

VITAE ITALORUM

DOCTRINA EXCELLENTIUM

QUI SAECULIS XVII. ET XVIII. FLORUERUNT

VOLUMEN XII.

AUCTORE

ANGELO FABRONIO

ACADEMIAE PISANAE CURATORE

PISIS MDCCLXXXV.

EXCUDEBAT ALOYSIUS RAPHAELLIUS

SUPERIORIBUS ANNUENTIBUS

CAROLO FRIDERICO MARGRAVIO BADENSI

ANGELUS FABRONIUS

EA est litterarum fortuna, ut cognatione quadam illi copulari videantur, qui easdem aut colunt aut fovent. Utrumque, SERENISSIME PRINCEPS, adeo praestas cum omni

eo, quod pertinet ad rei publicae administrationem & subditorum Tibi populorum felicitatem, ut in Te, tanquam in clarissimum lumen, non Germaniae modo, sed & universae Europae conjecti sint oculi. Veniam itaque a Te mihi facile datum iri confido, quod me Tibi sistere audeam cum dono voluminis de Vitis Italorum doctrina excellentium, quod ut benigne excipias Te etiam atque etiam oro obtestorque.

V I T A E
ITALORUM
DOCTRINA EXCELLENTIUM
QUI SAECULIS XVII. ET XVIII. FLORUERUNT

ANGELUS FABRONIUS

CLEMENTI SIBILIATO

S. P. D.

DE *Morgagnio scilicet sic fero, ut debeo: virum bonum & magnum hominem, & in summa claritudine multa humanitate temperatum ac utriusque nostrum amantissimum perdidimus. Vivet tamen ipse saeclis innumerabilibus. Namque ei peperere monumentum aere perennius illius scripta, de quibus etsi more senum frequenter gloriaretur, non propterea irascendum ei esse putamus. Novimus enim omnes Graecum versum, quem sic Latine reddidit Cicero*

Suavis laborum est praeteritorum memoria.

Equidem vix ferre possum ferreos quosdam homines; qui illum solum sapientem esse affirmant, qui sit omnium cupiditatum expers, neque gloria titilletur, neque cupiat post mortem celebrari memoriam nominis sui. Vel meminisse nimis imperiose vetant earum rerum, quas quis laudabiliter antea gessit, quod omnia ponant in humanarum rerum despicientia. Porro quid tanto opus esset instrumento in optimis artibus comparandis, quid tanto concursu honestissimorum studiorum, tanto virtutum comitatu, nisi id conduceret ad laudis cupiditate adolescentes inflammandos? Levis est animi lucem splendoremque fugere; & philosophi etiam in libris, quos de contemnenda gloria scribunt, nomen inscribunt suum, quod in eo ipso, in quo praedicationem nobilitatemque despiciunt, praedicari de se ac nominari velint. Nihil sane deerat Morgagnio ad honorem & gloriam acquirendam; laetabatur tamen, quod ego homunculus commentariolum de ejus vita Latine scribendum suscepissem, editumque in lucem, ut saepe tu mihi narrasti, ferre

in sinu videbatur. Est sane, quod gaudeam me tanti viri desiderio satisfacere potuisse; & quoniam Deus me ei superstitem esse voluit, addam in illud commentariolum nonnulla, quae declarent, quam laudabiliter is vitae cursum confecerit. Non enim verisimile est, cum ceterae partes aetatis bene descriptae fuerint, extremum actum tanquam ab inerti poeta fuisse neglectum. At domesticarum quidem sollicitudinum aculeos omnes & scrupulos occultabo, quod ita se cupere aliquando mihi significavit; & quia aliquid tetigeram de uxoris dementia, iracunde mihi scripsit: quid ad istas ineptias abis? Sua cuique calamitas est, neque ad levandam meam parum profuit, quod propter nimiam timiditatem violandi vel minimum christiana officia mulier religiosissima interdum a mente deferetur. *Neque idem tulit, ut mentio a me fieret earum rerum, quas ad carpendum opus illius* de sedibus & caussis morborum per anatomen indagatis *protulit Josephus Lieutaudius. Hic quidem in prooemio* Historiae anatomicomedicae *more medicorum invidisse Morgagnii gloriae videtur, vellicavitque ipsum, quod dum*

omni ex genere orationem aucuparetur, & omnes undique flosculos carperet & delibaret, parum pressus & nimis redundans extiterit. Perspicua & dilucida expositio in narrandis rebus principem quidem tenere debet locum, & si jure medicus Gallus Italum juvenili quadam licentia interdum superfluentem tum in historiis exponendis, tum in schollis exarandis reprimere potuit, suspicere tamen illum debebat, maximisque efferre laudibus, quod cum artem medicam indotatam videret, eam & verborum & infinitarum anatomicarum observationum dote ornavit atque locupletavit. Multi tum prodibant in lucem medici libri, sed ita inconsiderate, ita impolite scripti, ut placere nisi iis non possent, qui eamdem licentiam sibi permitti volebant. At Morgagnius respiciens exempla medicorum principis Hippocratis, ceterorumque tum Graecorum, tum Latinorum, qui ab illo manarunt, illam perfectam medicinam judicavit, quae de maximis rebus copiose posset ornateque dicere; in quam exercitationem ita studiose operam dedit, ut elegans & Latina sit semper ejus oratio, & ab ejus scriptis medici petere possint quidquid in studiis suis

concupiscunt. *Itaque vix opus*, *de quo loquimur*, *in vulgus editum est*, *cum senuit omnino laus*, *quae tribuebatur* Sepulchreto *Theophili Boneti*, *& Jacobi Mangeti*, *in quo nihil elegans*, *nihil ex ordine collocatum*, *plura aspersa hypothesibus & mendaciis*; *& in hac confusa ac perturbata materie siquis vel patientissimus versari sibi proponet*, *nae ille brevi satietate & taedio languescere cogetur*. *Contra ea ut oblectamur*, *ut rapimur*, *ut erudimur Morgagnii lectione! Quonam igitur fato nostro fieri dicemus*, *ut Italorum gloriae maxime invideatur a Gallis*, *ut ne eos quidem laude dignos arbitrentur*, *a quibus multa non modo sumpserunt*, *sed etiam surripuerunt? Sua licet habuerint vitia vel mores*, *vel scripta Morgagnii* (*quid enim nos homunculi absolutum & perfectum*, *& ut Stoici dicebant*, *omnes numeros habens ostentare possumus?*) *ita tamen meritus ille est de medicina*, *de anatome*, *de humanioribus litteris*, *ita justus*, *comis*, *integer ac religiosus fuit*, *ut in ejus monumento illud elogium inscriptum vellem*: uno ore, cui plurimae consentiunt gentes, Italorum primarium fuisse virum. *Quae*

de illo, quasi Penelope telam retexens, exaravi, ad te mitto, mi amicissime Sibiliate, quod te habere soleam aequissimum eorum studiorum, quae mihi communia tecum sunt, existimatorem & judicem. Vale, amicorum suavissime, & perge diu multigena illa tua rerum pulcherrimarum supellectile & extemporali Latinae eloquentiae laude florentissimi quovis saeculo Athenaei Patavini nomen decusque augere, cui nuperrime quoque Morgagnius noster tantum splendoris addidit ubertate doctrinae & elegantia dicendi.

Pisis Kal. Martii MDCCLXXII.

Joannes Baptista Morgagnius.

Joannes Baptista Morgagnius Foroliviensis, is natus est Foro Livii V. Kalend. Martias an. MDCLXXXII. patre Fabricio, matre Maria Torniellia. Septimum aetatis annum nondum absolverat, cum ejus pater decessit; quo factum est, ut matris curae concreditus, quae ei omnia, quippe unico, cupiebat, primos illos aetatis annos ita transegerit, ut & morbus, quod debebatur, & studiis tribueret. Per haec tempora magnum adiit vitae periculum. Nam cum in canalem lapsus longis fornicibus magna ex parte obtectum aquisque redundantem, a profluente sub fornicem raperetur, & jam mergi deberet, cujusdam hominis auxilio sublatus tantum evasit periculi. Forte fortuna venerat ad eum locum homo ille; cumque jam puerum praetergressus fuisset, non illum cadentem vidit, tantum nescio quid strepitus audivit, sed non propterea advertit oculos, progressusque paullulum viae, sibi visus est

audire intime monentem, ut retro respiceret. Respexit, accurrit, & in canalem se projecit, ut opem pereunti ferret. Jam a prima aetate magnam de se expectationem movit linguas addiscendo, omnemque illam eruditionem, quae ad humanitatem pertinere videtur; illudque consecutus est, ut, quas ligata solutaque oratione in medium proferret, lucubrationes omnibus probarentur. Quod ei contigit etiam dum scientiarum stadium percurrit, & in iis sui publice periculum fecit. Qua in re accidit, ut cum Jesuita quidam argumentum proposuisset, simulque distichon nescio quod, adolescentis laudes complectens, recitasset, Morgagnius mira quadam ingenii alacritate distico primum, mox argumento responderit. Libuit illi theses suas Cardinali Ottobonio dedicare, a quo, ut & ab ejus magno patruo Alexandro VIII. P. M. multa in maternam familiam beneficia atque ornamenta profecta fuerant. Haec quidem fuit prima Morgagnii institutio apud cives suos. Post id Bononiam venit (agebat tunc decimum & sextum aetatis annum) ea mente, ut ad cognitionem rerum medicarum

potiſſimum ſe conferret. Qua in facultate cum ibi florerent eo tempore Malpighii auditores, & in iis Jacobus Sandrius, Hippolytus Franciſcus Albertinius & Antonius Maria Valſalva, qui prae ceteris in anatome, ſine qua medicina eſſe non poteſt, excellebat, his ſe inſtituendum dedit. Eodem quoque tempore adoleſcentulus dociliſſimo omnium ingenio aliis diſciplinis erudiebatur, ac brevi ita tenuit philoſophiam ac medicinam, ut cum a praeceptoribus diſceſſiſſet, nemo de iis, qui peritiſſimi habebantur, huic anteponeretur. Philoſophiae ſtudia per hoc tempus renovanda putavit, ut ſatis deſiderio faceret noſcendi recentiorum diſciplinam, quod deſiderium excitavit *Philoſophia Burgundica P. du Hamel*, quae ei, paullo antequam e patria diſcederet, forte ad manus pervenerat. In hoc cum eſſet occupatus, ophthalmia correptus eſt, eaque cum acri ſubinde dolore conjuncta non modo legendi ſcribendique, ſed etiam ſomnum capiendi, niſi palpebris impoſita pulpa tepida pomorum dulcium, facultatem eripiebat. Qua valetudine cum adhuc premeretur, ſua prorſus divina memoria

fretus non dubitavit solemne certamen inire (id fuit anno MDCCI.) ut in album Doctorum referretur. Qua re summo cum plausu peracta, in patriam concessit, ibique brevi convaluit. Ex quo tempore, si ophthalmiam alteram, quae senescenti accidit, sed breviorem, excipias, ad extremam usque senectutem ita bonis usus est oculis, ut adolescentiam non requireret. Cumque aliquando interrogatus fuisset, qua ratione pristinum illud robur tamdiu conservare potuisset in tanta atque tam assidua oculorum contentione: *non alia*, respondit, *quam faciei & palpebrarum lotione matutina ab eo tempore, quo aegrotavi, sic instituta, ut non temere quavis aqua uterer, sed ea dumtaxat, quae recens e puteo hausta esset*. Cum Bononiam ad studia litterarum rediisset Morgagnius, magno adjumento fuit praeceptori suo Valsalvae in iis rebus, quas scripsit ediditque in vulgus an. MDCCIV. *de aure humana*. Hic quoque plurimum utebatur Morgagnio in dissectionibus humani corporis, quas in celeberrimo Bononiensi Gymnasio publice habebat: idque munus solus ipse sustinuit eo anno, quo idem

Valsalva Parmam accersitus Bononia aberat. Quibus rebus factum est, ut brevi illustraretur. Atque hoc in primis erat in adolescentulo mirabile, quod praeter laudem rei anatomicae maximam, ita in aliis quoque facultatibus excellebat, ut videretur omnia consequi posse, simul ac velle coepisset. Sic enim Etrusce scribebat, ut appareret in eo nativum quemdam leporem esse, non adscitum. Tanta autem erat elegantia sermonis Latini, ut cum elegantissimo quoque scriptore posset comparari. Noverat & Graecas litteras, attigerat & poeticen, credo quod illius dulcedinis expers esse noluerit; praeclare tenebat botanicam & geometriam, quod in iis non parum ad sua studia praesidii esse putaverat, ob eamdemque caussam opticam didicerat; hydraulicam, mechanicam, &c. quod miraberis, in astronomia se exercuerat. Igitur cum haberet studia communia cum multis, esſétque singulari bonitate, moribusque plane facillimis, & ad omnem rationem humanitatis accommodatissimis, ita vivebat Bononiae, ut universis civibus merito esset carissimus. Utebatur autem intime Manfrediis fratribus,

Jacobo Bartholomaeo Beccario, & Joanne Antonio Stancario, hujusque fratre Victorio, cum quibus duobus postremis ipsi necessitudo quoque erat contubernii. Has ob caussas praecipuus ei honos habitus: creatus est enim, cum nondum complesset secundum & vicesimum aetatis annum, *Princeps Academiae Inquietorum*, in quam fuerat quinquennio ante cooptatus. Qua in potestate praeclaras res gessit. Nam persuasit Academicis, ut relictis inanibus disputationibus, novam utilemque amplecterentur philosophandi rationem; novisque conditis propositisque legibus, has ut omnes probarent effecit. Plura hac de re persecuti sumus in vita Eustachii Manfredii, qui & conditor illius Academiae, & socius una cum Victorio Stancario glorioso in labore Morgagnio fuit. Hic vero, ut collegas ad occulta naturae investiganda suo exemplo inflammaret, in solemni ac publico Academiae conventu, qui habitus est anno postquam Princeps ipse fuerat, recitavit quae ei in longa cadaverum serie attentissime spectanti se se observanda obtulerant, & in adversaria conjecerat. Neque haec communia &

pervulgata, ſed pleraque nova, omnia vero difficillimam cognitionem habentia. Ex quo factum eſt, ut non modo laudem ingenii, ſed etiam admirationem ſit consecutus; nullusque auditorum fuerit, qui eum non ſit hortatus, ut illa in lucem proferret, pollicitus fore & ipſi & Academiae honorificentiſſima. Paruit ille horum conſiliis, ediditque an. MDCCVI. Bononiae librum, quem inſcripſit *Adverſaria Anatomica prima*, inſtituitque ad Euſtachium Manfredium tunc Academiae Principem ceteroſque ſodales. Nihil enim magis laborabat, quam ut in Academiam, cui quidquid erat videbatur referre acceptum, gratiſſimus cognoſceretur. Dividitur opus in partes tres, quarum in priori exponuntur quae ipſe primus omnium aut vidit aut deſcripſit in humani corporis fabrica. Talia ſunt glandulae arytaenoidaeae (neceſſe fuit nova novis rebus imponere nomina) quae de epiglottidis ſoveis, glandula, & lateralibus vinculis, & quae de vinculis quoque labrorum tradit: tum quae de finibus eorum muſculorum, quos hyothyroidaeos vocant, & ſternothyroidaeos, ac de horum

tendineis inscriptionibus: uvulae, & pharyngis musculi: foramen saepius in lingua conspicuum: duo tenuia corpora non modo in virili, sed & in muliebri vesica extantia: urethrae foramina & canaliculi peculiares: sabaceae glandulae in nymphis, in palpebris, in mammarum areolis, & in aliis plurimis partibus: & quae denique de vagina & de valvulis cervicis uteri docuit. In secunda vero parte persequitur illa, quae a gravissimis anatomicis olim quidem proposita erant, sed quae mox vetustate ferme obsoleverant, & hujusmodi sunt arytaenoidum cum cricoide articulationes, laryngis ventriculi, medium epiglottidis ligamentum, ligamentum penis suspensorium, & corpuscula quaedam, quae in aortae & pulmonaris arteriae valvulis visuntur. Haec restituta a Morgagnio satis comprobant, quantum acuminis ac diligentiae ipse conferret ad lectionem veterum scriptorum; hoc vero specimen moderati animi & ab inani gloria abhorrentis, quod sequi noluerit illorum exemplum, qui sibi tribuere non dubitarunt inventionem earum rerum, quas ab oblivione hominum atque a silen-

tio vindicassent; id quod, si cui facere liceret, ipsi prae ceteris licuisset, ut qui res non modo restitueret, sed etiam illustraret ac augeret, novis subinde propriisque adjectis circa illas observationibus; quod ut in secunda libri parte, sic in tertia quoque facere non omisit. In hac demum proposuit quid ipse observasset de quibusdam magnorum hominum controversiis. Primo venit in medium illa, quae posita est in eo, utrum sanguis fluat per eam anastomosin, quae est in fetuum cordibus, de cava in pulmonarem venam, an vero de pulmonari feratur in cavam, ac priorem opinionem comprobat. Hanc sequitur controversia de venae umbilicalis in jecur ingressu, & de illius sanguinis per hoc progressione, quibus in rebus cum iis facit, qui fuerunt diligentiores. Tertia controversia est, an ad internum humani quoque oculi latus, praeter carunculam lacrimalem, alia glandula, aut saltem an ea caruncula pro glandula agnoscenda sit, & iis, qui utrumque negant, adstipulatur. Contra in quarta controversia, quae in eo versatur, fiant nec ne osseae in senescentibus laryngis cartilagines,

ſintque medulloſa ſubſtantia refertae, ſententiae eorum, qui utrumque affirmant, adhaeret : inde tranſit ad oſtendendum, quonam loco aſperae arteriae cartilagines deſinant eſſe ſemiannulares, de qua re non adhuc inter anatomicos conveniebat; ut ne illud quidem conveniebat ante Morgagnii obſervationes hoc loci propoſitas, qua magnitudine & ubinam glandulae ejusdem arteriae locatae eſſent. Idem fecit, ut non amplius controverteretur, an una eſſet thyroidaea glandula, quam glandulam peculiari ductu inſtructam eſſe, quamvis non pro certo ſtatuat, probabile tamen eſſe oſtendit. Solvit controverſiam, quae etiam tum vigebat, unde naſcantur muſculi corachyoidaei, demonſtrans ab eo ſcapularum latere, quod coſtam ſuperiorem vocant, initium ſumere. Multa quoque ſolvit de iis muſculis, qui laryngis cartilaginibus proprie ſunt attributi; exponitque quid ipſe obſervaverit de hymene, de ovariis, de tubis Faloppianis, de lacunis foſſae muliebris, de fontibus cujusdam muci ad cervicem uteri occurrentis, ac denique de menſtruo cruore, qua is ex uteri parte fluat,
de

de quibus rebus variae erant opiniones atque inter se dissidentes. Haec omnia non multis litteris & parvo omnino volumine continentur. Nos in iis referendis longiores fortasse fuimus, quam instituti nostri ratio postulat. Sed id ea de caussa fecimus, ut facile intelligant lectores, qua ratione in aetatis flore tantam famam collegerit Morgagnius, ut satis superque nominis immortalitati mature consultum ab eo esse videretur. Tali modo Bononiae confecto studiorum curriculo, Venetias & Patavium venit ad cognoscendos doctos homines. Qua profectione magnum accepit vulnus Academia. Vix enim ferre posse videbatur absentiam hominis, qui ipsam prae ceteris exemplo & legibus institutisque quasi parens & conditor formaverat. Patavii Morgagnius magnam junxit amicitiam cum Dominico Guglielminio, Venetiis cum Joanne Polenio & Joanne Hieronymo Zanichellio aliisque multis, quos sibi mores & optimarum artium ac litterarum studia commendabant. Ibi quoad fuit (non diutius autem quam triginta circiter mensibus fuit) assidue aut in dissectionibus majorum prae-

ſertim piſcium, aut in re chimica, aut in pharmaceutica diligentius cognoſcenda, aut in phyſicis & anatomicis experimentis, aut denique in ſelectorum librorum, quos ſtudioſe comparabat. lectione verſatus eſt. His tot instructus adjumentis, tum demum venit ad medicinam faciendam; hancque in patria exercuit ea felicitate, quae obſervationibus, dum Bononiae degebat, ad aegrotantium lectulos jugiter ac ſolerter habitis responderet. Vel antea quidem cum relaxandi paulliſper animi cauſſa domum ſeceſſiſſet adoleſcentulus, ea de ipſo opinio fuerat ſuorum civium, ut ad ampliſſimi in civitate viri abditum graviſſimumque morbum dignoſcendum, &, ſi fieri poſſet, ex aliqua ſaltem parte levandum advocaretur, quorum utrumque egregie praeſtitit. Nunc vero reversus in patriam, ibique permanens, dici non poteſt quanto in pretio apud omnes fuerit; & certe aegrotatio paullo difficilior accidebat nulla, quin a ſenioribus ipſis medicis ſibi ſocius optaretur Morgagnius; adeo attentus erat in obſervando, cautus in praedicendo, felix in curando. Quae cum ſine aſſidua ani-

mi contentione & corporis fatigatione esse non possent, intelligere primum coepit, si sic porro pergeret, non diutius se esse victurum; mox ut erat, siquis alius, tum otii inimicus, tum anatomes amator, in memoriam rediit oblatam sibi, cum Patavii esset, a Guglielminio fuisse occasionem ibi permanendi, eamque facultatem excolendi, & postea fortasse etiam docendi, si ex ejus Gymnasii scholis una placeret, quam tunc qui regeret, quaerebatur. Quae amissa est eo tempore occasio opportunius rediit, mortuo Guglielminio. Cum enim in hujus locum traducendus esset immortalis vir Antonius Vallisnerius, quaesitum est de Morgagnio, an Vallisnerii scholam regendam susceptūrus esset? Quaerentibus cum ob eas, quas diximus, caussas non gravate annuisset, ab Senatu Veneto iisdem honestissimis conditionibus, quibus docebat Vallisnerius, sub finem anni MDCCXI. ad tradendam theoricam medicinam est vocatus. Itaque non toto triennio in patria exacto, Patavium concessit. Ipse eo die (is fuit XVI. Kal. Apriles an. MDCCXII.) quo primum suggestum conscen-

dit, in magna doctissimorum hominum frequentia Latinam habuit orationem, qua formam expressit, seu potius adumbravit, quarumdam medicarum institutionum, quas animo conceperat. Sicuti enim Cicero & Quintilianus oratorem omni ex parte perfectum instituunt, sic Morgagnius talem informare medicum volebat, cui nihil deesset, omnesque, ut ajunt, numeros haberet. Itaque tripartita oratione proposuit, quae partes esse debeant illius, qui ad perfectam medicinae laudem aspirat, antequam medico praeceptori tradatur, postquam erit traditus, & ex quo eidem aegrotantes tradentur. Non hic Morgagnio communia & contrita praecepta exponere erat in animo, sed ea persequi, quae ipse per se divino, quo erat ingenio praeditus, & inusitato quodam mentis acumine viderat atque didicerat, ut non satis dolere possimus, opus, cujus adumbrata lineamenta perspicimus, non fuisse ab eodem perfectum. Sed hoc illi ignoscatur volo propter infinitas, quibus omni tempore, sed hoc praesertim, distentus erat, occupationes. Etenim ei multum erat & laboris & temporis

in erudiendis medicinae ſtudioſis, quod ea ratione praeſtabat, ut docte, erudite, ordinate, diſtincte, Latine atque etiam ornate omnia explicaret. Petierat ab eo Lanciſius, quocum magnam contraxerat amicitiam, ut diligenter deſcriberet quaenam in triginta octo anatomicis tabulis Bartholomaei Euſtachii per hos dies repertis agnosceret quae propria & peculiaria inventa ejusdem Euſtachii dici deberent, fuerint licet ab aliis poſt ipſum prodita. Qua quidem in re ſic amici poſtulationi brevi octo dierum ſpatio ſatisfecit, ut laudem ab eo reportaverit hominis in anatomes hiſtoria omnium peritiſſimi. Sed praeſertim petentibus non ſolum, ſed etiam flagitantibus amicis, qui hoc magni intereſſe dicebant ad decus ejus, in quo docebat, Gymnaſii, ſtudium & curam contulit, ut defenderet *Adverſaria* ſua *anatomica* contra animadverſiones, quas in illa fecerat Joannes Baptiſta Blancus, & Jacobus Mangetus ſuum in *Theatrum anatomicum* retulerat. Grave ac moleſtum fuit homini a contentionibus alieno ac levi mitique animo, in illud ſe adductum eſſe diſcrimen, ut naturam atque in-

genium suum desereret. Et quidem non defensoris modo, sed acris etiam accusatoris personam sustinuit in iis quinque *Adversariis*, quae intra biennium in vulgus edidit. Quae accusatio cum in eo maxime versetur, ut coarguat atque corrigat plurimos ac gravissimos errores, quibus foedantur multorum anatomicorum scripta, queis locus datus est in hoc *Theatro*, ac praesertim Verheyenii & Blanci, illud consecutus est Morgagnius, ut haec *Adversaria* non solum utilia, sed etiam necessaria sint rei anatomicae studiosis, qui eodem *Theatro* uti desiderant. Iis vero, qui aliquam cupiditatem habent noscendi novas observationes animadversionesque ad anatomen quidem praecipue, sed subinde etiam ad chirurgiam ac medicinam spectantes, nihil dulcius esse potest iisdem *Adversariis*, quae hoc rerum genere mirum in modum abundant. Non est autem credibile quam multa Auctor dissecare debuerit cadavera ad confirmandas a se propositas observationes; nec mediocrem quoque in eo diligentiam adhibuit, ut operi adjungerentur tabulae anatomicae affabre insculptae, qua in re usus est

praefertim opera Michaelis Angeli Cavazzonii, Joannis Baptiftae Cromerii, & Francifci Mariae Franciae. Ceterum, vix *fecundis tertiifque Adverfariis* infpectis, taeduit Blancum, vehementerque poenituit, quod Morgagnium offendiffet, pro qua offenfione illi fe fatisfacturum Lancifio per litteras fignificavit. Accepit fatisfactionem Morgagnius, & fignum mitigati animi erga illum dedit in *Adverfariis*, quae mox in lucem emifit. Egerat etiam Lancifius de reftituendo in gratiam Mangeto, cui oftendit poffe rem ad concordiam facile deduci, dummodo ille declararet, non invidia atque obtrectatione laudis Morgagnii, cui ipfe femper faverit, fe fcripta Blanci fuum in *Theatrum Anatomicum* intuliffe, fed inconfulto atque inconfiderate id feciffe, factumque fuum improbare ac detestari. Non dubitavit quidem Mangetus ingenue fateri Lancifio, fe *animadverfiones Blanci, currente praelo, accepiffe, ac vix attente perlectas typis commififfe . . . . opereque jam edito, deprehendiffe in his nonnulla, quae delicatulis acerbiora videri poterant;* fed adeo illum pupugerunt *fecunda & tertia Adverfaria*,

ut ea rescripserit, quae reconciliationis desperationem afferre viderentur. Verum postea sentiens multorum vocibus se reprehendi, quod talem virum offendisset, neque offensum placare studuisset, de reconcilianda gratia cogitare coepit. Verebatur quoque ne peccatum suum a Morgagnio severius in aliis, quae paraverat, *Adversariis* puniretur. Quibus rebus factum est, ut ei se purgaverit per litteras a Joanne Fantonio scriptas, utens excusatione negligentiae, quo majoris criminis, illatae scilicet injuriae, suspicionem averteret. Qua excusatione & amici precibus commotus Morgagnius, multa, quae acrius scripserat, obliteravit in edendis *Adversariis*. Sic bellum acerbum, quod inter Morgagnium, Blancum & Mangetum exortum fuerat, sedatum esse videbatur. At non multos post annos Blancus rursus Morgagnium ad arma compulit. Nam cum secundo typis committeret librum a se conscriptum de *Historia Hepatica*, in hoc non solum veteres refricavit controversias, sed novas etiam exsuscitavit, non videns hac re plurimum violari existimationem suam. Nam fidem Lan-

cifio dederat, nihil ſe unquam commiſſurum, quod hominibus ſuſpicionem ficte reconciliatae gratiae movere poſſet. Nec modo infidi, ſed etiam ingrati animi accuſationem timere debebat Blancus, cum eſſet Morgagnio recenti beneficio obſtrictus. Quapropter minime reprehendi debet Morgagnius, ſi quid ab eo paullo ſeverius vindicatum eſt, cum de hac inſtaurata controverſia binas ſane longas ad amicum ſcripſiſſet epiſtolas, de quibus vere dictum fuit, nihil defendere, quod non evidenter probent, nihil oppugnare, quod non plane evertant. Profecto magna habenda eſt gratia Blanco & Mangeto, quod has epiſtolas, quaeque eis ſocia damus *Adverſaria anatomica*, a Morgagnio extorſerint, in quibus tanta doctrina, tot inventa, tanta in omni re anatomica eruditio apparet, ut idoneus certe judex Albertus Hallerus non dubitaverit pronuntiare, nihil habere anatomen, quod cum illis operibus conferri poſſit: Ruyſchius quoque, Boerhaavius, Heiſterus, Winslowius, Schroekius, Hoffmannus, Vatherus, Meadius, Goelichius, Walterus, Senacus, Cockburnius, Guntzius, Mechelius

aliique (transalpinos testes adhibeo, ne qua gratiae suspicio sit) haec eadem opera laudibus ad caelum extu'erunt, & ex iis in sua scripta multa transtulerunt ornamenta. Atque in his libris conficiendis dum elaborabat Morgagnius, nihilo minus officia sua praestabat aut studiosae juventuti, quae domum ejus, tanquam officinam sapientiae, frequentabat; aut amicis, qui judicium consiliumque suum saepe exquirebant cum in iis, quae ad eruditionem, tum in iis praesertim, quae ad rem medicam ceterasque physicas facultates pertinent; aut Germanis, qui Patavii dant operam philosophiae, medicinae atque rerum divinarum scientiae, cum eorum patronus anno MDCCXV. delectus fuerit. His persuasit, ut sibi aedem emerent, in qua eorum bibliotheca tutius in omne tempus servaretur, & conventus haberentur, in quibus illi tractare solent de iis rebus, quas inter se communes habent. Qua empta, haec in ingressu iidem inscripserunt: *Inclyta natio Germanica DD. Artistarum, adjuvante liberalissimo Protectore Cel. viro Joann. Bapt. Morgagno P. P. P. has sibi emit ae-*

les &c. Sic cum Morgagnius magno in honore Patavii viveret, electus est a Senatu Veneto, ineunte Octobre ejusdem anni MDCCXV. ad tradendam in Academia anatomen. Non est praetereunda illius modestia hoc loco. Nam quamvis suam ingrederetur provinciam, plurimum tamen se vereri dicebat, quidnam pro dignitate loci & expectatione omnium afferre posset, praesertim cum cogitaret Andream Vesalium, Realdum Columbum, Gabrielem Faloppium, Hieronymum Fabricium, Julium Casserium, Adrianum Spigelium, Joannem Veslingium, aliosque praestantissimos anatomicos, qui in hac sede fuerunt. Erat quidem inanis timor. Omnes enim jam tum in illud consentiebant elogium, adeo Morgagnium excellere anatome, ut nemo esset non solum hujus aetatis, sed etiam de majoribus natu, qui ei anteponi posset. Quod judicium non minus oratione, quam factis comprobavit Senatus. Nam cum ei satis amplum quingenorum aureorum stipendium decrevisset, illud primum raro exemplo ad octingentos, postea rarissimo ad bis millenos, singulari demum atque unico

ad ducentos ſupra bis millenos perduxit. Sed maximum, quod Morgagnio dari potuit praemium, fuit incredibilis clamor & plauſus, quo ille in exedra collocatus fuit. Cujus rei cum ſtatim fama emanaſſet, magna undique ei facta eſt gratulatio: & pro ſua eximia in litteras & litteratos homines voluntate Summus quoque Pontifex Clemens XI. hujus diei celebritatem eidem gratulatus eſt. Quam porro Morgagnius in docendo viam ſecutus fuerit, ut magnam sui expectationem ſuſtineret, ex his intelligi poteſt. Ab ſimilaribus, ut vocant, partibus explicandis, ſive ab anatomes elementis docendi initium ſumebat, utens in iis ſyntetica methodo, quam omnium eſſe aptiſſimam utiliſſimamque in hac tradenda facultate ſcite a Rojolano dictum eſt. Explicationem vero elementorum analytica ſequebatur deſcriptio compoſitarum omnium partium. Non habebat paratum quid quaque de re diceret: dicebat tamen copioſe, varie, perſpicue eleganterque, cum haberet divinam memoriam rerum & verborum. Magnopere ei curae erat, ut quidquid docebat non tam auribus committeret, quam

in oculis conspectuque auditorum suorum, adhibita diligentissima praeparatione, exponeret. Veniebant autem ad eum audiendum non solum magna studiosorum adolescentium frequentia, sed etiam multi aetate provecti & doctrina ornatissimi viri; ac nemo fere ab illo discedebat, quin aliquid novi edidicisset. Non parum sudare debuit Morgagnius primis hujus sui muneris annis, ut hominem informaret ad bene diligenterque anatomicas ostensiones administrandas; sicque Joannem Baptistam Vulpium ad incidendorum cadaverum officium instituit, ut nemo fortasse esset, qui cum illo comparari posset. Accidit aliquando, ut cum hic aniculae cadaver aperiret, quo adstans Morgagnius ostenderet auditoribus suis singulorum viscerum sedem, etsi plus solito illud nequaquam male oleret, neque ullum in eodem praeter implicationem intestinorum vitium appareret, subitus tamen languor Morgagnium oppressserit, non secus ac si deliquium instaret. Revocatis paullulum viribus, cum uterque domum e theatro anatomico rediissent, ad eumdem modum, eodemque tempore, febri

correpti fuerunt, quae sic Morgagnium male habuit, ut nisi aliquot post annos pristinam valetudinem recuperare minime potuerit. Non propterea tamen in eo languit industria. Nam eodem, quo antea, studio commodis discipulorum domi, in nosocomio atque in theatro inservivit, ac nihil unquam, si paucos excipias aestivos menses, quibus in patria fuit, remisit de labore, quem in anatomicis praesertim scriptionibus solitus erat impendere. Etenim, quod mireris, magna pars *Adversariorum* in hac corporis infirmitate ab eo confecta est. Eodem quoque tempore amice per litteras cum Lancisio disputavit de genere mortis Cleopatrae, multaque in his litteris, sane elegantibus atque eruditis, attulit huic convenientia sententiae, quam ipse tenebat, quamque minus verosimilem esse arbitramur, Cleopatram aspidis morsu periisse adversus eos, qui veneno ore capto sublatam contendebant. Scripsit & alia multa consequentibus temporibus, quae eum praestantem philologum ostendunt. Majore enim studio humanioribus litteris deditus fuit, quam qui illum non adhuc bene noverant arbitra-

bantur ; nec vero in puerili solum , sed etiam in adulta , & in senili aetate , cum nullum putaret melius a Deo sibi datum munus ad oblectandum otium , animumque relaxandum a gravissimis majorum doctrinarum occupationibus. Itaque rogatu Joannis Baptistae Vulpii, qui nobilem editionem parabat medicorum operum A. Cornelii Celsi, & Q. Sereni Samonici, sub finem an. MDCCXX. & intra proximum quatuor exaravit epistolas . quarum tres Celsum attingunt , quarta Samonicum. In iis prioribus diligenter persequitur aetatem , qua auctor ille floruit, studia & scripta ejusdem ; haud pauca ipsius loca difficilia illustrat, ac multa, quae erant depravata , restituit : quaedam indicat verba , quae removenda (& sane remota fuerunt) existimabat a Latinis lexicis, in quibus sub mentito Celsi nomine locum obtinuerant: indicat & alia, quae sunt profecto Celsi , sed quae in iisdem lexicis non facile reperias. In quarta epistola examinat quid praestiterint Asulanus , Caesarius, Humelbergius , & Kenuchenius tum in emendando , tum in illustrando Samonici poemate *de Medicina*, iis-

que lumen (saepe enim magnis in tenebris versati sunt) de suo lumine accendit; qua occasione multa in medium profert, quae pertinent ad illius scriptoris vitam declarandam. Hanc epistolam undetriginta post annos secuta est altera, quae explicat quale judicium fecerit Petrus Burmannus de priori epistola, & quale Morgagnius ipse faciat de opera, quam idem Burmannus in hunc medicum scriptorem contulit, cum illum an. MDCCXXXI. Lugduni Batavorum edidit minores inter poetas Latinos. Explicat etiam quid sit id, de quo auctor a Burmanno dissentiat, qua dissensione sane modesta, & qualis homines doctos decet, magis magisque Samonicus illustratur. Eodem ferme tempore dedit Morgagnius tribus superioribus in Celsum epistolis quinque alias comites, ut esset unde ad illa, quae notaverat de hoc auctore, ejusque scriptis, corollarium adderetur, & unde plurima Celsi studiosi sumere possent, quibus depravata ab Almeloveenio & Lindenio corrigerent, & a quibus magis ad cognitionem intelligentiamque ejusdem scriptoris ducerentur. Has decem epistolas scripsit Morgagnius ad

ad Joannem Baptiſtam Vulpium ; dedicavit vero Laurentio Heiſtero , cum inter ſe & hunc virum propter excellentem utriuſque in anatome doctrinam magna intercederet amicitia. Neque is de Celſo ſolum & Samonico optime meritus eſt. Nam quatuor ſcriptis epiſtolis (id fuit annis MDCCXXI. & MDCCXXIII.) ad Jacobum Facciolatum una, reliquis ad amantiſſimum & eruditiſſimum in primis inter tot alios diſcipulos ſuos Julium Pontederam , his vitioſa multa , quae ſunt in rei ruſticae Latinis auctoribus atque praeſertim Columella & Vegetio , emendavit, & loca nonnulla obſcura bono in lumine collocavit, omnibus oſtendens, quanta afflueret eruditionis copia , quantumque in eo eſſet ingenii acumen atque Latinae linguae ſcientia. Ex quo factum eſt, ut ejus ſententia ſaepe exquireretur in hoc rerum genere ab eruditis amicis , quibus ille facile poterat ſatisfacere, praeſertim cum recurreret ad copioſas ſuas. Sic enim vir, qui famae laudem modeſtiae addere cupiebat, appellabat theſauros illos ſuos, in quibus admirabilem vim eruditionis tum Graecae , tum Latinae , tum

Italicae reconditam habebat. Sunt in manibus hominum, quae, postulante Joanne Polenio, quo neminem nec amiciorem, nec jucundiorem, nec cariorem habebat, scripsit tum ad eumdem Polenium, tum ad Petrum Pluvenium e S. J. de ordinario Frontini consulatu, id habens ratum, quod Norisius olim judicaverat, scilicet anno Aere Christianae C. Frontinum, non Frontonem, ut aliqui putabant. Trajani III. Consulis Collegam ordinarium fuisse; quanquam idem Norisius, non satis quidem probabilibus impulsus conjecturis ac rationibus, hanc suam sententiam postea deseruit pro Frontone pronuntians. Extant etiam quae disseruit de Prospero Alpino, de Philologo Ravennate, & de Angelo Bolognino; nec non ad memoratum Polenium epistolae tres, quarum altera est de quadam particula libri IV. M. Varronis *de lingua Latina* in veterem Frontini codicem relata, quam particulam sic explicat Morgagnius, ut Romanae antiquitatis se peritum ostendat; altera est de Vitruvii loco, ex quo in dubium verti potest, utrum scriptor hic Augusti aevo vixerit; tertia demum emendat & explicat alium ejus-

dem scriptoris locum ad rem medicam spectantem. Sed quam antiquitatis amator fuerit Morgagnius, & quam diligenter habuerit cognitam, ex iis praesertim intelligi potest epistolis, quas *Aemilianas* inscripsit. Exposuit in iis plurima scitu dignissima de fluminibus Aemiliae, atque in primis de iis, quae propter Ravennam fluunt; sicque persecutus est monumenta nonnullarum urbium atque oppidorum, quae ab his fluminibus alluuntur, ut ea, qui legat, non multum desideret historiam contextam illorum locorum. Sed maxime ea in veritatis lucem protulit, quae Forum Livii patriam ejus illustrant, notans unde, & quo tempore orta, qui fuerit ejus status & dignitas, pluribus verbis ostendens quanto credibilius sit Gallum poetam, cujus de vita multa in apertum profert, suum civem fuisse, & haud pauca recensens de Flavio Blondo, de Hieronymo Mercuriali, de Jacobo a Turre, aliisque viris illustribus Foroliviensibus. Neque sejungere debemus ab operibus, quae Morgagnius mansuetioribus musis scripsit, vitas Dominici Guglielminii & Antonii Mariae Valsalvae, quibus non modo

laudem diligentis elegantiſque ſcriptoris conſecutus eſt, sed etiam hominis benevolentiſſimi. Quos enim vivos omni officio ac potius pietate coluerat, mortuos monumentis litterarum ornare voluit. Sed praeſertim lumen ingenii ſui, gratumque ac pium animum oſtendit in iis, quae de Valſalva ſcripsit. Eo enim praeceptore, ut initio docuimus, uſus fuerat. Itaque non ſolum fecit, ut ejus vita pleniſſima eſſet illarum rerum, quae ad illam declarandam pertinerent, ſed etiam duodeviginti exaravit epiſtolas, quae mirabiliter ejusdem viri opera illuſtrant. Harum epiſtolarum undecim attingunt *Tractatum de aure humana*, reliquae *Diſſertationes*. In iis vero ſic omnia perſcripta ſunt de obſervationibus animadverſionibuſque habitus ab ipſo Valſalva, Morgagnio, aliiſque doctis viris, quibus aut exornantur, aut confirmantur, aut corriguntur res, quae in memoratis Valſalvae operibus continentur, ut nihil non appareat, & facile exiſtimari poſſit ſingulari ſtudio atque intelligentia fuiſſe Morgagnium in omni re anatomica. In hoc quoque magnopere is laudandus eſt, quod non ſe tenuit,

quin aliquando contra suum doctorem (quanquam semper aliquam, & quidem probabilem, dedit errato illius excusationem) differuerit. Videbat enim homini in inquisitione veri unice occupato nihil tam esse adversarium, quam ad alicujus, quamvis sapientissimi, auctoritatem ita se conferre, ut integra non esset judicandi potestas. Quapropter minime est mirandum, si nunquam gravate tulit, quod aliquis sententiam probaverit, quam ipse non sequeretur; & si in omni dissensione non vincere maluit, quam vinci, dummodo verum inveniretur. Qui autem scire cupiat, quantum ab illo laboris ac temporis positum fuerit in perlegendis, conferendis, seligendisque Valsalvae chartis, quarum magnum numerum ille reliquerat, quantum in volutandis omnibus pene alicujus nominis anatomicorum libris, ut ex eorum fontibus hauriret, quae aliqua ratione possent illustrare res, de quibus aut egerat, aut commemoraverat Valsalva, quantum in observationibus habendis, cum soleret ex anatome proferre nihil, quod non propriis oculis atque saepius perspectum habuisset, quantum deni-

que in omni re propoſita diligenter perpendenda exponendiſque judiciis ſuis, legat ea, quae idem praefatus eſt de his anatomicis epiſtolis. Praeter has ſcripsit etiam epiſtolam ad amiciſſimum ſuum Franciſcum Mariam Zanottum, quae epitomen complectitur trium, quas Valſalva in Bonenienſi *Inſtituti Scientiarum* Academia habuerat, Diſſertationum, eaque legitur primo in volumine Commentariorum ejusdem Academiae. Editis jam his epiſtolis, cum Morgagnius colligendi ſui, vitandique aeſtivi caloris cauſſa rus ſe contuliſſet, veniſſetque eodem egregiae indolis adoleſcens, & cum aliis ſtudiis, tum praeſertim medicinae deditiſſimus, multum inter ſe collocuti ſunt de rebus ad illam facultatem pertinentibus. Quo quidem in ſermone multa praeclara a Morgagnio commemorata ſunt de vera medendi ratione, deque ſua non modo, ſed etiam praeceptorum ſuorum Valſalvae & Albertini hac in re conſuetudine. Quae inter cum caſu mentio incidiſſet operis Theophili Bonetti, quod inſcribitur *Sepulchretum*, quodque continet diſſectiones eorum, quos morbi de medio abſtulerunt,

plurimis ex auctoribus collectas, rogatus est ut aperiret, quodnam esset de hoc opere judicium suum. Affirmavit ille opus quidem utilitate maximum suscepisse Bonettum, sed non satis diligentiae ad illud conficiendum contulisse: quapropter eum praeclare acturum, qui hoc sibi sumeret, ut multa, quae in illo deficiunt, suppleret, non pauca redundantia resecaret, & accuratius atque exquisitius seligeret ac referret observationes, quae ad singulos morbos pertinerent, notans quid certum, quid incertum, & si quid minus recte a scriptoribus esset expositum. Tum adolescens: non sum, inquit, nescius, te aliquid simile cogitasse, & in commentariolo de Valsalvae vita promisisse te facturum, ut ejus plurimae huc spectantes observationes in lucem prodirent. Quid igitur differs rem dignam usu & ista singulari doctrina tua? Facile se exorari sivit Morgagnius, credo, quod videbat se in suo regno versari debere. Itaque vix Patavium rediit, cum studium suum ad hanc rem admovit; confectisque aliquot Latinis epistolis, has ad amicum misit. Ex hoc autem cognosci potuit quam placue-

rint, quod ille non prius rogare destitit Morgagnium, ut his epistolis alias comites daret, quam septuaginta obtinuerit, quodque easdem Auctori, ut recensere posset, petenti, non antea remiserit, quam idem Auctor sancte pollicitus esset, nihil se esse detracturum, ac brevi eas editurum. Quod & fecit. Inscribitur opus *de sedibus & causis morborum per anatomen indagatis*, idque in libros quinque dividitur, quorum in priori agitur de morbis capitis, in secundo de morbis thoracis, in tertio de morbis ventris, in quarto de morbis ad chirurgiam aut ad universum corpus spectantibus, in quinto autem ea comprehenduntur, quae ad singulos quatuor priores libros addenda videbantur. Multas ex veterum & recentiorum scriptis huc spectantes collegerat Morgagnius observationes, multas ipse a Valsalva acceperat, multo plures in hujus ineditis scriptis notatas repererat, plurimas vero per se infinito studio ac diligentia totis sexaginta annis habuerat, easque omnes in hujus operis confectionem contulit. Quod ego opus si cum summo medico Jacobo Bartholomaeo Beccario amplissimum

interioris medicae doctrinae thefaurum appellem, minus quam debeam praedicem. Vere enim mihi videor poffe contendere, illud unum omnium medicorum bibliothecas fuperare, fi quis nofcere velit, quibus in corporis partibus morbi fedem ac domicilium habeant, quaeque fint horum morborum cauffae ac notae; quae quidem cognitio tantae utilitatis eft in medicina facienda, ut non videam quo alio modo haec facultas poffit habere quasdam errare in medendo non patientes vias. Unde illud apud Ciceronem III. in libro Tufculanarum Quaeftionum: *Medici cauffa morbi inventa, curationem effe inventam putant*. His aliifque libris, quas Morgagnius medicinae & anatomiae confecravit, propofitum illi maxime fuit, ut deerrantes medicos quafi domum deduceret. Nam, ut paucas res exempli cauffa ponamus, adhuc difputabatur vel in celebrioribus Academiis, quid in corporibus humanis efficerent quatuor illa humidum, ficcum, calidum & frigidum, num *cordis humiditas hepatis ficcitatem vincere poffet*, num *calidum agens in frigidum denigraret, agens vero in ficcum dealbaret*; con-

tra *frigidum agens in humidum dealbaret*, *in siccum vero denigraret*. Quae dum inquirebantur, pauca revocabant homines ad experientiam artemque anatomicam, cujus amore ut omnes accenderet, ejusque utilitas magis magisque appareret, Morgagnius nonnulla longius, quam nunc fieri soleat, in opere, de quo scribimus, prosecutus est. De quo opere satis dictum erit, si hoc unum addam, quatuor annorum spatio ter illud, quamvis non mole exiguum, typis impressum fuisse, quod est indicium quam magno plausu medicinae cultores idem exceperint, quantaque inde facta fuerit accessio ad Morgagnii gloriam, si tamen haec augeri potuit. Jam enim maximi viri uno ore consenserant, penes illum principatum anatomes esse, e quibus nominasse sufficiat Joannem Albertum Korffum, Joannem Bernoullium, Fridericum Ruyschium, Joannem Saltzmannum, Laurentium Heisterum, atque Petrum Senacum. Haec propria Morgagnii: illa vero cum paucis communia, quod celeberrimae Europae Academiae, quae ad excolendas reconditiores doctrinas sunt institutae, Germanica Naturae Curiosorum,

Londinensis, Parisiensis, Petropolitana, & Berolinensis illum suum fecerint eo tempore, quo illi minime in mentem venerat tale quicquam non dicam petere, sed ne suspicari quidem. Quem honorem alio quoque auxerunt. Nam saepe ei praeconium suis in Actis impertivere hominis in primis docti. Cum tanto esset Morgagnius in pretio apud externos homines, fieri non poterat, ut illum minoris facerent Itali sui. Itaque nulla apud hos extat alicujus nominis Academia, in quam ille honorificentissimis decretis cooptatus non fuerit; nullum floret Gymnasium, quod ejus scriptis maximam non tribuat in rebus physicis auctoritatem, iisque plurimum non utatur in erudiendis harum rerum studiosis adolescentibus; nulla inter hos exorta est aut controversia, aut dubitatio de re anatomica, de qua idem, tanquam oraculum, haud fuerit consultus. Multa sunt illustria facta ejus patriae, ut ostenderet de tanto cive se maxime gloriari. In primis quod in publicis aedibus marmoream ejusdem effigiem sane similem posuit, hoc circum eam scripto epigrammate.

Hic eſt, ut perhibent doctorum corda virorum,
Primus in humani corporis hiſtoria.

Infra autem haec exculpta eſt inſcriptio.

JO. BAPT. MORGAGNIO NOB. FOROL.
PATRIA
INVENTIS LIBRISQ. EIVS PROBATISSIMIS
VBICVMQVE GENTIVM ILLVSTRATA
DECREVIT A. D. MDCCLXIII.
PONENDAM IN CELEBERRIMO HOC LOCO
MARMOREAM EFFIGIEM
ADHVC VIVENTIS.

Quanta autem dignitate viveret Patavii, haec ſunt indicia. Ejus ſchola ac domus floruit ſemper nobilitate ac frequentia diſcipulorum, nec unquam praelectiones oſtenſionesve habuit anatomicas, quin magnus ad eum omnium ordinum omniumque aetatum fieret concurſus. Nemo mediocriter eruditus in hanc civitatem veniebat, qui Morgagnium videre, adire, alloqui praetermitteret; nemo vero ab ipſo unquam diſceſſit, qui non parem ejus virtutibus ac doctrinae laudem tri-

buendam esse judicaverit. Quae si in privatis gloriosa sunt, quanto magis commemorabuntur in Regibus? Quare non jucunda solum, sed etiam admirabilis ei visa est benignitas Josephi II. Caesaris, qui cum primum Patavium venit, deberi hoc a se tanti hominis ingenio putavit, ut ei gratularetur longaevam vitam, quae multis aegris saluti, & Academiae Patavinae honori fuerat. Quanquam, ut supra demonstratum est, illud ei a Veneto Senatu pro munere docendi decretum fuit stipendium, quod nemini unquam, non propterea tamen timere debuit reliquorum Doctorum aut offensionem, aut invidiam, cum inter hos nullus esset, qui ejus gloriae plurimum non faveret. Quintum Praeses Collegii Veneti Gymnastici fuit, quae potestas, quanquam legibus cautum sit, ne ultra triennium duret, semel tamen ei ad septennium prorogata est. Jure igitur is dicebat se in summi beneficii loco ponere, quod in ea civitate natus esset, a qua, quae dari maxima poterant, accepisset ornamenta, quodque docendi caussa in eam se contulisset civitatem, quae cum humani-

tate, & doctrina praestaret omnes; sic ei erat carus, ut non magnopere patriam desideraret. Ex quo factum est, ut licet magnis praemiis invitatus fuisset ad docendum in aliis, iisque celeberrimis, tum intra, tum extra Italiam Gymnasiis, ire semper recusaverit. Hoc quoque ad tanti viri laudem illustre fuit, quod Laurentius Heisterus, Georgius Daniel Coschowitzius, Albertus Hallerus, e nostratibus vero Josephus Antonius Pujatus, Franciscus Maria Zanottus, Joan. Verardus Zevianus, aliique maximae doctrinae homines quosdam e multis, quos ediderunt, libris, ejus nuncuparunt nomini. In tanta celebritate famae Principibus quoque viris minime placere non poterat Morgagnius; quam quidem non ultimam esse laudum vere ab Horatio dictum est. Itaque magnam assecutus est gratiam Caroli Ruzzinii, Aloysii Pisanii, Petri Grimanii, Francisci Lauretani, Marci Foscarinii, & Aloysii Mauroceni, qui omnes summum locum in Venetorum Republica tenuerunt. Foscarinius autem summis etiam laudibus celebravit Morgagnium in eo, quod edidit, opere *de Veneta Litteratura*. Ca-

rolus VI. Augustus de re quadam medica per litteras ab archiatro suo Garellio scriptas illum consuluit; cumque aliquando ejus exercitus in Aemilia hyemaret, Ducibus praecepit, darent operam, ne quis domui familiaeque Morgagnii molestus esset. Fecit hoc idem Carolus Emmanuel III. Sardiniae Rex; isque cum semel & iterum per Forum Livii iter habuisset eo tempore, quo ibi feriatus commorabatur Morgagnius, hunc humanissime excepit, & ad plures horas cum eo collocutus est. A Summis Pontificibus Clemente XI. Benedicto XIV. & Clemente XIII. magnas tulit existimationis atque voluntatis significationes, ac jure in eo praesertim gloriabatur, quod Benedictus suo in opere *de Beatificatione Servorum Dei* testimonium tribuerit amplissimum illius doctrinae; quodque Clemens XIII. litteras ad eum dederit honorificentissimas humanissimasque, quibus significabat pergratum sibi fuisse munus illius operum, quibusque ei non tam vim doctrinae admirabilem, quam pietatem in Deum, ceterasque virtutes gratulabatur. Quod testimonium gravissimum reputari debet, quia a summae

dignitatis Principe proficiscebatur, cui notissima erat vita Morgagnii. Quo enim tempore sacris Patavinis sanctissime praefuit, ejus saepe consilio in curanda valetudine usus est, eidemque suas semper patere voluit aedes. Ego quoque aliquando ea praedicari audivi ab eodem Summo Pontifice de Morgagnii doctrina, modestia, comitate, humanitate, in Deum hominesque caritate, in amicos fide, in suos studio ac diligentia, ut nihil gloriosius ac magnificentius praedicari potuerit; addiditque, illud non mediocre esse verae laudis argumentum, quod is nunquam timere debuit hominum invidiam. Si hominibus optime de se meritis gratum se praebuit Morgagnius, non effugit tamen vituperationem levitatis, quod nihil tam cupiebat quam de se magnifica praedicari, sua efferri, ut nec modum nec satietatem laudum habere videretur. Cum plurimum auctoritate, & gratia valeret, has libentissime ad aliorum, atque praesertim amicorum, commodum ac praesidium libentissime conferebat. Atque in beneficiis tribuendis se illa nolle foenerari ostendebat, cum tamdiu meminisset, quoad ille gratus

gratus erat, qui acceperat: percepta vero a se immortali retinebat memoria; quod saepe declaravit, & maxime in homine, cujus ope e periculo vitae ereptus est, quod ob lapsum in canalem quemdam, ut initio narravimus, subiit in pueritia. Hujus enim egestatem suis sumptibus sustentavit, mortem deflevit, memoriam grata recordatione prosecutus est. Multum semper vigilavit ac laboravit; & provinciam docendi ad extremam usque senectutem ita sustinuit, ut de se praedicare potuerit illud Virgilianum:

.... Nec tarda senectus
Debilitat vires animi, mutatque vigorem.

Vixit ad aliorum utilitatem, & magnam se Deo habere gratiam dicebat, quod siverit se in ea praesertim scientia elaborare, quae hominibus plurimum prodesset, & quae ad ipsius Dei cognitionem una omnium maxime duceret. Nihil in eo fictum & simulatum unquam apparuit. Ut autem erat decoris amantissimus, aequalitatem universae vitae singularumque actionum mirabiliter servavit. Quemadmodum

in vita, sic in medicina quae essent simplicia amavit; & qui saepe ceteros venae sectione curavit, nunquam tamen hoc remedii genus sibi adhiberi passus est, credo quod naturaliter illud horreret. Consuevit etiam in quibusdam capitis morbis sanguinem ex occipitio mittere, cujus curationis, quae jamdiu fieri desierat, tanquam restitutor ab Hofmanno, Walterio, aliisque merito laudatur. Duxit uxorem Paullam Vergeriam civem suam, nobili genere natam, cum qua vixit conjunctissime, & ex qua quindecim suscepit liberos. Inter hos tres virilis sexus fuerunt, quorum natu maximus matrimonio se se junxit cum nobili femina Maria Serughia. Decessit autem an. MDCCLXVI. patri relinquens non solum peracerbum sui desiderium, sed etiam nepotum curam, quam mira alacritate & providentia sustinuit. Filiorum alter mortem obivit in pueritia, alter Societati Jesu nomen dedit. Filiarum vero quatuor occiderunt in cunis, reliquae se se Deo virgines voverunt. Fuit Morgagnius statura magna & venusta figura, hilari & laeto vultu, fulvis capillis, oculis caeruleis, & ad summam se-

nectutem usus est sensibus & valetudine optima. Ad hanc autem conservandam plurimum conduxisse putavit, quod simplici victu vestituque semper delectatus est, quod non facile tempus variavit sumendi cibum dormiendique, quodque sibi ab intemperie caeli cavit. Hactenus Morgagnio vivo edita a nobis sunt, ex quibus intelligi posse puto, fuisse hominem excellenti virtute & doctrina, nec mediocrem per eum factam fuisse accessionem Italiae gloriae. Quoniam vero Deus superstites nos illi esse voluit, reliqua persequemur, quae ad ejus mortem spectant, in qua obeunda modice illum tetigisse visa sunt futurae vitae pericula. Magna est enim vis conscientiae in utramque partem, ut neque timeant, qui a Christianis officiis non declinarunt, & poenam ante oculos versari putent, qui illa violarunt. Repente stomachi doloribus oppressus non. Decembris an. MDCCLXXI. hora noctis v., in posterum diem vitam cum morte commutavit. Consuluerat antea nepotibus, cum iis magnam & luculentam hereditatem, quae summam confecisse dicitur centum & amplius millia centussium,

teſtamento legaſſet. Sibi & providit, facto ſepulcro in aede ad S. Maximi, in quo haec inſcripſit:

SEPVLCRVM MORGAGNI ANATOMICI
ET SVORVM
ITEM GYMNASII PATAV. PROFESSORVM
SI QVEM VNQVAM HIC CONDI IVVERIT
MDCCLXX.

Si cui videbitur de ſe glorioſius praedicaſſe, quod anatomici nomen ſibi tribuerit, nec ſatis liberaliter in collegas ſe ſe geſſiſſe, quod iis tantummodo locum ſepulturae reliquerit, non vehementer repugnabo. At non ſevere judicandum eſt de viro, qui licet gloriam & divitias concupivit, ſe tamen integrum caſtumque ſemper ſervavit, & qui perpetua quadam uſus felicitate omne longiſſimae aetatis ſuae tempus in erudiendo ſui ſimiles eorumque ſaluti conſulendo conſumpſit.

OPERA EDITA

Opera omnia Morgagnii in quinque Tomos in fol. divisa Baffani edi curavit an. 1765 Antonius Larber ejusdem Morgagnii discipulus. Nos in iis recensendis ordinem servabimus, in quem Auctor eadem maluit esse disposita.

Tom. I. Adversaria anatomica omnia. *Horum Prima edita sunt Bononiae 1706. typis Pisauri in 4. magno, postea Lugduni Batavorum 1714. apud Wishoff in 8., & Patavii 1719. apud Cominum in 4. & Lugduni Batavorum 1723. apud Langerak in 4., & rursus apud eundem 1741. in 4.* Altera & Tertia *impressa fuere Patavii apud Cominum 1717 in 4 & Lugduni Batavorum apud Langerak 1723., & rursus 1741. in 4.* Quarta *denique*, Quinta, & Sexta *impressa fuere Patavii 1719. apud Cominum in 4. & Lugduni Batavorum 1723. apud Langerak, & rursus 1741. in 4.*

Tom. II. Epistolae anatomicae XX.; *quarum priores duae prodierunt Lugduni Batavorum apud Joan. a Kerkhem in 4., reliquae impressae fuerunt cum Valsalvae operibus Venetiis 1740 typis Pitteri in 4. Tom. II. & deinde 1741. apud eundem in 4. minori tom. 1.*

Tom. III. IV. De sedibus & caussis morborum per anatomen indagatis Libri quinque. *An 1761 ex Typographia Remondiniana Bassani primum prodierunt*

an. deinde 1762. *recusi fuerunt Neapoli sumptibus Dominici Terres in* 4.

Tom. V. Miscellanea opuscula tres in partes divisa. *In I. Parte continentur, quae ad rem medicam anatomicam spectant, eaque sunt.*

---- Nova institutionum medicarum idea *Patavii edita apud Coronam in 4. magno, & Lugduni Batavorum apud Langerak in 4. 1740, & cum Adversariis conjuncta* 1741.

---- De via atque ordine in tradenda publice medicina atque anatome Epistola ad Antonium Larber Archiatrum Bassanensem.

---- Prooemia quaedam anatomicarum Praelectionum.

---- De anatomicis Eustachii tabulis Epistola ad Joannem Mariam Lancisium. *Edita haec epistola a Lancisio fuit cum iisdem Tabulis Eustachianis Romae* 1714. *apud Gonzagam, & Genevae* 1717 *cum Theatro Anatomico Mangeti apud Cramer & Perachon; & rursus Romae* 1728. *sumptibus Pagliarinorum in fol.*

---- De glandulis Epistola ad Petrum Antonium Michelottum. *Edita ab hoc fuit in suo* de Separatione fluidorum libro: *Venetiis* 1721. *apud Pinellos in* 4.

---- De lacrymalibus ductibus eorumque obstructione Epistola ad Dominicum Anelium, *qui illam edidit in libro, cui titulus:* Suite de la nouvelle methode de guerir les fistules &c. *Taurini* 1714. *apud Mairesse in* 4.

---- De lumbricis Epistola ad Antonium Vallisne-

rium, *a quo edita fuit in suo libro, qui inscribitur*: Considerazioni intorno alla generazione de' vermi: *Patavii* 1711. *typis Seminarii in* 4. *& recusa inter illius opera*: *Venetiis* 1733. *apud Coletum in fol.*

---- De acu intra vesicam intrusa, & de excrescentia membranae adiposae Epistola ad Lucam Schrockium: *habetur* in Centuria V. Ephemeridum Caesareae N. C. Academiae: *Norimbergae* 1717. *typis Heinii*.

---- De calculis felleis Epistola ad eumdem, *eaque relata est in II. Vol. Actorum ejusdem Academiae. Ibid.* 1720. *typis Adelbulneri*.

---- De venae cavae varicibus epistola ad Antonium Caelestinum Cocchium, *qui ei locum dedit inter suas epistolas physico medicas*, *Romae* 1725. *apud Antonium de Rubeis in* 4.

---- De vesicae calculis a Fratre Iacobo Beaulieu Patavii exsectis, & de casu Corneliae Bandiae Epistola ad Salvatorem Morandum.

---- In locum Vitruvii medicum epistola ad Ioan. Polenum. *Extat in Exercitationibus Vitruvianis secundis Poleni* 1739 *Patavii typis Seminarii in fol.*

---- De iis, quae Valsalva in Bononiensi Academia Instituti Scientiarum recitata fuerant, Epistola ad Franciscum Mariam Zanottum. *Extat in Tom. I. Commentariorum de eodem illo Instituto*, *Bononiae* 1731. in 4.

---- Experimenta circa aquam calcis vivae. *Habentur in cit. volumine*.

.... Refponfum medico-legale circa obftetricum judicium de mulieris virginitate. *Romae* 1739. *typis Rev. Cam. Apoftol. in* 4.

.... Refponfum medico-legale alterum fuper feminis emittendi impotentia.

.... Refponfum medico-legale tertium, an poft feptem a conceptione menfes infans nafci poffit vitalis & perfectus?

.... In A. Corn. Celfum, & Q. Serenum Samonicum epiftolae X. *Harum primae quatuor Patavii prodierunt* 1721. *apud Caminum in* 8., *& Hagae Comitum* 1724. *apud Alberts in* 4. *& rurfus apud Caminum cum Celfa* 1722. *omnes autem tum folae, tum fimul cum Celfo apud eumdem Caminum* 1750.

In II. Parte continentur quae ad Philologiam pertinent, eaque funt.

.... De Profpero Alpino epiftolae duae ad Hieronymum Davidem Gaubium.

.... De Philologo Ravennate, & de Angelo Bolognino Epiftola ad Joannem Aftruc, *a quo edita fuerat in Tom. II. editionis fecundae fuorum de morbis venereis librorum Parifiis* 1740. *in* 4.

.... De vita & fcriptis Dominici Guglielmini commentariolum. *Extat in Centuria IV. Ephemeridum Caefareae N. C. Academiae Norimbergae* 1715. *typis Adelbulneri, in operibus Guglielminii editis Genevae apud Cramer & Perachon an.* 1719. *in* 4 *in Bibliotheca Scriptorum Medicorum Mangeti Genevae apud*

eosdem in fol, *& in Decade I. Vitarum Italorum doctrina excellentium, qui Saeculo XVIII. floruerunt, Romae apud Komareckium 1766. in 8.*

.... De vita & scriptis Antonii Mariae Valsalvae commentariolum *editum cum hujus operibus Venetiis* 1740. & 1741. in 4. *& in memorata Decade Vitarum Italorum &c.*

.... De genere mortis Cleopatrae Epistolae duae ad Joannem Mariam Lancisium, *qui eas vulgavit in appendice ad Mercati Metallothecam Vaticanam, Romae* 1719 *typis Salvionis in fol.*

.... De ordinario Frontini consulatu Epistolae duae, *quarum prima est ad Joannem Polenum, qui eam vulgavit cum Frontino de Aquaeductibus* 1722. *Patavii typis Seminarii in* 4. *altera est ad Petrum Pluvenium S. J.*

.... De quadam librorum M. Varronis particula, ut legitur in veteri codice, Epistola ad Joannem Polenum. *Extat in Tom. IV.* della Raccolta di opuscoli scientifici e filologici. Venezia 1730. appresso Cristoforo Zane in 12.

.... in Vitruvii locum ad tempus, quo is scripsit attinentem, & in alterum veteris Auctoris compendii Architecturae epistola ad eumdem Polenum.

.... Laudationes a Morgagnio habitae olim, cum Gymnasiarchas, aliosve Doctoris insignibus exornaret.

.... In Scriptores Rei Rusticae Epistolae IV.

quarum unam dedit ad Jacobum Facciolatum, reliquas ad Julium Pontederam *Editae fuerunt Lipsiae cum iisdem Scriptoribus Tom. II. 1735. sumptibus Fritschii in 4.*

In III. parte continentur Epistolae XIV. historico-criticae, Aemilianae dictae, non modo quia pleraeque olim scriptae fuerant in Aemilia, sed & quia omnes ad antiquitates, & geographiam attinent partis non modicae illius Provinciae.

Epistola ad Joannem Mariam Lancisium de vena sine pari. *Extat in opere cui titulus:* Joannis Mariae Lancisii &c de motu cordis & aneurysmatibus Romae 1745. ex Typographia Palladis apud Fratres Palearinos in 4.

ANGELUS FABRONIUS

JOSEPHO GENNARIO

S. P. D.

Recte quidem dicitur Philosophia mater omnium benefactorum beneque dictorum, quam qui tenent, divina quadam mente & consilio praediti esse videntur. Quanta vero est oblectatio animi, quantum levamentum miseriarum in illa edifcenda! At veteres quidem philosophi in beatorum insulis fingebant, qualis natura esset vita Sapientum, quos cura omni liberatos nullum necessarium vitae cultum aut paratum requirentes, nil aliud esse acturos putabant, nisi ut omne tempus in quaerendo atque in naturae cognitione consumerent. Sunt autem perspicua indicia naturae, ut appetat semper animus aliquid veri noscere; & cernere possumus in primis puerorum aetatulis istam naturae voluptatem, cum ii semper aliquid exquirant, & animo & corpore moveantur ad res percipiendas; quae cupiditas adolescit una cum aetatibus. Dubitare ergo non

possumus ad verum noscendum nos esse natos, cujus veri genera plura sunt, ut obscurentur etiam minora majoribus. Maximum autem est consideratio cognitioque Dei rerumque caelestium, quid illi, quid hominibus, quid nobis ipsis debeamus, quid sit in homine praestantissimum atque optimum, quid acceperimus tanquam elementa virtutum, quomodo id, quod natura inchoavit, arte atque labore perficere possimus, sic ut omnia vivendi agendique consilia, omnis felicitas, omnis honos, omnis admiratio, omne studium ad virtutem, & ad eas actiones, quae virtuti sunt consentaneae, referatur. His, quae divina ducimus, quod a Deo sint, & per illa ad Deum propius accedamus, proxima sunt, quae ad physicam pertinent, quibus plerique nunc gloriari solent, & in quibus quaerendis explicandisque illos libentissime aetates conterere videmus, quod & gloriosum sit a natura occultatas res & latentes indagare, quodque id ad vitae commoditatem & ad ipsius naturae sapientissimum Auctorem magis magisque noscendum maxime conducat. Et sane quis est tam vecors, qui cum aut in caelum suspexerit, multitudinemque corporum caelestium & leges, quibus illa moventur, aut pulchritudi-

nem mundi, admirabilemque infinitarum rerum ordinem, vim & naturam contemplatus fuerit, Deum non esse sentiat, ab eo omnia manare debuisse, hunc moderari, hunc regere omne id, in quo vivimus, movemur & sumus, & hanc aeternam infinitamque naturam suspiciendam, admirandam, & pie sancteque colendam? Nemo sanus a physica sejunget mathematicas disciplinas, quae ei mirabilis utilitatis fructum praebere solent, quaeque ex aeterna veritate manasse videntur. Iis qui bene uti noverint, de rerum initiis omnique mundo ita loquentur, ut multa non probabili solum argumentatione, sed etiam necessaria ratione concludant, maximamque materiam ex rebus per se investigatis ad rerum occultarum cognitionem afferent. Miror equidem Romanos, qui cum omnis praeclarae artis Graecorum non solum aemuli, sed etiam, ut Plinii verbo utar, rapacissimi essent, neque ignorarent apud hos nihil mathematicis illustrius, & in summo honore habitam semper fuisse geometriam, hujus disciplinae metiendi ratiocinandique utilitate terminasse modum, nec vidisse quanta sit illius facultas & vis in difficillimis enodandis naturalibus quaestionibus. Nequaquam in eum locum, in quo

nunc eſt, progreſſa fuiſſet aſtronomia ſine geometriae ope, per quam complicatiorem notionem aſſequi potuit diſtantiarum & motuum planetarum, & vocare ad calculum vires, quibus hi motus aut cientur, aut retardantur. Neque minorem utilitatem afferunt mathematicae diſciplinae terreſtrium corporum ſcientiae. Quanquam haec in primis exigat, ut, omiſſis incertis & fallacibus hypotheſibus, judicium electioque fiat plurium phenomenorum, ut haec inter ſe comparentur, & ad unum veluti caput, ex quo alia pendeant, rediguntur, ea tamen eſt poteſtas matheſeos, ut ex unica obſervatione aut experientia multa ſaepe vera inferre poſſit. Tali modo extitere dioptrica, catoptrica, hydrodinamica, motus & pendulorum ſcientia, aliaeque plures, de quibus minime nunc neceſſe eſt dicere. Quantum voluptatis ſit in his ſtudiis, quae ad veritatem ita ducunt, ut nihil iis ſit evidentius, ex uno Archimede noſcere poſſumus, qui dum in pulvere quaedam deſcribebat attentius, ne patriam quidem captam eſſe ſenſit. Ad eam partem philoſophiae, quae bene vivendi praecepta continet, referri ſolent ea, quae non ſolum ad vitae privatae rationem, ſed etiam ad rerum publicarum rectionem pertinent;

& laudare eos solemus, qui omnium fere civitatum mores, instituta, disciplinas perpendunt, qui docent, quae sint optimae leges, qui optimus reipublicae status, qualem in republica Principem esse conveniat, quae sint in ea inclinationes rerum & momenta temporum, quomodo iis sit moderandum, & per quae hominum felicitas aut comparetur aut conservetur. Qui litibus & jurgiis sustentantur, & non ex aequo & bono, sed ex callido versutoque jure judicant, & rationes omnes contemnentes auctoritate pugnant, philosophi nomen haud merentur; nec introduci vera juris prudentia ullo modo poterit, nisi omnia, quae statuet ad summam illam veritatem summamque legem, id est Deum, exigantur. Saepe mecum quaesivi num ii, qui nunquam intermittunt studia antiquitatis, nec ullum fugiunt laborem, ut investigent & explicent qui fuerint priscorum mores, facta, ritus, ceremoniae, leges atque artes, egeant philosophia; & ex multis, quae nostra hac praesertim aetate hujus generis prodierunt, praeclarissimis operibus facile est intelligere, inane ac leve hoc fore studium, nisi sibi quaerat praesidia atque adjumenta ab illa omnium laudandarum artium procreatrice & quasi parente. Ex cogni-

tione & scientia rerum utilissimarum ortae sunt artes, quae docent inventa non solum ordine, sed etiam momento quodam atque judicio disponere atque dispensare, claris & electis verbis illustrare & distinguere orationem, quibus artibus nihil est sane praestabilius, nihil quod latius pateat, nihil quod magis alliciat homines ad discendum. Ex his rebus universis philosophia constat, & si in singulis elaborare permagnum est, quanto majus erit universas tenere, ut idem sit & doctrinis multis excultus & eruditus, & ad persuadendum concinnus, perfectus, politus? Multos sane habuit Italia hujus generis homines, qui effecerunt, ut ejus gloria, quae perversitate & malitia nocentum exaruerat, revirescerel. Postquam Galileus, quem philosophorum principem libenter dixerim, istud vestrum Patavinum Gymnasium voce sua illustrius fecit, invitavitque homines ad sumendas ex scriptis suis tum omnem doctrinam liberalem, tum omnem elegantem orationem, plures excellentes physici, mathematici, musici, medici extitere, qui, tanquam ex praeclara omnium artium officina, ex hac ipsa Academia prodierunt. Nunc etiam usuvenit (nam acrius & attentius de claris viris locorum admonitu cogitare

tare solemus) ut multi moveantur illa exedra, in qua summus homo sedit, ad imitanda ejusdem facta, atque iter conficiendum, quod ipse tanta cum nominis sui gloria patefecit. Discussa est caligo, diluxit, patet, videmus omnia; & barbara Scholasticorum philosophia nunc latere cogitur in tenebris alicujus coenobii. Ex iis, qui Galilei exemplum secuti frugiferam & fructuosam philosophiam amplexi sunt, nec ullam ejus partem incultam esse sivere, maxima sane laus Joanni Polenio tribuitur, cujus vitam declaraturus haec praefanda putavi, non ut te erudirem, qui omnium es eruditissimus, & qui de Polenio ipso, in cujus nomine acquiescis, non pauca Parisinorum Academicorum rogatu scripsisti, sed ut sub uno aspectu ponerem & multa & varia, in quibus cum illi excellere contigisset, in ejus mente philosophia ipsa inesse videbatur. Vale.

Pisis XII. Kal. Apriles MDCCLXXXV.

Joannes Polenius

Joannes Polenius natus est Venetiis x. kal. Septembres an. MDCLXXXIII. patre Jacobo, matre Elisabetha Brojuolia, Venetis civibus. Leopoldus Caesar, cum praemio vellet afficere virtutem Jacobi, hujusque patrui Poleniorum, qui contra Turcas in Hungaria strenue militarunt, Marchionis & Comitis titulis honestissima familia condecorata *, se auxisse, non dedisse generis ornamenta declaravit. Haec & majorum exempla Joanni fuerunt quidam stimuli industriae atque laboris, qui postquam litterarum elementis domi imbutus fuit, ad Somascos venit, qui

* Diploma Caesareum datum est III. non. Junias an. 1685. confirmatum vero a Senatu Veneto IV. kal. Sextiles an. 1686. Commemoratur in eo quanta cum virtute Josephus Polenius se gesserit, quando Vindobona dira obsidione a Turcis premebatur. Priusquam Jacobus in Italiam rediret, multorum vidit mores & urbes, singularibusque honoribus a Ludovico XIV. Galliarum Rege affectus fuit.

Collegium, ut vocant, Salutis regebant, a quibus non in ſtudiis ſolum humanitatis, ſed etiam philoſophiae & theologiae diligenter exercitus eſt. Hunc ita inſtitutum, eaque docilitate ingenii, ut ad omnes res aptus videretur, pater foro deſtinaverat, ut quam plurimum lucri faceret; ſed Joannes, vix a limine ſalutata juris prudentia, ſuae magis quam alienae voluntati paruit, totumque ſe mathematicis diſciplinis dedidit. Tum quidem ſibi ipſi placere coepit, cum videret in his ſtudiis ſe non ſolum excurrere, ſed etiam evolare, quanquam illum pater, qui de recentiſſimorum mathematicorum praeclaris inventis aliquid audierat, aſſidue moneret, ut animo rei magnitudinem complecteretur, neque iis aut praeceptis, aut magiſtris, aut exercitationibus, quibus tum fere omnes utebantur, ſed aliis quibusdam ſe id, quod expetebat, conſequi poſſe confideret. Elaboravit etiam in architectura civili & militari addiſcenda, ſeque in graphice aliiſque in artibus libero homine dignis exercuit. Erat & propenſiſſimus ad phyſica; & cum illi in manibus eſſe ſolerent opera Jeſuitae Chaleſii,

brevi intellexit, ſibi aliud iter inſtituendum, ut ad veritatem propius ac tutius accederet. Coepit ergo omnia revocare ad experientiam, ejuſque domus ſchola quaedam experimentalis, ut appellant, phyſicae facta eſſe videbatur. His vero experimentis de rebus naturalibus cum ſaepe intereſſet Jo. Baptiſta Morgagnius, orta inter eos eſt amicitia jucundiſſima, quae poſtea maxime illuſtris fuit, quaeque per omnes aetatis gradus uſque ad ſummam ſenectutem permanſit. Erat enim virtute & ſtudiorum ſimilitudine, firmiſſimis animorum vinculis, juncta atque conſtituta. Interea a patre ad ducendam uxorem nobilem & lectiſſimam puellam Urſulam Robertiam Baſſanenſem ſollicitatur, quod quanquam detrimentum allaturum intelligeret ſtudiis ſuis, quae incredibili ardore colebat, ne tamen aut durus, aut inhumanus videretur, ceſſit ejusdem voluntati. Id accidit exeunte anno MDCCVIII. paucis menſibus antequam ad aſtronomiam & meteora explicanda in Academia Patavina vocaretur. Ut graviſſimum, quod de ejus doctrina judicium fecerant Veneti Senatores, comprobaret, in lucem

hominum emisit opus, quod *Miscellanea* inscripsit, propterea quia minime in una re versabatur. Agit in principio de barometris & thermometris a se machinae pneumaticae ope confectis; neque rationem solum eorumdem conficiendorum docet, sed etiam illa omnia persequitur, quae de his instrumentis ceteri physici ac praesertim Joannes Bernoullius & Amontonsius tradiderant. Cum observasset scintillam emicare in barometro, si aeris bulla quaedam forte in illud penetret, hujus phaenomeni caussam assequi se posse putavit. Fugit illum fortasse decennio fere ante Bernoullium & Leibnitium multa inter se de luminoso barometro communicasse *; neque vero mirum videri debet quidquid ii omnes ad phaenomenum explicandum attulerunt abesse a vero, quod iis temporibus electricitatis vis & effectus plane ignorarentur. Post id machinam arithmeticam a se excogitatam descripsit. Neminem latet quantum numerorum ars non modo ad mathematicas & physicas disciplinas, verum etiam ad vitae

* Vide illorum *Commercium epistolicum*.

utilitatem conducat. Sed quanti interdum laboris eſt ſubducere calculos implicatos & longos, & quam facile ex animi laſſitudine in errorem inducimur! Ad haec declinanda incommoda Blaſius Paſcalius omnium primus vehementiſſima contentione ingenii machinam invenit, quae ſola oculorum & manuum ope facile atque tuto omnia poſſet vocare ad calculum, eaque adeo placuit Leibnitio, ut de illa perficienda expeditiorique habenda ſtatim cogitaverit. Ut relatum de illorum inventis ad Polenium fuit, tentare voluit quid ipſe quoque poſſet, & cum ſuperiorum ſe aequaſſe gloriam exiſtimaſſet, opuſculum de machina arithmetica edidit; poſtea hanc ipſam confregit, cum audiiſſet Brawinii magni nominis mechanici feliciores hac in re fuiſſe conatus. Claudit Miſcellaneorum librum diſſertatio de ſectionibus conicis parallelorum in horologiis ſolaribus, quae docet quomodo in planis horologiorum ſpecies, vertex, axis, & perameter ſectionum conicarum determinetur, quae itineribus Solis definiendis inſerviunt. Sed ut majorum vigiliarum opus extaret, quod magis magiſque ſuam in aſtronomicis

rebus doctrinam declararet, dialogum de vorticibus caeleſtibus an. MDCCXII. typis commiſit, quem exorditur ab expoſitione earum rerum, quas feliciter Galileus, Keplerus, Carteſius & Newtonus invenerant: nam ante horum aetatem phyſicae caeleſtis veſtigia ac prope incunabula vix reperiuntur. Non horum modo, ſed & ceterorum illuſtriorum aſtronomorum inventa de illo duce & principe & moderatore luminum reliquorum Sole, de curſibus Jovis, Veneris, Mercurii, Martis, & praeſertim Saturni, de ſecundariis planetis, qui illorum quosdam ſequuntur ut comites, de ſtellis fixis, de cometis, de luna, quomodo omnes ferantur in Solem, & ab eo repellantur, qua ratione tanti motus incitentur, quaque via peragantur, & quomodo motu aetheris, qui primarios planetas ambit, motus minorum ciantur, ita explicat Polenius, ut Cartesii ſectatorem facile agnoſcas. Sed in ſuis exponendis ſententiis ajebat, ſe dum inquirebat quid in quaque re verum ſincerumque ſibi videretur, nolle cogere aliorum judicia, ſed invitare omnes, multorum inter ſe collatis opinionibus, ad

verosimiliores amplectendas. In extremo libri affert seriem infinitam numerorum, ut ajunt, irrationabilium, qui differentiam exprimunt omnium poligonorum regularium circulo inscriptorum: hac ratione illorum aream, ut ita dicam, exhaurit per methodum e quadratura lunularum Hippocratis ductam. Aliqua postea huic dialogo Polenium addidisse, deque illo iterum imprimendo cogitasse scimus, quod si non perfecit, postquam mira Newtoni inventa tot confirmata observationibus de Cartesianis hypothesibus omnino triumpharunt, faciles nos habebit ad ignoscendum. Neque majoris momenti, ut arbitror, illa sunt habenda, quae disseruit de acceleratione & retardatione, quam gravia corpora, dum descendunt, patiuntur, si annuus terrae ponatur motus: nam licet haec ingenii acumen declarent, quod nihil tamen addidisse physicae videntur, multis haud exponenda putamus. Acuebant illum ad argumenta physica pertractanda non tam studium in praeclarissimam scientiam, quam discipulorum voces, quod an. MDCCXV. ab astronomiae & meteororum cathedra ad nobiliorem philosophiae tra-

ductus fuerat. Venetus enim Senatus in eam benignitatis consuetudinem venerat, ut qui munus suum praeclare gessissent, novis honoris gradibus, novisque stipendiis afficerentur. Nemo sane iis temporibus majori cum opinione doctrinae physica docuit, quam Polenius, qui, ut probaret omnibus quam arcte inter se physicae & mathematicae res conjunctae essent, in ipso ingressu muneris Latinam orationem dixit, edi ditque de physices in rebus mathematicis utilitate. In eo praesertim versatur oratio, ut exemplis magis, quam argumentis probet mathesin, ut loquuntur, puram a physica sic adjuvari, ut per eam maxime illustrior, amplior, utilior evadat; illam vero, quam dicimus mixtam, ab ea sic pendere, ut sine physica nulla sit, quod dum conficit Polenius, se litterate peritum ostendit omnium illarum rerum, quae tantam gloriam recentioribus mathematicis atque physicis peperere. Videre jam licet hominem, qui hos aemulari cupiebat, constantia in quaerendo, sagacitate in observando, industria in experiendo, perspicacia in comparando, ut proprietates operum vel solius naturae, vel etiam

naturae ab arte adjutae omnino assequeretur. Qui labor vitaeque ratio cum late dimanasset ad aestimationem hominum commendatione ac judicio maxime Jacobi Hermanni, & qui huic in munere docendi Patavii mathematicas disciplinas successit, Nicolai Bernoullii, omnia summa a Polenio Triumviri Academiae Patavinae sibi polliceri videbantur. Ad haec studia non mediocri illi erat adjumento quotidana consuetudo & familiaritas eorumdem summorum virorum (majorem etiam conjunctionem fecit cum Bernoullio victus communis) neque eorumdem gloriae ipsum invidisse ex eo conjici potest, quod nihil non egerit de iisdem Patavii retinendis. Sed nemo ignorat quam vehemens sit in Helvetiis patriae amor, ut ab ea divelli diutius minime patiantur. Discessu itaque Bernoullii Polenius ad mathematicas disciplinas tradendas vocatus est stipendio florenorum aureorum DC. additis insuper argenteis Venetis C. ad formas cudendas, quibus in geometria explicanda uteretur. Tum alteram orationem edidit de mathesis in rebus physicis utilitate, quae licet suppeditaret majorem argumento-

rum ſegetem atque materiem, rerum tamen copia ſuperiori concedit, niſi dicere velimus multa, quae ad hanc pertinebant, in priori jam Polenium praeoccupaviſſe. Utraque magis ſententiis gravibus & ſeveris, quam concinnis & venuſtis commendatur. Quanquam ipſe defunctus jam eſſet aſtronomi munere, non elanguit tamen in eo ſtudium caeleſtia contemplandi, quod & firmum & ſtabile ad vitae uſque finem, tanquam pabulum jucundiſſimum animi atque ingenii, in eodem permanſit. Si obſervationes quasdam eclipſium tum ſolis, tum lunae tranſitusque Mercurii ſuper Solem * excipias, nihil his de rebus edidit; multa tamen ſeposuerat tum per ſe, tum per alios (nam commercium ei erat litterarum cum celebrioribus aſtronomis) obſervata, quae in vulgus emittere meditabatur. Res enim ſpectabant in aſtronomia graviſſimas, videlicet ut certius ſtatueretur per eclipſes ſatellitum Jovis tempus, quo lux a ſole

* Hae legi poſſunt in libro, cui titulum fecit: *Faſciculus mathemat. epiſtolarum*, editoque Patavii an. 1729.

ad nos usque dimanat, utque cometarum omnium itinera atque cursus per elipticum orbem, & quas ab attrahentibus corporibus pati poterant, morae definirentur. Exemplum sumebat ab omnium celeberrimo cometa, qui apparuit anno MDCLXXXII., cujus cursus LXV. circiter annorum spatio peragitur, quique idcirco apparuisse videbatur, ut multorum astronomorum gloriae inserviret. Non mediocriter quoque elaboravit in definiendis latitudinibus & longitudinibus plurium Italicarum urbium *, ut ex multis, quas hac de re reliquit scriptis, cognosci possit de perficienda charta topographica universae Italiae illum cogitasse. Mos erat Polenio, dum observationes caelestes habebat, mentem alere in exquirendis caussis quorumdam phaenome-

* Extat in vol. IV. *delle Osservazioni Letterarie*, quae Veronae a Maffejo edebantur, Dissertatio Polenii de longitudine & latitudine Patavii. Cum Claricius chartam topographicam Patavinae Dioecesis jussu Georgii Cornelii Cardinalis, qui illam gubernabat, conficiendam suscepisset, plurima a Polenio obtinuit, quae ad hanc rem maxime conducebant.

norum, disputavitque aliquando amice cum Philippo a Turre Episcopo Adriensi, cur in eclipsibus Solis obscuratio minor appareat, quam revera, si partium obtectarum amplitudo spectetur, esse deberet. Tribuit id radiis lucis, qui in oculum ea ratione agunt, qua in ipso recipiuntur. Statuit enim fibrillarum tensiones non omnino quantitati solarium radiorum respondere, sed aliis etiam ex caussis esse. Hinc autem consequitur, ut si anima tantummodo ex illis tensionibus de radiorum quantitate ac lucis copia judicium ferat, judicium illud errore involvatur. Ita si quamplurimi extinguantur radii, sed eadem in oculo tensio sit, eventurum dicit, ut fere eadem radiorum quantitas appareat. Cum id minus probaret Philippus, occasionem inde sumpsit scribendi opusculum doctum sane atque eruditum, eique respondens Polenius videtur sibi irasci, quod per se non excogitaverit hujus rei caussam rejiciendam in illam oculorum proprietatem, qua in copiosiori luce illorum pupilla contrahitur, in minori diducitur. Hac ipsa de re scripsit postea copiosius ad

Meranium *, fuitque doctiorum sententia fibras oculi non parum in eam rem conferre, nec mediocre fuisse modestiae Polenii argumentum, quod alienae tantum tribuerit sententiae, ut suam plane deseruisse appareret. Quanquam in physicis & mathematicis disciplinis excolendis trahi & duci in primis videretur Polenius ad cognitionis & scientiae cupiditatem, nunquam tamen animo deponebat universorum hominum utilitatem, quam nobis in omni actione proponendam in primis esse dicebat. Cui officio sic satisfecit, ut nemo sit, quin illum optime de Provincia, de Imperio Veneto, de civibus, deque universa Italia meritum esse arbitretur. Vel maxime id praestitit aquarum scientiam profitendo, quae tota nostra est, sive inventionem, sive perfectionem, sive necessitatem, quae illi caussam dedit, spectemus. Principio opus

* Epistola data est an. 1753. & in ea praeter experimenta, quae spectant ad majorem vel minorem pupillae dilatationem, continentur multa, quae solidorum corporum resistentiam illustrant. Magnum enim illi erat cum summo viro rerum mathematicarum atque physicarum commercium.

vulgavit *de motu aquae mixto*, ac paullo poſt aliud *de Caſtellis*, quorum in utroque tantam prae ſe tulit diligentiam & ſagacitatem in experiendo, ac judicium in experimentis explicandis, ut nihil ad famam colligendam magis fuerit idoneum. Qui de motu aquarum fluentium ante illum ſcripſerunt, motus tantummodo ſimplicis rationem habuerant. Ut hydrometriam igitur proveheret, Polenius examinandum ſuſcepit motum aquae mixtum, quem ſic appellat, quod ex motu aquae vivae & mortuae efficiatur. Dicitur autem mortua ſi quiescit, viva ſi ob preſſionem ſuperincumbentis moveatur, nec quicquam motui ipſius reſiſtat, ejuſque motus ſimplicis nomine donatur. Cum vero aqua viva fluat ſuper mortua, eamque premens efficiat, ut & ipſa moveatur, tum motus, quem diximus mixtum, habetur. Quomodo hic per curvam aliquam lineam, non ſecus ac motus ſimplex per parabolam a Scriptoribus repraeſentatur, exhiberi poſſit, ut nempe quantitates aquae fluentis motu ſimplici cum quantitatibus fluentis mixto conferantur, pluribus Auctor inquirit, & quamvis res multis ob-

noxia esset difficultatibus, plurimis tamen calculis tentatis, multisque habitis experimentis hoc statuere se posse theorema putavit. *Quantitas aquae per perpendicularem mixti motus affluentis est id, quod procreatur ex tempore multiplicato per radicem altitudinis vivae ductae in parametrum mixti motus multiplicatam per duas tertias partes vivae altitudinis plus mortua altitudine*. Magno ubique candore totam meditationum suarum seriem exponit Polenius, & cum candore modestiam, quod summorum semper hominum proprium fuit, conjungit. His positis, exemplo aestuariorum Venetorum doctrinam motus aquarum mixti illustrat, & dum judicat de variis hominum operibus, quae ad aquas maris, fluviorum & canalium moderandas pertinent, exponitque quae afferri emolumenta, & quae caveri aut averti detrimenta possunt, effecit, ut nihil utilius esse videretur hoc libro Curatoribus aquarum, quae in aestuaria se se exonerant. Optasset ut flumina omnia ab his averterentur, cujus rei exequendae dum rationem explicat, Castellium aliosque erroris convincit, qui sibi persuaserant a vi fluminum in aestuaria

ſtuaria influentium maximum obtineri aquarum momentum. Quoniam ingreſſus jam erat aquarum fluentium doctrinam tradere, ad hanc plurimum conducere putavit notitiam, quae ſit natura motus aquae, quae fluat aut per caſtellum, cujus latera convergant, aut per canalem, cujus orificium alterum amplius, anguſtius alterum ſit, quibus in motibus declarandis, quod nemo antea elaboravit, merito cenſuit ſe poſſe adeo de aquarum fluentium ſcientia mereri, ut inter inventores aliquando eſſet numerandus. Profecto ipse multa non ſolum nova, ſed etiam mira experiendo detexit, e quibus illa praeſertim celebrantur, queis docemur a parietibus canalium ſive multum ſive parum convergentibus quantitates fluentium aquarum paullulum ſemper immutari; aquam effluentem ex nudo foramine plus contrahi, quam ex tubo exeuntem, quodque mirum magis eſt per nudum foramen multo minus aquae tranſire, quam tranſeat tempore eodem per tubum, cujus diameter aequalis ſit foraminis diametro; eamdem tamen, & quod ad tubum & quod ad foramen attinet, inter velocitates &

altitudines aquae in vase rationem servari; ex quibus fundamenta poni posse videntur ad aestimandam aquam per castella transeuntem, quod Auctori propositum in primis erat. Ad extremum cum in eorumdem castellorum latera fluens aqua impingat, inquiruntur tum momenta impulsuum, quae varia sunt, tum vires, quibus pollent particulae aquae fluentis, quo loco temperare sibi Auctor non potuit, quominus de celebri quaestione de viribus motorum corporum a viris doctissimis plus nimio agitata pluribus differeret, quam certo atque claro experimento tandem a se prorsus diremptam fuisse putabat *. Addit insuper aliqua de corporum motu & percussione, aliaque spectantia ad caussam, cur vires, de quibus agebatur, tales essent, quales esse comperiuntur. Cum primum Newto-

* Quae Polenio videbantur non posse convelli, confutata fuerunt a Cribellio, Crosa seu Crusatio, Pembertonio & Dasagulierio, quorum scripta extant in Transactionibus Anglicanis. Virium vivarum defensor acerrimus calamum sumpsit, quo prolata a se experimenta propugnaret, ejusque scriptum extat in *Fasciculo epist. mathematicarum Epist. VI.*

nus animadvertit aquam prodeuntem ex foraminibus vaſorum contrahi, pronuntiavit in ſupputandis aquae tali modo prorumpentis velocitatibus non diametri foraminis, verum diametri venae, ut dicitur, contractae habendam eſſe rationem, & aquae velocitates velocitatibus corporum ſolidorum prorſus reſpondere. Multa inſtituit experimenta Polenius, ut id confirmaret; neque contentus iis, quae in libro *de Caſtellis* expoſuerat, alia retulit in epiſtolam quamdam ad Jacobum Marinonium, quanquam fateretur ipſam velocitatem aquae minorem a ſe deprehenſam fuiſſe, ut recedere videatur a ſententia, quam antea propoſuerat. In eadem epiſtola quaeſtionem ponit, an aquae filamenta, quae jactum efficiunt, ſemper aequaliter denſa ſint; etenim quoties etiam venae contractio ſenſu minime percipitur, ut accidit, quando per tubos extrahitur aqua, modo plus, modo minus aquae colligi animadvertit juxta diverſam longitudinem tubi, qui ſemper ejusdem erat diametri, cum aquae altitudo in vaſe conſtans eſſet; quin immo velocitas etiam jactuum manifeſto erat aequalis, quod ii omnes eam-

dem parabolam describere videbantur. Haec & cetera hujusmodi a Poleuio pertractata latius patent, quam hic exponitur, & longi temporis, & magnae atque arduae cognitionis opus fuisse judicabis. Quapropter qui de aquis fluentibus tractant, magnam his scriptis tribuere solent auctoritatem; & Eustachius Manfredius, qui sane mihi unus instar est omnium, ex iis plura deprompsit, quibus tradita a Dominico Guglielminio de fluminum natura aut emendaret aut illustraret. Cum multas alias res in hydrostatica nequaquam satis explicatas & perdifficiles esse intelligeret Poleuius, quae ad agnitionem animi pulcherrimae, & reipublicae aut utiles aut necessariae esse videbantur, hortabatur se ipsum, sane non socordem, ad veri investigandi cupiditatem, ut editis jam libris alios veluti comites daret. Sed ipsa fama, quae de superioribus percrebuerat, effecit, ut illi tempus deesset absolvendi ea, quae multa commentatione ac meditatione indigebant; nam quotidie fere occupabatur aut in itineribus faciendis, aut in epistolis scribendis, aut in consiliis dandis, quae ab illo multi, & Ve-

netus praesertim Senatus, requirebant ad flumina aut avertenda aut dirigenda. Neque alienum unquam putavit homini de hydrostatica scribenti hujus incunabula requirere, quapropter multa seposuit, quae declarabant, quae fuerit hac in re veterum Romanorum aut industria, aut doctrina, non solum eorum scriptis, sed etiam publicis operibus ad artis praecepta revocatis. Quanti haec facienda sint satis indicat *Commentarius Sext. Julii Frontini de aquaeductibus urbis Romae* tanta eruditionis doctrinaeque copia a Polenio illustratus vulgatusque an. MDCCXXII. ut opus hoc omni ex parte perfectum judicatum fuerit. Multi, & Rupertus Keuchenius praesertim, hac in re illum antecesserant, sed postquam Polenii opus prodiit in lucem, vix ceterorum Frontini illustratorum recordamur. Utque magis magisque de Scriptore, in quo mirabilis sane, si tempora, quibus vixit, spectes, erat scientia aquarum, bene mereretur, non multos post annos Joannis Buteonis libellum de aquae fluentis mensura edidit, commentariisque auxit, quo multa Frontini inventa optimo in lumine collocantur. Mira-

beris praesertim haud ignorasse Frontinum multa esse, ex quibus aut augentur aut minuuntur velocitates & mensurae aquarum, quamvis artem hujus rei noscendae definiendaeque certo ac generali theoremate minime docuit, quod geometriae ope a Benedicto Castellio abunde praestitum hydrostaticae scientiae fundatoris illi gloriam peperit. Post haec Polenius excussit explicavitque intelligentiam suam, ut M. Vitruvii Pollionis de architectura libros corrigeret atque illustraret, quod quidem majorum vigiliarum munus videri poterat, quam ut ab homine in aliis gravissimisque rebus occupato praestaretur. Sed quo difficilius, hoc praeclarius. Prodiit itaque Patavii an. MDCCXXXIX. liber cum hoc titulo: *Exercitationes Vitruvianae primae*, qui fere totus componitur ex notitia eorum virorum, qui in Vitruvio emendando, explicando atque edendo laborarunt, earumque rerum, quas ipsi gesserunt, ut judicari posset, interesset ne operam ponere in adornanda nova librorum Vitruvii editione. Quod ei erat persuasum omnem animadversionem acerbitate, objurgatione, contumelia vacare debere,

leniſſimis verbis utitur, dum aliorum corrigit errores; & ſiqua feliciter ab hominibus callidis & peritis notata fuerunt, haec in rem ſuam minime ſepoſuit, ſed magnificis verbis extulit, atque omnibus patefecit. Liber hic veluti aditus & veſtibulum magnifici aedificii eſſe debebat, ad quod abſolvendum magnam, dum vixit, congeſſit materiem Polenius. Edidit ille quidem *Secundas & Tertias Exercitationes Vitruvianas*, quibus hominum de ſe expectationi, ſed non plane architecturae ſtudioſorum deſiderio ſatisfecit. Nam quamvis eruditis commentariis tum Vitruvii vitam a Bernardino Baldo Urbinate deſcriptam, tum Anonymi cujusdam, quem Petrum Diaconum fuiſſe ſuſpicatur, de architectura epitomen, aliaque aliorum opuſcula ad Vitruvium ſpectantia adornavit, nimium tamen impatienter ii exigere videbantur a Polenio, ut Auctoris textum a ſe codicum ope emendatum explicatumque in lucem hominum emitteret. Is non promptus ingenio tantum, ſed uſu quoque exercitatus ſe promiſſa ſervaturum ajebat, coactusque aut rei difficultate, aut rerum publicarum cura rem in aliud tempus

differre, haesit in ſcribendo, quanquam, ut diximus, nunquam ceſſavit ſegetem atque materiem glorioſi operis colligere. Multa, quae hac de re ipſe reliquit, in manus hominis pervenerunt eleganti doctrina abundantis, quo melior ne voto quidem fingi potuit ad inchoata perficienda, ſarciendumque detrimentum, quod Polenii interitu Vitruvii ſtudioſi fecerunt *. Qui exiſtimabant virum mathematicum non plus attigiſſe eruditionis, quam quantum prima illa puerili inſtitutione potuiſſet, ex his aliiſque ejusdem ſcriptis facile conjecere, non mediocrem ipſum Latine ſcri-

* Is quidem an. 1773. declaravit quid eſſet acturus, hoc edito novae Vitruvii editionis, quam meditabatur, titulo. *M. Vitruvii Pollionis Architectura textu ex collatione Codicum MSS. emendato cum commentariis integris Guilielmi Philandri, excerptis Danielis Barbari, Claudii Salmaſii, Joannis de Laet, Claudii Perraultii, Bernardi Marchionis Galliani, aliorumque poſthumis, neque ante hac editis Julii Pontederae & Joannis Marchionis Poleni, ac ejusdem exercitationibus Vitruvianis, noviſſimis commentariis & exercitationibus Simonis Stretico in Patavino Gymnaſio matheſeos & nauticae theoriae P. P. Academiae Scientiarum Londinenſis & Senenſis Socii MDCCLXXIII.*

bendi artificio operam dediſſe, neque hominem de ſchola eſſe atque a magiſtro eruditum, ſed interioribus quibusdam litteris praeditum, ut hac ſolum laude nomen ſuum ab oblivione poſteritatis atque a ſilentio potuiſſet vindicare. Ille vero dum in ſtudiis, quae ad eruditionem pertinent, verſabatur, nunquam viſus eſt ſibi magis placuiſſe, quam cum obſecutus eſt Academicis Cortonenſibus collegis ſuis, Diſſertationem de Dianae Epheſiae templo illis concedens *. Diligentiſſime & ſagaciſſime inquirit in ea, quae memoriae ſunt prodita de omnium celeberrimo aedificio, de ejus conflagratione, inſtauratione, ornamentis, divitiis, de ſacerdotibus, deque ſacrificiis, quae ab iis fiebant, de jure reorum, qui in illud aſylum confugiſſent, deque ceteris hujusmodi privilegiis, quae Dianium Epheſinum maxime nobilitabant. Eodem ferme tempore epiſtolam exaravit rogatu Aloyſii

* Alteram iis deſtinaverat diſſertationem *ſulla pianta d'un antico edifizio ſcoperto in Pozzuoli*, quam ad Gorium miſit; ſed haec minime in vulgus eſt edita, quanquam diligentiſſime elaborata fuerit.

Salii Vicetini de veteribus theatris atque amphitheatris, quod facile fuit homini in Vitruvii lectione exercitatissimo. Hujusmodi multa saepe ab eo requirebantur, quod studia antiquitatis maxime tum excolerentur, non modo stimulos admovente, sed & ignes adhibente Scipione Maffejo. Ad hoc scriptorum genus pertinent & illa (nam de editis tantummodo nobis propositum est dicere) quae, postulante Angelo Maria Bandinio, exaravit de obelisco quodam, qui ex Aegypto Romam advectus, Caesare Augusto imperante, diu jacuit in Campo Martio, quem ornaverat, sepultus erutusque a terra fuerat an. MDCCXLVII. Res erat hujusmodi, ut antiquarii & astronomi operam requireret (nam lapis ille solis umbras, dierum noctiumque magnitudines indicabat) neque fortasse tum erat alius, qui aeque ac Polenius utrumque munus posset explere. Enim vero mirari satis non queo hominem mathematicum, cui sordescere solent omnia, in quibus insignitae notae veritatis minime appareant, adeo laborasse in studiis antiquitatis, quae plerumque in obscurissima luce versantur, ut his maxime capi

ac deliniri videretur. Neque contentus illa ſuis illuſtraſſe ſcriptis, alienorum quoque diligens collector eſſe voluit, & ex iis quinque magna confecit volumina, quae an. MDCCXXXVII. vulgavit cum hac inſcriptione: *Utriuſque Theſauri Antiquitatum Romanorum Graecorumque nova ſupplementa congeſta ab Jo. Poleno*. Meſſe jam facta a Jo. Georgio Graevio, Jacobo Gronovio, & Alberto Henrico Sallangrio, ſpicilegium ſupereſſe ajebat; & quae ipſe collegit pertinebant maxime ad civilem Romanorum Reipublicae adminiſtrationem, ad eorum numina, ad ſervos horumque officia, ad amphitheatra, circos & theatra, ad Salios Sacerdotes, Saliaresque coenas, ad rem navalem atque vehicularem. Multa narrat in praefationibus, quae vitam declarant eorum, a quibus ad id opus ſcripta mutuatus eſt; atque de iis non ſolum prudenter, ſed etiam modeſte, ſuo more, judicat. Accendebatur magis magiſque ad haec ſtudia Polenius ab homine, quocum non ſolum ſocietate atque amicitia, ſed etiam cognatione (nam ei filiam in matrimonium dederat) conjunctus erat, Julio Pontedera; neque du-

bito quin ei multa ſuppeditaverit, quibus uſus eſt ad famam hac ipſa in arte colligendam. Prorſus tanta erat in Polenio facilitas morum, tam ardens deſiderium alienae obſequendi voluntati, ut id quod ab ipſo petebant amici, exigere magis, quam rogare viderentur. Quare minime eſt mirandum, ſi vel moroſioribus ſatisfaceret, neſciretque iraſci aut intempeſtive accedentibus, aut impudenter rogantibus: juvare enim homines ad beatam vitam maxime conducere putabat. Ut utilitas ſua communis utilitas eſſet, non ſolum aditum omnibus patere volebat in bibliothecam ſuam, quae ſane multorum erat nummorum, quaeque nunc ornat Benedictinorum coenobium ad S. Juſtinae, ſed libros vel rariſſimos tam libenter commodabat, quam parabat. Si igitur operae, ſi vigiliae Polenii deſerviebant amicis, & praeſto erant omnibus, ſi cum hydroſtaticum aliquid ſuſcipiebat, non ſecus ac Frontinus ſuus gloriari poterat *ſe vel a naturali ſolicitudine, vel a ſide ſedula non ad diligentiam modo, verum ad amorem quoque commiſſae rei inſtigari* *, non ſolum excuſatione,

* Front. in praef. ad librum de Aquaeductibus &c.

verum etiam laude dignum illum judicabimus, quod inchoata multa aut physica, aut mathematica, quae longos & otiosos dies requirebant, minime absolverit. Interdum tamen laborabat, ut ante collectam in his studiis famam conservaret, moremque gereret Academicis aut Londinensibus, aut Berolinensibus, aut Petropolitanis *, quorum in collegia cooptatus fuerat, aliquid ab eo semper requirentibus, quod ad exornanda illorum *Acta* valeret. Habebat & litterarum commercium cum Parisiensibus, quibus praesertim gratificari optabat. Ut diligentissime poterat, colligebat observationes, quae ad meteora pertinebant **, & nunquam desuit Meranio

* Cum ad Eulerum mathematicorum facile principem misisset, quae de organica descriptione Tractoriae & Logaritmicae ingeniosissime sane excogitaverat, invitatus ab eo fuit, ut magis magisque instrumentum suum perficeret. Tanti viri hortatu operi manum admovit, sed quod inchoaverat minime absolvit. Reliquit tamen instrumentum ad describendas Tractorias, quarum bases essent curvilineae, aptissimum.

** Vel ab adolescentia instituerat hujusmodi ob-

multa ab eo de auroris borealibus, de quibus opus ſcribendum ſuſceperat, quaerenti *. Miſit etiam ad Academiam an. MDCCXXXIII. ſcriptum quoddam de terrae figura, qua de re ita diſputabant philoſophi, ut nulla iis temporibus celebrior quaeſtio eſſe videretur. Conatur praeſertim oſtendere illa, quae de telluris figura eo uſque tradita fuerant, non eſſe ſatis certa & explorata. Cumque Caſſinius figuram telluris ex inaequalitate graduum in meridiano elicere voluerit, contrariam prorſus ei, quam Hugenius & Newtonus ex vi centrifuga a motu vertiginis ipſius terrae pendente intulerant, arbitratur Polenius poſſe hanc dirimi controverſiam, ſi graduum differentiae in circulis parallelis inveſtigentur, ut pote quae multo majores eſſe debent, ſi ter-

ſervationes, & in iis habendis nunquam ceſſaſſe videtur. Communicabat eas praeſertim cum Jacobo Jurino Anglo medicinae Doctore, qui an. 1724. ſcriptum ediderat cum hoc titulo: *Invitatio ad obſervationes meteorologicas communi conſilio inſtituendas*.

* *Vide Meranii ipſius librum, cui titulus*; Traité de l'aurore boreale.

rae non fuerit ſphaerica figura, quam in meridiano. Docet enim qui fieri poſſit, ut in motu vertiginis retineat tellus ſphaericam figuram. *Uſque eo dum lis ſub judice eſt* (ſcribebat in haec verba ad Guidonem Grandium) *& alii dantes telluri figuram ſphaeroidis verſus polos oblongatae meridianorum gradus ab aequatore circulo progrediendo ad polos magnitudine minui, alii vero contraria prorſus ratione ſphaeroidis depreſſae ſub polis formam terrae tribuentes, gradus ab aequatore circulo progrediendo ad polos magnitudine augeri volunt, nonne tutius videri poteſt tueri etiam num telluri ſphaericam formam, atque ita eam propoſitionem ponere, quae ab utraque ex modo allatis ſententiis minus hercle diſtabit, quam diſtent ſententiae illae inter ſe?* Quanquam Polenii ſententia haud probabatur Maupertuiſio *, eam tamen ſic diſcutit, ut plurimum argumentorum illius ſubtilitati tribuere videretur. Quantum haec ſuffragarentur laudibus Polenii, nihil attinet dicere, cum is an. MDCCXXXIX. in Academiam ipſam Pariſienſem lectus fuerit

* Vid. Hiſtoire de l' Academie Royale an. 1733.

rit, quod ex omnibus praemiis doctrinae amplissimum esse existimatur. Octo enim exteris viris aditus tantummodo est in id sapientiae sacrarium, praecluditurque iis omnibus, qui singularia non dederint doctrinae aut physicae aut mathematicae documenta. Proponuntur & praemia, qui aliquam rem novam invenerint, aut inventis addendo magnam attulerint utilitatem, & qui uno donantur, immortalitate ipsa donati esse videntur. Sed Polenius tria consecutus est praemia, quae ad rem navalem pertinent, cujus scientia non admodum ab eo expectabatur. Docuit enim primo, quae esset ratio magis idonea mensurandi navis cursum sine ope caelestium observationum; secundo, quae esset optima figura anchorarum, & quomodo hae fabricandae sint, & quomodo de earum perfectione judicari possit; postremo quale sit ergatae genus, quod navibus magis inserviat. Parum absuit quin quarta ei decerneretur corona. Nam Dissertatio, quam ad Academiam misit *de praestantiore modo, quo acus magneticae declinatio a navigantibus possit determinari*,

secundos

ſecundos meruit honores *. Profecto ſi omnia philoſophiae praecepta referri debent ad vitae commoda, & publicis & privatis in rebus Polenium ea praeſtitiſſe judicabimus, ob quae in ſapientiſſimorum ſuae aetatis philoſophorum numero ipſe ſit collocandus. Et quod ei praeſertim probabatur phyſica, quae experientiam conſulit, cui ſane utiliora inventa ſunt tribuenda, magni intereſſe putavit ad decus & laudem Academiae Patavinae, ut eſſet in ea *phyſicae experimentalis* magiſter, cujus conſilii, quod ſtatim probarunt Triumviri, dum ipſe illius docendae onus in ſe ſusciperet, ipſum minus poenituit, quod ſtatim ſenſerit, quam multorum non modo diſcendi, ſed etiam ſcribendi ſtudia commoverit. Oratio, quam dixit V. kal. Decemb. an. MDCCXL. cum primum cella phyſica, ut ita dicam, publice dedicata eſt, ſatis eſt argumenti judicio, facultate atque arte ſumma illum fuiſſe in exploranda per experimenta na-

* Bouguerius, quod oblatum fuerat praemium, ſolus obtinuit. Extat Polenii diſſertatio in Tranſactionibus Anglicanis.

tura. Cujus cum interpres esset, quanquam erat acerrimo ingenio, tamen ea dicebat, ut ab ipsa natura casu didicisse, non ut ipse reperisse videretur. Habebat Polenius in animo insitam quamdam informationem veri; quapropter quacumque in re, quam suscipiebat, talis evadebat, ut ad id unum maxime natus aptusque judicaretur. Vel bellus fabricator machinarum & architectus esse dicebatur & erat; qua de caussa Romam a Benedicto XIV. P. M. vocatus fuit. Rumor enim sparsus fuerat Vaticanum tholum ruinam minitari, & idoneus maxime Polenius existimabatur vel ad arcendum timorem vel ad malum sanandum. Extat opus ejusdem Pontificis jussu a Polenio conscriptum, in quo eleganter & copiose ea omnia narrantur, quae ad historiam hujusce tholi pertinent; quodque res eo praesertim spectabat, ut quae facienda, quaeque vitanda essent ipse decerneret, & suam & aliorum architectorum, qui multi consulti fuerunt, sententiam ad artis praecepta perpendit. Satis timori, satis periculo consultum putavit, si ferreo circulo universus cingeretur tholus, quod sane in

varias incurrit reprehensiones. Nonnulli enim in dubium vocabant, satis ne caussae esset metuendae ruinae; ajebant alii, si male materiatum & ruinosum aedificium fuisset, ferreum circulum aut nullum huic malo futurum remedium, aut ipsum aucturum ruinae periculum. Respondit Polenius reprehensoribus suis, vehementerque laetatus est suum factum suumque opus ab sapientissimo Pontifice probatum, neque mediocribus praemiis remuneratum fuisse. Cum coram illo esset, & garriret quidquid in buccam veniret, paucos se novisse testatus est Pontifex, qui aeque ac Polenius multiplici adeo praediti essent doctrina, & de illo Romae retinendo cogitasset, si quidquam eidem dulcius fuisset patria, Academia Patavina, laribus familiaribus, litteratoque otio, iis, dico, litteris, quibus infinitatem rerum atque naturae & in hoc ipso mundo caelum, terras, maria cognoscimus. Libenter tamen commorabatur in Urbe, quod antiquitatis studioso jucundissimum esse dicebat, quacumque ingrederetur, in aliquam historiam vestigium ponere. Venerat & eo, ad Christianae Reipublicae gubernacula sedente

Clemente XII., & cauſſa veniendi fuit emendatio Romani Kalendarii *, quod negotium diu per ſummos mathematicos agitatum ad exitum perveniſſet, niſi Jeſuitarum artes obſtitiſſent. His enim cordi maxime erat Clavium, quem in ſua correctione adhibuit Gregorius XIII., omni erroris ſuſpicione liberare. Redux Polenius in Academiam Patavinam perfunctus jam rebus ampliſſimis tanquam in portum confugere debuiſſet non inertiae atque deſidiae, ſed otii moderati atque honeſti. Verum quod illum non tam fructus & gloria, quam ſtudium ipſum exercitatioque maxime delectabat, minime relaxabat animum, vehementique contentione multa, quae inchoaverat, perſequebatur. Hoc eo magis commovebat eos, quibus erat carus, quod videbant ſine vitae periculo tantos labores haud

* Extant hac de re bina Polenii ſcripta ſane docta, quae tamen minime in vulgus ſunt edita. Altero ad examen revocat Manfredii ſententiam, altero reſpondit libello, qui inſcribebatur: *Quaeſtiones de recta Paſchae indictione*, quique ita prodierat in lucem, ut ignoraretur illius auctor, qui ſane fuerat Manfredius ipſe.

posse ab illo sustineri. Ipsa natura visa est admonuisse illum, ut aut remitteret, aut moderaretur exercitationes ingenii, cum vehementissimis coeperit afflictari capitis doloribus. Sed habitus nunquam se deserit, & cum paullulum remittebat dolor, ad pristina homo navus redibat studia. In hoc cum esset statu de *fasciculo* altero *epistolarum mathematicarum* edendo cogitavit. Nam alterum ediderat anno MDCCXXIX. multaque seposuerat, quae luce & fama, quam collegerat, digna putavit. Ex his epistolam commemorabimus ad Meadium (erat is inter Londinenses Academicos vir clarissimus) qua probare conatur bina aequalia pendula eodem in loco sic posita, ut alterum sit in meridiani plano, alterum in plano primi verticalis, inaequaliter vibrare; quod si certo confirmari posset experimento, nulla non laude Polenii inventum esset celebrandum. Inter haec corpus infirmum & caducum debilitabatur quotidie magis; & quod vir religiosissimus intelligebat nullam esse humanam gloriam, cujus consequendae spe inflammatus multos labores magnosque susceperat, totum se ad aeterna convertit. Sic

cum vitam tranquille traduxiſſet ad ſeptuageſimum uſque octavum aetatis annum in vero inquirendo unice occupatus, placide mortem obivit XVIII. kal. Decemb. an. MDCCLXI. verum illud anhelans, ad quod niſi omnis noſtra actio omniſque ſumma philoſophiae referatur, nos quidem ſpecie magna, ſed re ipſa leviſſima negotia moliti eſſe judicabimur. Nec vero ille in luce modo atque in oculis civium magnus, ſed intus domique praeſtantior. Sex, quos ſuſceperat, filios ſancte educavit, eorumque tres libentiſſime Deo conſecravit. Cum uxore nunquam in gratiam rediit, mortuamque an. MDCCXXXVII. voluiſſet ab inferis revocare. Cautus, moderatus, diligens, conſilii plenus, & egregie fidelis, elegans, & lepidus etiam, ſi res & tempus poſceret, vel ab iis diligebatur, qui ſolent invidere virtuti: omnino dixiſſes collectam vel ab adoleſcentia famam maluiſſe illum tueri dignitate, humanitate atque innocentia, quam populari jactatione. Pro ſingularibus illius meritis nobilitate Patavina donatus eſt; & cum saepius ampliſſimo Quatuorvirorum munere functus fuiſſet, multa conſiliis ſuis providit utiliſſi-

ma: quare minime eſt mirandum ſi univerſae civitati perluctuoſa ejus mors fuerit. Quantum autem deſiderium ſui reliquerit apud Senatum Venetum, ex eo conjici poteſt, quod de ejus ſcriptis hydroſtaticis publico in loco aſſervandis ille deliberavit, monumentumque tum ei, tum Franciſco filio decrevit aureo numiſmate, in quo erat inſcriptum *.

FRANCISCO ABBATI
JOANNIS POLENI MARCHIONIS P. P.
FILIO
OB MERITA ERGA REMPVBLICAM
PARENTIS EXIMIA
ET SVA
SENATVS CONSVLTÓ.

Quidni beatos eos eſſe judicabimus, quibus tanto honori eſt a ſuis Principibus ſervire patriae & litteris?

* Aliud monumentum Polenio poſitum fuit in Aede S. Jacobi, in qua ejus corpus ſepultum fuit. Hujuſmodi eſt titulus: *Joanni Marchioni Poleno Jacobi filio Veneto civi ac Patavino Phyſices & Matheſeos in Patrio Gymnaſio per an. LIII. Profeſſori clariſſimo, cujus ingenium & doctrinam ſcripta teſtantur, Patri optimo deſideratiſſimo Filii moerentes poſuere. Vixit annos LXXVIII. M. II. D. XXII. Obiit XVIII Kal. Decemb. an. Aer. Vulg. MDCCLXI.*

OPERA EDITA

Miscellanea; hoc est I. Dissertatio de barometris & thermometris. II. Machinae arithmeticae, ejusque usus descriptio. III. De sectionibus conicis parallelorum in horologiis. Venetiis apud Blasium Pavinum 1709. in 4.

Considerazioni intorno al barometro del Cartesio ed al peso dell'aria. *Extant* nel Tomo V. del Giornale dei Letterati d'Italia. *In VIII. vero volumine extant*: Considerazioni intorno alle varie accelerazioni o ritardazioni che i corpi gravi nelle loro cadute patirebbero, se la terra girasse per l'orbe annuo.

De vorticibus coelestibus Dialogus, cui accedit quadratura circuli Archimedis & Hippocratis Chii analytice expressa. Patavii ex typographia J. B. Conzatti 1712. in 4.

Observatio solaris eclipsis habita Patavii V. non. Maii 1715. Patavii apud Conzattum 1715. in 8.

.... eadem: accedunt epistolae duae de quodam phaenomeno in eadem eclipsi observato. Patavii ap. Conzattum 1716. in 4.

De motu aquae mixto libri duo. Patavii typis Josephi Comini 1717. in 4.

De Castellis, per quae derivantur fluviorum aquae, habentibus latera convergentia. Patavii typis Josephi Comini 1718. in 4.

De physices in rebus mathematicis utilitate Praelectio. Patavii 1716, typis J. B. Conzatti in 4.

De mathesis in rebus physicis utilitate Praelectio. Patavii 1720. Typis Josephi Comini in 4.

Sex. Julii Frontini de aquaeductibus urbis Romae Commentarius antiquae fidei restitutus atque explicatus. Patavii 1722. ap. Jo. Manfrè in 4.

Mercurius in sole observatus V. Id. Nov. 1723. Patavii in 4.

Ad Guidonem Grandium epistolae duae, in quarum altera nonnulla de telluris forma; in altera vero quaedam de caussa motus musculorum: primae autem accedit observatio defectus Lunae habita Patavii an. 1724. Patavii 1724. in 4.

Ad Jacobum Marinonium epistola, in qua agitur de Solis defectu an. 1724. Patavii observato, & de aliquibus experimentis pertinentibus ad aquas fluentes: accedit Jo. Buteonis de fluentis aquae mensura libellus cum notis in 4. *Haec a Polenio in Italicum conversa fuere, ut cum ceteris ejus scriptis hydrostaticis ornarent* La nuova raccolta d' Autori, che trattano del moto dell' acque; *quae collectio Florentiae & Parmae edita est. In collectione Fiorentina extant etiam quae Polenius animadverterat de vi percussionis cum historia omnium librorum, qui hac super re prodierant, & experimentorum, quibus celeberrimam iis temporibus disputationem se conficere posse putavit.*

Joannis Poleni in Gymnasio Patavino Matheseos Profess. Petropolitani Prof. Honorarii & Scient. So-

cietatum, quae Londini & Berolini sunt, Sodalis epistolarum mathematicarum fasciculus. Patavii typis Seminarii 1729. in 4. *Hae epistolae separatim antea editae fuerant. Commemoranda praesertim videtur* epistola ad Jacobum Hermannum, in qua agitur de organica curvarum tractoriae atque logaritmicae constructione, cum problematum ac theorematum de curva tractoria a celeberrimis Geometris propositorum Demonstrationibus: Patavii typis Seminarii 1729 in 4.

Observatio defectus Solis habita Patavii 15. Julii 1730.

Observatio defectus Lunae habita Patavii kal. Decemb. 1732. *Extat in Comment. Acad. Petropolitanae* T. IV. p. 311.

..... habita Patavii kal. Aprilis 1736. ib. T. V. p. 392.

Epistola ad Alexandrum de Pompeiis, qua nonnullae observationes astronomicae & meteorologicae continentur ib. T. VIII. p. 439.

Epistolae duae, quibus continetur summarium observationum meteorologicarum per duo sexennia Patavii habitarum. *Extat in Transactionibus Anglicanis n.* 427. & 448. *In his invenies etiam quae Polenius scripsit*

De vi centrifuga

De praestantiore modo, quo acus magneticae declinatio a navigantibus possit determinari.

Utriusque Thesauri antiquitatum Romanorum Graecorumque nova supplementa vol. V. Venetiis apud Pasqualium 1737. in fol.

Observatio Aurorae Borealis visae nocte insequente diem XVI. Decembr. an. 1737. habita Patavii. Patavii in 4. *Extat etiam in Collectione Calogeriana T. XVII. p. 1. Plura Meranius habet de Polenii observationibus in libro, quem inscripsit:* Traité de l' aurore boreale.

Parere intorno al taglio della macchia di Viareggio. Lucca per Domenico Ciuffetti 1739. in 4.

Exercitationes Vitruvianae primae, secundae & tertiae. Patavii typis Seminarii 1739-41. in 4.

Quanam potiori ratione, nullis habitis stellarum observationibus, navigantes metiri queant iter a navi confectum. *Haec Dissertatio, quae praemio affecta fuit ab Academia Parisina, extat in ejus actis an.* 1733.

Dissertations Latines sur les ancres, qui repondent aux trois questions proposées à cet sujet par l' Academie Royale des Sciences. Pieces, qui ont partagé le troisieme des prix de l'année 1737. *Extant* dans les Pieces, qui ont remporté les prix de l' Academie Royale en 1737. p. 85.

De ergatae navalis praestabiliori faciliorique usu Dissertatio. *Haec Dissertatio una ex quatuor, quae praemium duplex meruere, extat* dans les Pieces, qui ont remporté le prix de l' Academie Royale an. 1741. p. 89.

Riflessioni sopra la maniera di fare le tavole astronomiche coll' osservazione di parte dell' Ecclissi lunare 8. Settembre 1737. *Iis locum dedit Scipio Maffejus*

In vol. III. delle Osservazioni letterarie stampate in Verona. *Quaedam alia astronomica Polenii extant etiam in volum. I. ejusdem operis. Relatum vero in Volum. IV. fuit ejusdem Polenii scriptum, cui titulus* Posizione geografica della città di Padova.

Institutionum philosophiae mechanicae experimentalis specimen. Praelectio habita V. kal. Decemb. 1740. cum novum Theatrum pro experimentali philosophia in Patavino Gymnasio dedicaretur. Patavii typis Seminarii 1741. in 4.

Dissertazione sopra il Tempio di Diana d'Efeso. *Extat in parte II. vol. I.* dei Saggi di dissertazioni Accademiche di Cortona. Roma 1742.

Lettera in materia d'acque per il canale di Monselice.

Parere intorno alla regolazione dell' acque del Tesino in vicinanza della città di Pavia. *Hoc scriptum cum aliis ad eamdem rem pertinentibus editum est an.* 1752. *in fol.*

Memorie istoriche della gran Cupola del Tempio Vaticano ec. Padova nella stamperia del Seminario 17,8.

Lettera sopra gli antichi teatri ed anfiteatri. *Edita est* col discorso del Conte Gio. Montenari sopra il Teatro Olimpico. Padova presso Gio. Batista Conzatti 1749. in 4.

Epistola de obelisco Caesaris Augusti. *Extat in libro, qui inscribitur,* de obelisco Caesaris Augusti e Campi Martii ruderibus nuper eruto Commentarius

Auctore Angelo Maria Bandinio. Accedunt Clarorum Virorum epistolae atque opuscula. Romae 1750. in fol.

OPERA INEDITA.

Euclidis elementorum, Theodosii sphaericorum, Apollonii Conicorum figurae tyroni accommodatae.

Trattato di Ottica. *Hoc mira Neutoni inventa exponuntur atque illustrantur.*

Memorie per un trattato di geografia.

De natura finitarum quantitatum differentialium. *Opus istud quinque in volumina dividitur, eaque Auctor destinasse videtur ad universam analysim exponendam.*

Trattato sopra alcuni volatili delle Lagune detti volgarmente Cocali.

De recta Paschae indictione scripta varia.

Votum super sexto miraculo praeservationis & omnimodae incolumitatis Petri Vagii ex altissima nucis arbore praecipiter labentis. *Fortasse editum fuit Romae inter acta beatificationis B. Hieronymi Miani.*

Descrizione d'un orologio d' invenzione nuova, il quale mostra minuti primi, secondi e terzi, ed istantemente si move e si ferma, coll' aggiunta di alcune cose sulla resistenza de' solidi.

Dissertazione in forma di lettera diretta al Sig. Proposto Anton Francesco Gori sopra la pianta d' un edifizio ritrovata in Pozzuoli.

Li primi cinque libri dell' Architettura di Vitruvio ridotti alla sua vera lezione con annotazioni d' altri, ed il Commento del Poleni. Per gli altri cinque si danno le varianti lezioni, le proprie ed altrui annotazioni coll' indice di tutte le parole di Vitruvio, dietro l' edizione di Guglielmo Filandro.

Riflessioni sulle forze centrifughe, sulle forze vive e morte.

Osservazioni meteorologiche giusta l' invito di M. Jurin.

Scheletri e sbozzi di lezioni mattematiche.

Volum. XXIV. di scritture o dissertazioni appartenenti alla scienza idraulica ed al regolamento de' fiumi, d' arsenale, di boschi, all' architettura militare e civile. *Haec delata Venetias studiosissime Principis jussu publico in loco asservantur ad posterorum utilitatem.*

Commercio epistolare. *Utinam aliquis reperiretur, qui colligeret atque ederet tum Polenii, tum aliorum summorum virorum ad eum scriptas epistolas, quae magis doctrina, eruditione atque elegantia commendantur.*

ANGELUS FABRONIUS

MELCHIORRI CESAROTTO

S. P. D.

SAepe a multis reprehensus sum, quod cum de Italis doctrina excellentibus scribendum susceperim, alia usus sim lingua, quam Italica, quae elegantia & copia abundat, quam cultiores nationes discunt, & quae, si grati in patriam videri volumus, eo studiosius nunc excolenda est, quod eam impurissimis vitiis multi inquinaverint. Fuit profecto tempus, quo quidquid homines loquebantur & scribebant, puro quasi quodam & candido orationis genere ornabant, ut cum ipsius nutricis lacte non elegantiam modo, sed & dicendi veneres sugere viderentur. Sed nunc pene amisimus hanc linguae, ut ita dicam, innocentiam; quapropter diligenter etiam atque etiam curare debemus, ut ei pristinus splendor, dignitas & gradus reddatur. Gessimus & nos quoque morem tuae voluntati, cum libellum Italice scriptum anno superiore edidimus, in

quo complexi sumus vitas Galilei, Leopoldi Medicei, Jacomellii, Perellii, Frugonii & Metastasii. Atque hoc quidem in genere scriptionis nescio num intelligentibus judicibus me probaverim. De Frugonio scilicet & Metastasio non aliter scribendum putavi, cum mihi propositum esset ex variis carminum generibus, quae ab ipsis maxime exculta fuere, excellentissima quaeque libare, & lectorum oculis subjicere, quo testatior esset singularis eorum in re poetica virtus. Ridicule autem fecissem, si alternis verbis Latinis Italica carmina interposuissem. Verum quidem nos & in hoc tempore, & in omni vita, quantum ingenii vires sivere, elaboravimus, ut Latinae litterae in pretio essent atque excolerentur, neque alia nisi Latii lingua utendum nobis putavimus, cum posterorum memoriae prodere decrevimus Italorum nostrorum illustria in litteras merita, quod ea nescio quam dignitatem rebus, de quibus scribimus, impertiri mihi videatur, & quod nusquam gentium ignota sit & peregrina. Ex iis, qui magna voce clamarunt, Latina abjicenda, majorum nostrorum judicia damnanda, qui tantum in iis operae studiique posuerunt, ut longum post exilium velut postliminio revocarent,

rent,

rent, non postremus certe fuit, vir cetera summus, Alembertius, cujus auctoritate multi decepti Latinam linguam vix a limine salutare audent, adeoque impie se se gerunt in nobilissimam matronam, quae leges olim universo orbi dixerat, quae humanitatem feris gentibus invexerat, cujus majestate Catholica Ecclesia, & qui ad ejus gubernacula sedent, gloriari videntur, ut in puerorum scholas, tanquam in aliquod pistrinum, detrudant atque compingant. Quam id sit illitteratum & stultum, multi ostendere conati sunt; sed nemo fortasse magis virium habuit, ut cum Alembertio luctaretur, quam Sibiliatus noster, qui defensionem suam (nam quantum valeat Graecis Latinisque litteris nemo est qui ignoret) cum ipsius Latinae linguae defensione conjunctam esse putavit. Sed irasci homini amicissimo soleo, quod latere sinat in scriniis multa, quae ipse diligenter elaboravit, cujus rei caussam quamlibet aliam esse arbitror, praeter unam desidiae, cum assidua ejus atque inexplebilis in studiis opera sit. Audivi quidem ex illo ipso ita contexuisse opus suum, ut, non argumentis modo, sed ipsissimis verbis in aciem velut eductis, ea sigillatim qua rationibus, qua

conjecturis, qua exemplis ita oppugnatum eat; ut pronum sit intelligentibus pervidere Gallum philosophum in Latinis litteris hospitium, Italum philologum domicilium habere. Sed & in castris hic illum suis, nempe philosophicis, adoritur quandoque & urget, velut cum negans ille nobis Latine scribentibus satis compertas esse germanas verborum proprietates, & alterum pro altero promiscue ac temere usurpari, citat locum ex IV. Tusculanarum M. Tullii, cujus nec in scribendo fidem, nec in interpretando sententiam videtur esse assecutus. In eo etiam commemini vim multam ingenii & eruditionis a Sibiliato exseri, ut Latinam linguam mortuam nunquam fuisse contendat, festive provocans adversarium, ut emortualem ejus diem indicet, & alteram itidem diem, qua e cineribus suis, phoenicis instar, revixerit: tum vero serio agens, ab Augusti aevo ad nostrum usque percenset seriem doctorum virorum, qui scribendo & loquendo ejus vitam, sin minus eadem semper salubritate vigentem, at vitalem tamen per vices propagarunt; tum bono in lumine collocat Quintiliani effatum: consuetudinem sermonis effici consensu eruditorum, ut vivendi consensu bono-

rum. *Alia plura memori menti recursantia missa facio, quae sua tum ille mihi animi incitatione & linguae volubilitate non tam protulit, quam effudit de pronunciatione, quam tametsi non eamdem esse concedat, ac olim Romuli nepotum, multimodis tamen refutat, quae corollarii loco adstruere satagit Alembertius; de Titi Livii Patavinitate, cujus ignorationem nobis tam sero natis frustra exprobrat ille, & argumentum ignoratae quoque Latinitatis non rite censet; de multiplici dissimilium Latinorum auctorum lectione, ex qua dissimilem, & abnormem dicendi rationem conflari vitilitigat; de linguae ac stili discrimine, quae duo interdum confundit Criticus Gallus, & controversiae statum immutat. Quae idcirco tibi longiuscule commemoravi, ut qua apud Sibiliatum collegam tuum polles benevolentia ac fide, cessanti stimulos subdas, cum tibi quoque, qui linguam hanc egregie calles, non possit non esse cordi ejus tuendae, ornandae, perpetuandae sollicitudo. Quam si forte ego nunc impensius efferre videor, ignoscas volo homini de laudibus Jacobi Facciolati dicturo. Nam non satis habuit vir immortali memoria dignissimus eam per se colere, & ab ea magnum nomen accipe-*

re, sed illexit homines ad illius studium, cum ejus veteres illibatasque divitias in magnum Lexicon profudisset. Non necesse putamus referre, quid alii, & Calepinus praesertim, ante eum praestiterint Nam in hac acie non tam gloriosum est palmam ferre, quam arripere. Nec mediocris eum quoque cura tetigit provehendi studium Italicae linguae, cui & libris editis consuluit, ac praesertim promptuario illo libro (orthographiam Italicam nuncupavit) in quod bis millena ferme vocabula conjecit ex probatae notae scriptoribus diligentissime arcessita, quae in magno Etruscorum Lexico desiderabantur. Monebat tantummodo Italos suos, ne Gallos imitarentur, quibus nihil placet alienum, & qui adeo lenocinantur linguae suae, ut oleum & operam perdere putent omnes illos, qui linguas, ut vocant, mortuas adhibent, quique superbe pronunciant, Sinas aliosque Asiae populos canere, Germanos rudere, Hispanos declamare, sibilare Anglos, Italos suspiria mittere. Sed quid est cur rationibus convincamus homines nimium suorum amantes, cum ii ne commoveantur quidem tui tuique similium exemplis, qui locupletiorem hanc nostram linguam effecisti, multis in lucem emis-

sis scriptis, quae omnium manibus teruntur? Nam ut de Celtarum poeta Ossianno nihil dicam, quem ita Italis versibus reddidisti, ut exemplar semper exaeques, non raro exsuperes, quas tibi habere gratias debemus, qui loquentes Italice induxisti non solum illud eloquentiae fulmen Demosthenem, sed & ceteros omnes nobiliores Graecos oratores; & qui ea de Homero paras, ut non reformidet Italica poesis exprimere infinitas pulchritudines, quas ex divinitate sua genuit Poeta, cui similis nunquam fuit? Hic erit sane campus amplissimus, in quo excurrere virtus tua, cognoscique possit quanta sit copia, vis, & potestas Italicae linguae, cui dum consulimus, aequo patiemur animo habere nos oratores nostros, dummodo Demostheni & Ciceroni; habere poetas, dummodo Homero & Virgilio; habere historicos, dummodo Thucydidi & Livio fasces submittamus. Vale; & quoniam tantis litteris es instructus & abundans, quantas esse oportet ei, qui non unus e multis, sed inter multos prope singularis videri vult, perge Italiam nostram scriptis tuis illustrare, ut per te quoque non degenerasse a virtute majorum judicetur. Iterum vale.

Pisis V. Kal. Apriles MDCCLXXXV.

Jacobus Facciolatus

Venio nunc ad Jacobum Facciolatum, qui etsi magnarum rerum ſcientia Morgagnio & Polenio erat inferior, eam tamen famam adeptus eſt, ut par iis eſſe videatur. Dum ii vivebant, in ore omnium coeperat eſſe, tribus hiſce viris maxime illuſtrari Academiam Patavinam, quorum alter ſe ipſum unice, alter omnes laudans, tertius denique omnes carpens, conſecuti fuerant celebritatem ſermonis hominum. Sed ab initio eſt ordiendum. Jacobus natus eſt Tauriliae in collibus Euganeis, patre Matthaeo, matre autem Maria Superantia prid. nonas Januarii an. MDCLXXXII. Annum aetatis attigerat vix alterum & decimum, cum eum parentes politioribus litteris in Treſtenſi collegio, non procul Ateſte oppido, ſedulam operam navare voluerunt. Quod cum auſpiciis floreret Gregorii Cardinalis Barbadici, id cauſſae fuit quamobrem Facciolatus, qui ingenii acie non modo, ſed induſtria etiam pollebat, anno poſt a ſapientiſſimo Antiſtite inter alu-

mnos Seminarii Patavini referretur. Ibi ſtudiorum omnium ſtadium emenſus an. MDCCIV. theologica laurea donatus eſt, & cooptatus in collegium theologorum. Anno eodem iterum in Seminarium accitus a Gregorio Cardinali Cornelio, qui Barbadici, cui ſucceſſerat, famam magna cum laude ſuſtinebat, ut juventutem imbueret earum rerum cognitione, quae plurimum decent adoleſcentes divino cultui addictos, primum ad breve tempus pro theologo fuit, tum vero triennium profeſſus eſt philoſophiam. Verum quod ei acutum & feliciter audens ingenium natura tribuerat, & humaniores diſciplinas, declinata, quae diu eas infuſcaverat, barbarie, quotidie magis excolere videbatur, eidem Cardinalis Academiae ſcholam regendam commiſit, quod munus ad id tempus fuerat Praefecti ſtudiorum. Huic etiam quotannis praefationis onus impoſuit in publica ſtudiorum inſtauratione, qua quidem re cum omnibus cumulatiſſime ſatisfecit, tum Cardinalem, qui bonas artes vehementer fovebat, ita ſibi devinxit, ut is ſtudiorum Praefecto, viro ſane praeſtanti, ſed laboribus defatigato auctor

fuerit, ut eo se munere abdicaret. Hoc munere, quod studia omnia complectitur, auctus Facciolatus, scholis omnibus aemulatione excitandis animum adjecit; sed curam potissimum linguarum suscepit. Id illi visum est juventuti accommodatissimum, quae cito abitura in Seminariis instituitur: idque ipsum eum impulit, ut, adjuvante praesertim Aegidio Forcellinio carissimo discipulo suo, septem linguarum, ut vocant, Calepinum, qui multis scatebat erroribus, corrigeret augeretque. In tanta re tamque immensa, cui viri summi manus an. MDCCXV. admoverunt, vehementer adeo atque vigilanter elaborarunt, ut quatuor admodum annis expurgatus, auctus & perpolitus liber fuerit, non quidem ut debuit, sed ut potuit, urgente quotidie typographo. Placuit Latinitatis studiosis, & invidiam, quam commoverat, extinxit. Hinc crevit animus, & majus aliquid cogitare coeperunt. Itaque novum condere Latinae linguae Lexicon aggressi sunt, quod voces omnes, variosque earum usus complecteretur, qua in re mirabilis adeo utilitatis fructum attulit Facciolato Forcellinii opera

huic ſtudiorum generi jam aſſueti, planeque dicati, ut vix ille in pleraſque litteras quippiam conferret praeter conſilium, in multas autem ne conſilium quidem. Quadraginta prope anni excurrere, antequam finis immenſo pene operi impoſitus fuerit; & quod antea Facciolati nomine circumferebatur, Forcellinianum Lexicon coepit appellari. Forcellinius tamen ipſe, ut erat vir non tam doctrina, quam modeſtia ſumma, meritas laudes ſemper tribuit praeceptori, quod, illo duce & auctore, quidquid boni praeſtitit, ſe feciſſe affirmaret. Eodem quoque, ſed non unico uſus eſt adjutore, cum & Graecum Schrevelii Lexicon adornandum Facciolatus ſuſcepiſſet, quod eodem tempore, quo Latinae linguae, Graecae etiam ſtudioſis conſulere volebat. Neque Italicam contempſit; quapropter poſtquam Nizolii Apparatum, Graecam grammaticam, Latinas Turſellinii particulas amplificavit, ornavit, Italicam orthographiam edidit, in qua verba propria, uſitata, nova, priſca, inuſitata cum quibusdam notis & Latina interpretatione condidit. Erat quidem perſuaſum Fac-

ciolato exercendam maxime juventutem esse in Graecis Latinisque litteris, quod ab iis rerum magnarum scientia & omnis elegantia petatur; sed illum adeo fortunae nostrae & saeculi non poenitebat, ut Italos scriptores & Italicam linguam negligendam putaret. *Omnia Graece* (ajebat indignatus Juvenalis *) *cum sit turpe magis nostris nescire Latine*, in quam reprehensionem ne nostri incurrerent, jubebat eos Italici sermonis rationem naturamque inspicere, ut nesciret, an quippiam esset in Latio Graeciaque universa ad res blande suaviterque efferendas accommodatius. Cum enim Graecis ac Latinis consonantes litterae familiarissimae sint, & verba pleraque consonantibus claudant, molestam quamdam moram pronuncianti afferunt, ut identidem haerere ac subsultare cogatur; Italus vero contra vocalium multo amantissimus ita eas per singula verba distribuit, ut nulla sit junctura asperior, claudicatio nulla, totaque oratio aequabiliter expediteque fluat. Quoniam vero omnes linguae

* Sat. VI.

egent praeceptis, normis & regulis, de Grammatica Latinam orationem habuit an. MDCCXI., quam qui audierunt, illum nova moliri ac de grammaticis ſtudiis mutandis cogitare ſuſpicati ſunt. Sed Facciolato de grammatica praeſertim Latina dicenti nil aliud in animo fuit niſi probare, tenellas anguſtaſque puerorum mentes immenſa illa regularum, appendicum, ſcholiorum farragine haud eſſe opprimendas, & vere dictum a Quintiliano, nil aliud eſſe grammatice loqui, quam omnino Latine non loqui, cum omnis Latinae linguae laus collocanda ſit in plena ac tereti compoſitione verborum, in colore & habitu quodam, ut nihil claudicet, nihil diffluat, nihil fluctuet, ſed tota permixta & temperata numeris aequabiliter conſtanterque feratur oratio, quod facile obtinebis a continua optimorum ſcriptorum lectione exercitationeque ſcribendi, fruſtra vero requires a Priſcianis, Donatis, Vallis, Sanctiis, Alvaris ceteriſque hujuſmodi formularum grammaticalium cantoribus. Cum haec oratio tota conformata fuiſſet ad Tullianarum exemplum, magno doctorum hominum plauſu comprobata fuit; quare hi

certatim monere Facciolatum non cessarunt; ut famae securus ceteras edere non dubitaret, quas e suggestu quotannis habebat, aut de Humanitate, aut de Rhetorica, aut de Philosophia, aut de reliquis disciplinis, quibus instrui in publicis scholis adolescentes solent. Interea Cornelius Cardinalis e vita migravit. Addicendum itaque hominem vel absentibus notissimum Academiae Patavinae hujus Triumviri censuerunt, antequam is successori fidem suam obstringeret. Logices docendae ei onus imposuerunt, quod a Pappadopolo his verbis, sane Facciolato honorificentissimis, narratur *. *Ad vacuam Logicae sedem designarunt Triumviri Litterarii neque petentem, neque volentem eloquentissimum virum Jacobum Facciolatum Coloniensem*. Coloniensem appellat, propterea quod Consilium Coloniae, parvae quidem urbis, sed admodum cultae, eum civitate donarat. Cum propositum esset Facciolato, sicuti in Seminario fecerat, magna cum cura & diligentia suos discipulos instituere, non duos tan-

* Hist. Gym. Pat. tom. I. cap. LIII. n. IX.

tum *Analyticorum posteriorum* libros e superiori loco more majorum interpretatus est, sed domi quoque in privato ludo alias omnes Dialecticae partes absolvit, e quibus unum corpus confecit saepius typis seorsim impressum, proxime vero additis etiam *Logicis Acroasibus*, quas in Gymnasio ad scholas auspicandas quotannis habere solebat, & separatim ediderat. Quale de hoc opere judicium fecerit intelligens vir Hercules Franciscus Dandinius, juvat ejus verbis referre. *Ab hisce Institutionibus*, inquit in suo Meranio, *velim praeceptores Logicae non discedere latum unguem, non alio uti ordine, non aliis aut verbis aut sententiis; sunt enim & prudentia & elegantia atque eruditione insignes, & ad eos, qui Logicae arti dant operam, oblectandos aptissimae*. Honorificentissima quoque sunt, quae Antonius Genuensis protulit de hoc Facciolati opere, quod tanta perspicuitate & elegantia, tanto praeceptorum delectu ornatum dixit, ut nihil supra desiderari possit. Cum an. MDCCXXXIX. logica schola metaphysicae publico decreto conjuncta fuisset, Facciolatus vacandi veniam postulavit, ut ad

pristina studia rediret. Sed Magistratus nullo modo pati voluit, ut nomen ejus ex publicis Gymnasii tabulis tolleretur; proindeque jussit, ut, servato publici Doctoris nomine ac stipendio, Academiae Patavinae historiam, quam Pappadopolus scripsit & ad suam perduxit aetatem, ipse persequeretur & absolveret. Paruit, & quidem eo consilio, ut rem totam ab initio ordiretur. Sed quid? Tabularia invenit, alia deserta & confusa, alia pene vacua. Non tamen idcirco animum despondit, sed totum se monumentis undique colligendis dedit, quibus tabularia implevit, &, catalogis confectis, ad usum accommodavit. Ex his *Fastos Gymnasticos* contexuit, praemissis *Syntagmatibus duodecim*, quibus totam Gymnasii rationem, originem, instituta, leges & munia complexus est. Quo confecto, Princeps confirmavit illi scribendi munus quidquid memoria dignum Patavino in Lyceo in posterum contingeret. Poterat quidem tractatio historiae amplissimus esse campus Facciolato ad laudem. Sed cum ipse nimis jejune res praeteritas attigisset, nec semper vere de praesentibus judicasset, ex-

pectationem, quam sui concitaverat, minime sustinuit. Cum pervenit tamen libellus *Syntagmatum* in hominum manus, magno plausu exceptus fuit, quod majora & omnino magna denunciare videbatur, quodque prudens sincerumque Auctoris judicium & politiorem ejus elegantiam undequaque prodebat. Quare minime est mirandum, si eo in primis gloriaretur Facciolatus; qui postquam vestibula & aditus ad Historiam Gymnasii Patavini fecit illustres, cetera abjecte, timide atque ignave contexuit. Homo sane gnarus faciendae orationis ad laudem quoque poetae aspirare se posse putavit. Sed quae condidit tum Latina, tum Italica carmina, carent imaginibus, quibus pulsentur & delectentur animi, & sine quibus nulla est poesis. Insidet tamen iis quidam elegantiae non fuco illitus, sed sanguine diffusus color, ut facile hominem in veteribus scriptis studiose & multum volutatum agnoscas. Hac profecto laude nulli erat inferior; & quod omnes praedicari de se & nominari volunt, laetitia gestiebat, quoties audiebat efferentes homines suam excellentem praestantiam in Latina

eloquentia, & in omni Latine ſcribendi ratione *. Quanquam is eſſet, ut in primis conſuleret Ciceronem, ejuſque ſermone uteretur, non tamen abhorrebat ab Apulejo, hujuſque aequalibus, quoties accidebat, ut aliqua Latine dicenda eſſent, quae vel ii uni, vel primi dixiſſent: ſed ita iis utebatur, ut illos ad ſe, non ſe ad illos adjungeret, & illos ipſos quodammodo Tullianos efficeret. Idem autem elatus cupiditate famam colligendi ex pluribus diſciplinis (& ſane verſatile erat ejus ingenium, ut natum ad id unum diceres, quodcumque ageret) & theologiam & moralia tractavit. Perplacet mihi libellus, in quo optimi civis officia complexus eſt, ſecutus maxime Ariſtotelem & Ciceronem, quos expilaſſe dixeris iis in locis, in quibus praecipua bene vivendi, conjungendi, colendi, diſſuendique amicitias praecepta continentur. Horum tamen delectus, pura & dilucida, & ad rerum dignitatem

* Inſtar omnium teſtimonium erit Joannis Georgii Walchii, qui in Hiſtoria Critica Latinae linguae p. 443. editionis Lipſienſis an. 1716. Jacobum Facciolatum appellat *lumen Latinae linguae, a quo Italia maxime illuſtratur*.

tatem apta & quasi decora oratio, non mediocrem merentur laudem, ut praemia meruerunt a nobilissimis adolescentibus Pisanis, quos suis & alienis praeceptis instituendos susceperat. Neque est celandum in iis rebus, quas litteris mandavit Facciolatus, ei propositum semper fuisse, ut non tam elegantiae perspicuitatique, quam ut brevitati serviret, solitus dicere magna volumina magna mala esse, ipsa fastidium parere, & onerare magis, quam ornare bibliothecas. Quapropter libenter carpebat eos, qui exiguum aliquem librum, qui bonus esset, scribere nesciebant, seque tanquam exemplum proponebat, qui paucis pagellis id assecutus esset, quod alii multis paginarum millibus vix obtinuerant. Verum quanquam longiora brevioribus non semper sint anteponenda, confidentius tamen de se mihi pronuntiasse videtur Facciolatus, neque ignaviae suspicionem omnino vitasse. Mirum autem videri minime debet, quod de se gloriosius interdum loqueretur, quod magnam collegerat doctrinae famam, qua permotus Lusitaniae Rex eidem, ingenti proposito praemio, Praefecturam obtulit Collegii

nobilium adolescentium, quod Ulyssipone instituerat. At ille aetatis jam pene exactae excusatione usus, obtinuit ab humanissimo Rege, ut bona ejus cum gratia in urbe Patavina, suoque in munere maneret. Detulit tamen ei omnem operam, quae in tanta terrarum longinquitate praestari posset. Credibile est non vanam oblationem fuisse, quandoquidem paullo post ingens munus planeque regium vasorum Sinensium ab eodem Rege Facciolatus accepit. Quod quidem munus & gratum per se, & eo magis etiam gratum, quod Facciolatus ipsum domesticis usibus destinavit. Nam ut in scriptione, sic in omni re domestica, omnique vita munditiam, non affluentiam affectabat. Neque hoc praeteribo, quanquam nonnullis leve visum iri putem. Cum hortulum haberet, nihil in illo plantaverat ac seruerat nisi quod optimum & rarissimum esset; nec vile aut vulgare existimabatur quatuor aut quinque pomis a Facciolato donari. Cum esset liberalis non excludebat ab usu rei suae familiaris amicos, cum quibus omnia habere communia videbatur. Adeo vero illum tangebat aliorum in-

digentia, ut non magis illorum misereret, qui suam misericordiam requirerent, quam qui minime efflagitarent. Non mirum igitur si supremae ejus tabulae ac voces nil nisi pietatem in pauperes prae se tulerint. Ut amicitiis eluxit, sic inimicitiis minime caruit; nec desunt adhuc qui libenter de ipso detrahant, & ejus memoriam in invidiam vocare contendant. Ipse autem, quoad vixit, malevolorum voculas contempsit, suaeque fortunae animo maximo velificatus est. Porro si tum in scribendo, tum in judicando de alienis scriptis se suis finibus, non iis quidem amplissimis, continuisset, non adeo multos habuisset suarum laudum adversarios obtrectatoresque. Vixit ad extremam senectutem valetudine secunda, attulitque ei mortem ileus VII. kal. Septemb. an. MDCCLXIX.

OPERA EDITA

Orationes Latinae. *Harum multae separatim emissae in lucem fuerunt. Primum eas collegit Joannes Manfrè, ediditque Patavii an.* 1744. *in* 8. *cum praefationibus librorum, epistolis philologicis, Academicis commissionibus, Scholasticis disputationibus & vita Philippi a Turre. Idem Typographus Joannes Manfrè XXVII. Orationes a Facciolato conscriptas, quarum nonnullae erant ineditae, an.* 1767. *typis Seminarii vulgavit.*

Logicae disciplinae rudimenta ex optimis fontibus deducta, & Latine explicata opera & studio Jacobi Facciolati in Patavina Academia Posteriorum analyticorum Interpretis ad usum privatae scholae. Venetiis 1728. apud Jo. Baptistam Albritium Hieronymi fil. in 8. *Haec* Rudimenta *ita contexuit Facciolatus ut de se praedicare potuerit Ciceronis illa in lib. de Invent. II.* Omnibus in unum coactis scriptoribus, quod quisque commodissime praecipere videtur, excerpsimus, & ex variis ingeniis excellentissima quaeque libavimus.

Acroases dialecticae. *Separatim editae primum fuerunt, mox relatae in librum, cujus est inscriptio:*

Jacobi Facciolati logica tria complectens, Rudimenta, Institutiones, Acroases XI. Venetiis 1750. typis Jo. Baptistae Albritii fil. in 8.

De vita Cardinalis Cornelii Episcopi Patavini.

Extat in Actis Eruditorum Lipsiensium an. 1722.

Ortografia moderna Italiana con qualche cosa di lingua per uso del Seminario di Padova aggiunti in fine gli avvertimenti grammaticali: in Padova 1721. presso Gio. Manfrè in 4.

Lettera sopra un testo della Gerusalemme liberata del Tasso. *Extat in Tom. I. operum Tassi Venetae editionis* p. 397.

.... sopra lo studio della lingua Latina scritta a Gio Battista Recanati. *Extat in Tom. I.* delle novelle della Repubblica delle lettere dell' anno 1729.

Epistola de significatione vocis *Nepos*. *Extat* nel Supplemento del Giornale de' letterati d' Italia.

Jacobi Facciolati exercitationes in duas priores Ciceronis orationes: editio altera, cui adjuncta est epistola ad Quintum Fratrem Asiae Praetorem de ratione regendae provinciae. Patavii typis Seminarii 1731.

Animadversiones criticae in I. Litterant Latini Lexici, cui titulus = Magnum Dictionarium Latino Gallicum: collegit & vernaculo sermone reddidit Petrus Danetius = Patavii apud Joan. Manfrè 1731. in 8.

.... in X. Litterarum ejusdem Lexici. *Extat in collectione* opusc. scientific. Calogerà tom. XIX. Venetiis 1739.

Scholia in libros Ciceronis de officiis, de senectute, amicitia, somnio Scipionis, paradoxis, deque petitione. Venetiis ex typographia Jo. Baptistae Albritii Hieronymi fil. in 8. magno. *Vertit etiam Fac-*

ciolatus in Italicum sermonem commentariolum de petitione Consulatus.

Monita Isocratea Graeco Latina collecta & explicata: secunda editio locupletior. Patavii typis Seminarii 1741. in 8.

De Gymnasio Patavino syntagmata duodecim ex ejusdem Gymnasii fastis excerpta. Patavii 1752. ex typographia Seminarii in 8.

Fasti Gymnasii Patavini Jacobi Facciolati studio atque opera collecti ab an. 1260. ad annum 1756. Partes III. Patavii typis Seminarii 1757. apud Jo. Manfrè in 4.

Sfera e geografia per le scuole de' fanciulli.

Il giovane cittadino instruito nella scienza civile e nelle leggi dell' amicizia. In Padova 1740. nella Stamperia del Seminario appresso Gio. Manfrè in 8.

Ciceronis vita litteraria. Patavii typis Seminarii.

Vita & acta Jesu Christi secundum utramque generationem divinam & humanam. Accedit Italicus Christi sermo ex monte habitus. Patavii 1761. typis Seminarii in 24.

Vita & acta B. Mariae V. Jesu Christi Matris ex Evangeliorum libris excerpta. Patavii 1764. typis Seminarii. Addenda libello de vita & actis J. C. in 24.

Narrazione compendiosa della vita di Gesù Cristo Signor nostro e di Maria Vergine di lui madre. In Padova 1764. nella Stamp. del Seminario in 24.

Viatica theologica X. quibus adversus religionis diffidia Catholicus Viator munitur. Patavii 1763. ex typographia Seminarii.

Epistolae Latinae CLXXI. Jacobi Facciolati in Patavina Academia professoris emeriti & historici. Patavii 1765. ex typographia Seminarii in 8. magno.

Quam contulerit operam Facciolatus in Lexicon Calepini, nec non Nizolii, & Screvelii, in Latinas Tursellinii particulas, ceterosque hujus generis libros ad Graecae Latinaeque linguarum studium tum utiles, tum necessarios supra commemoravimus.

ANGELUS FABRONIUS

JACOBO FACCIOLATO

S. P. D.

Nisi tua singularis humanitas jam effecisset; ut ego haberer in tuis, ornatissime Facciolate, satis profecto caussae esset ad consequendam amicitiam tuam, quod vitam explicaverim Herculis Francisci Dandinii. Qui enim fieri potest, ut illum non complectaris, qui in omnium aetatum memoriam producere, quantum in se fuit, curavit facta hominis non solum Juris, sed & multarum facultatum peritissimi, tibique longa consuetudine, morum integritate atque doctrina conjunctissimi? Habes cum his litteris illam ipsam vitam, & pro jure nostrae amicitiae a te peto, ut in ea legenda virgam expedias, & quaecumque minus tibi probabuntur, corrigas. Intelligo enim quantum illi accessurum sit ornamenti & auctoritatis ex censorio judicio, & notatione ista tua. Narratur mihi saepe te solere contemplari Dandinii effigiem, magnamque ex ea delectationem capere, quod illa tibi vi-

deatur renovare congreſſus veſtros doctiſſimoſque ſermones. Utinam non ſolum corporis, ſed etiam ingenii, virtutumque ejusdem viri imaginem in hoc commentariolo poſſis agnoſcere, quod eſſet ad levandum laborem, quem in illo emendando perpoliendoque impendes, accommodatiſſimum. Ego quid a me tibi pro hoc aliiſque tuis beneficiis rependi poſſit non video. Sed ſi quid evenerit, in quo tu perſpicere velis ſtudium ac gratum animum erga te meum, efficiam profecto, ut intelligas, neminem tibi eſſe, quam ego ſum, amiciorem atque gratiorem. Venio nunc ad epiſtolam tuam, qua mihi multa tribuens, unum reprehendere videris, quod in declarandis illuſtrium virorum vitiis nimius ſim, & tanquam prodigus. Suſpicor illud minus tibi probari, quod nimis multa de illorum ſcriptis referam, & ambitioſe interdum de iis judicium interponam meum. Exiſtimo equidem nihil a te niſi ſapienter. Sed ſi demas narratori libertatem pluribus exponendi ea, per quae famam celebritatemque homines docti conſecuti ſunt, non dubito fore pleroſque, qui hoc genus ſcripturae leve & non ſatis dignum ſummorum virorum perſonis judicent. Exigeres a me, ut conſilia primum, deinde acta,

postea eventus ceteraque, quae pugnas comitantur, describerem, si mihi de praestantissimo aliquo duce dicendum esset, quod haec seges atque materia fuerit illius gloriae, neque hac ipsa de caussa concedes mihi, ut paullo diutius immorer in exponendis iis, quae otiosus homo litteris consecravit? Fuerit Imperatorum vita gloriosior, sed non minus laudandi sunt ii, qui totas aetates contriverunt in exquirendis aperiendisque sapientiae fontibus, in erudiendis hominibus ad Dei cultum, ad jus naturale, civile, Pontificium, ad humanitatem, ad justitiam, ad modestiam, magnitudinemque animi, vel si vis etiam in oblectandis animis poesis atque eloquentiae lenocinio. Horum vita profecto minus molesta fuit hominum generi, quippe ad pacis artes provehendas unice conversa, eaque tota cognoscenda est, ut sit proposita ceteris tanquam exemplar ad imitandum. Neque illud, quod a te dictum est, esse permulta de illorum prima institutione, de moribus, de vitae cursu, quae plerisque communia sunt, atque idcirco omittenda, valde tibi assentior. Cum admovemus manum ad effingendam formam alicujus, quae tota fuerit animi & corporis imago, quae exercitationes ingenii, quae

curricula mentis indicandum putamus cum electione tamen quadam ; ne minutissima quaeque consectari voluisse videamur. Ut negligentia, ita nimia diligentia vituperatione digna esset; quapropter scriptori utendum est judicio quodam suo in secernendis, distribuendis, narrandisque rebus, & non tam instruere, quam delectare debet ille lectorem, ejusque desiderio dum consulit, fastidium atque satietatem vitare. Non audeo dicere me id effecisse; experiri tamen volui, num assequi possem, & dubitans plerumque, & mihi ipse diffidens, exquirere soleo ab hominibus, qui teretes aures habent intelligensque judicium, num satis oneri atque muneri, quod suscepi, me satisfecisse putent. Reliquorum, qui aut odio aut invidia ducuntur, quorum insulsitatem atque stultitiam ferre saepe debeo, judicia non moror, eosque aegris assimilare soleo, qui morbo insanabili oppressi cibi suavitatem non sentiunt. Hi quidem si quid litteris mandant, ita incompta atque inornata est eorum oratio, ut inopes humanitatis, atque inurbanos homines facile agnoscas; & dum insueti rerum majorum, diligenter inquirunt in minima quaeque, quo die, qua hora aliquid dictum, factumque sit, & dum se

ostentant, & dum de non necessariis vel futilibus rebus ineptissime multisque verbis disputant, neque vident quid res postulet, risum mihi magis quam stomachum movere solent. Plura me ad te de his rebus scribere pudet, ne videar prudentiae tuae diffidere. Illud addam unum me curiosiorem fuisse in exquirendis Dandinii moribus, quod rem gratam me facturum putavi Summo Pontifici Clementi XIII., cui maxime cordi erat (omnis enim honos, omnis admiratio, omne studium ad virtutem, & ad eas actiones, quae virtuti sunt consentaneae, ab eo referabatur) ut immortalitati commendaretur vita hominis, in quo litterarum studiosi habere possent illustre veteris sanctitatis exemplum. Vale.

Romae III. Id. Decemb. MDCCLXVI.

HERCULES FRANCISCUS DANDINIUS.

Apud Caesenates & antiquitate & gloria majorum clara est Dandiniorum familia, quam ortam Senis nobilissima Etruriae urbe in magnis Senensis Reipublicae motibus in oppidum S. Archangeli primum, mox Caesenam saeculo XV. venisse hujus civitatis monumenta testantur. Ex hac familia procreatus est prid. non. Novemb. an. MDCXCVI. Hercules Franciscus Dandinius; natale vero solum habuit Anconam, quod ejus pater Hieronymus in hac civitate duxerat uxorem nobilem & probatissimam feminam Margaritam Fazioliam. Non diuturnum hoc matrimonium fuit, cum mors Herculis quadrimi matrem, & cum ea maternam familiam e medio sustulerit. Ex quo factum est, ut ejusdem pater in Urbe Veteri alteram duxerit uxorem e nobilissima gente Gualteria, ex qua plures suscepit liberos. Hi omnes patris diligentia bene instituti sunt; sed cum is vi-

deret Herculem docilitate ingenii reliquos ſuperare, Romam miſit, commendans & tradens eum fratri ſuo Anſelmo Dandinio, qui erat ex numero XII. virorum, qui in Collegio Signaturae Juſtitiae jus dicunt. Erat Anſelmus in adoleſcentes paullo difficiliori atque ſeveriori natura, quem ſic veritus eſt Hercules Franciſcus, ut ad ejus arbitrium & nutum totum ſe finxerit atque accommodaverit. Tantum vero eidem obſequens evigilavit in ſtudiis humanitatis, ut in iis tempora quoque conſumeret, quae alii concedere ſolent vel ad feſtos dies celebrandos, vel ad ludos, ceteraque obleſtamenta, vel ad ipſam animi & corporis requiem. Hae erant exercitationes ingenii & curricula mentis. Quod quoque die legerat, atque a praeceptoribus audierat, commemorabat veſperi, in adverſaria etiam conjiciebat quaeque excellentiſſima, quae ex variis ſeu Italis, ſeu Latinis, ſeu Graecis ſcriptoribus libaverat: nam eodem tempore tribus in his linguis erudiebatur, ſed praeſertim Latina excolebat; & hoc maxime ad formandam ſibi Latinam orationem conduxiſſe arbitratus eſt, quod totos

tres Ciceronis *de Officiis* libros Italos prius fecerit, mox Italos factos Latinitati restituerit. In his desudans, atque elaborans in morbum incidit; cumque sanguinem evomuisset, vehementer diuque aegrotavit. Vix recuperata valetudine, praetermissa litterarum studia repetiit. Itaque triennium fere operam dedit cuidam religioso viro e familia Eremitarum S. Augustini, qui non vulgari cum plausu Romae Peripateticam philosophiam tradebat; mox ad rerum divinarum scientiam se applicuit, in eaque quadriennium versatus est, magistro primum Ambrosio Ansano Tontuccio e Dominicana familia, mox Dominico Antonio Briccialdio e Societate Jesu. His quidem doctoribus plurimum deditus fuit, sed non propterea ullus dies illi ab exercitationibus humanarum litterarum vacuus erat. Tali modo cum ad nonum & decimum aetatis annum pervenisset, admirabili quodam ad Juris prudentiam studio concitatus, totum se tradidit viro summo Jano Vincentio Gravinae. Hoc praeceptore, non ad jejunam & nudam juris prudentiam ingressus est, sed ad illam magnam atque uberem, quae ad cogni-

tionem legum hauſtam e fontibus adjungit omnis antiquitatis notitiam, verborumque elegantiam. Qua in facultate adeo Dandinius profecit, ut facile illum omnes poſſent Gravinae diſcipulum agnoſcere. Magno quoque eidem adjumento fuit patruus, qui in omni judicio, quod ſibi faciendum erat, Herculem non modo participem, ſed etiam adjutorem eſſe volebat: interdum etiam jubebat alicujus cauſſae defenſionem ſuſcipere; neque his contentus ſtatis diebus ad ſe convocabat doctos homines, ſtudioſosque adoleſcentes, quibuscum Hercules exercebatur in explananda interpretandaque lege aliqua, diſputandoque in contrarias partes de omni, quae poneretur, judiciali quaeſtióne. Hi labores, magni ii quidem, ceſſationem aliquam liberam & plane otioſam poſtulare videbantur ab adoleſcente, cui tenuis erat valetudo. Sed tantus in eo reſidebat induſtriae ac ſcientiae amor, ut ſoleret otii quoque & ruſticationis tempus in ſtudiis conſumere. Hoc tempore multum verſabatur in lectione Ciceronis, aliorumque antiquitatis ſcriptorum, a quibus ſibi ſuppeditari ajebat, ubi aures dicendi barbarie,

quae

quae in foro dominatur, defessae conquiescerent. Quo vero stilum exercitatione acueret, aureum illud Joannis Casae opusculum, quod *Galateus* inscribitur, ex Italica lingua in Latinam convertendum suscepit. Difficillima profecto res est pro dignitate Latine repraesentare dictionis genus, in quo cum veneres pene omnes Italicae orationis insunt, tum sententiarum concisae, humilesque comprehensiones, quam rem cum ex Transalpinis hominibus duo Nathan Chitraeus & Nicolaus Fierbertus tentassent, multum quidem abfuit, ut ii perfecti munus interpretis explerent. Nam neque periodi ac numerorum ulla ab iis est habita ratio, nec ullius delectus in verbis, quae propria, culta, immo quae non barbara essent, adhibendis. Praeter quam quod non semel iis in hac interpretatione conficienda aqua haesit, sic ut loca aliqua intentata reliquerint. Nihil est hujusmodi, in quo accusari possit Dandinius, quin immo maximis ille extollendus est laudibus, quod talem elucubraverit *Galatei* interpretationem, in qua ubique incorrupta Latini sermonis integritas apparet, & in qua tanta inest sua-

vitas verborum numerorumque, ut facile possis in ea quasi pictam Casae in scribendo venustatem cernere. Quemadmodum autem natura ex una re aliam educit ejusdem generis, sic labor, quem Hercules Franciscus in *Galateo* impendit, laborem non dissimilem procreavit. Itaque conscribendos suscepit Latinos dialogos de quibusdam officiis ad urbanitatem pertinentibus, ut esset unde ad ea, quae in hoc genere *Galateus* tradiderat praecepta, corollarium adderetur. Quae autem docuit in his dialogis Dandinius, voluit illa exemplis declarare. Quare plurima Graecorum, Latinorum, Italorumque scriptorum loca in medium profert, conferensque rusticitatem unius cum alterius urbanitate (fecit hoc idem Casa in quibusdam Dantis & Petrarchae carminibus) quid cavere, quid sequi nos deceat, ante oculos ponit. Scribendi ratio, quam in his dialogis adhibuit, est culta, pura, suavis, lenis & pressa, sine inopia & jejunitate, satisque apparet dialogos Ciceronis philosophicos, quod & ipse in praefatione testatum voluit, sibi proposuisse ad imitandum. In primo dialogorum, ut de fin-

gulis pauca perstringamus, reddit & exponit rationem, quare *Galateum* ex Italico Latinum fecerit; nonnulla quoque persequitur de perfecta interpretandi ratione; & simul ostendit rem esse magni laboris ac difficultatis. In secundo multis probat rationibus, quarum plerasque ab Aristotele mutuatus est, urbanitatem virtutem esse, ejusque praecepta e morali philosophia deduci. Dicturus sigillatim de quibusdam urbanis officiis initium ab iis sumit, quae in salutatione & in primis congressionibus observanda sunt. His tertio in dialogo expositis, transit ad ea, quae ad sermones & ad ornatum ac gestum corporis pertinent, in iisque explicandis totus versatur dialogus quartus. Demum quintus tribuitur explicationi convivalis urbanitatis, de qua utilissima praecepta dat; neque negat plura eorum, illa praesertim, quae sunt de convivali sermone, se ex Plutarco sumpsisse, quoniam ejus convivia magis, quam aliorum antiquitatis philosophorum, sunt exculta officiis urbanitatis. Neque est praetereundum, multa in his dialogis occurrere, quibus auctor ostendere conatus est, Virgi-

lium in iis ipsis rebus, quas ab Homero mutuatus est, hunc longe multumque superare: (loca enim utriusque inter se conferuntur) observatione decori urbanorumque officiorum. Placuit Dandinio opus hoc inscribere, *Otium Aricinum*, propterea quod in Aricino illud elucubraverat iis feriarum forensium temporibus, quibus ibi cum patruo rusticari solitus erat. At priusquam haec perficeret atque ederet, aliud conscripsit opus, quod & sibi & patriae gloriosum fuit. Etenim adnotationibus illustravit Historiam Caesenae, quam Italicae scripserat Caesar Brixius, & Franciscus Maria Fancinus in Latinum verterat. Profecto Brixius nimis properans ac festinans pleraque in hac Historia nisi summatim attigerat, quae ut dilatarentur, plurimum ad laudem illius urbis interesse Dandinius putavit. Ille igitur multa in medium protulit testimonia ac monumenta, neque ea minuta, sed gravia & grandia, quae mirabiliter Brixium resque Caesenatium illustrant. In his adnotationibus sunt nonnullae, quae non solum explicant hominum res gestas, sed etiam qui fama, nomine excellue-

rint, & de eorum vita & natura haud paucia commemorant. Optaffet Dandinius illustrium familiarum origines fubtexere; fed cum Brixius nullum fibi ad hanc rem aditum dediffet; fuperfedendum duxit. His confectis adnotationibus; egit cum Batavis typographis, qui curam fuftinebant edendi *Thefaurum Antiquitatum & Hiftoriarum Italiae*; ut eae cum Brixiana Hiftoria in *Thefaurum* illum referrentur. Quod facile obtinuit. Quare autem idem fub ficto Herclei Dinundae nomine latere voluerit, non fatis fcio. Verum is fuis civibus diu haud potuit occultari. Hi pro tali munere in Dandinium grati nihil fibi reliqui fecerunt, ut fua in illum amoris ac ftudii conftarent officia; ac praefertim honores eidem tribuerunt ampliffimos eo tempore (id fuit anno MDCCXXIV:) quo ille ad eos venit, ut lauream ceteraque doctrinae infignia acciperet. His ab eo acceptis cum praeclaro indicio praeftantiffimi ingenii & perfectae eruditionis; in eam praefertim curam incubuit; ut valetudini confuleret, patriique caeli afpirationem adeo falubrem expertus eft, ut qui non bene fanus,

gracilisque Roma profectus fuerat, valens pinguique habitu ad eam septem fere post menses redierit. Hoc tempore magnam junxit amicitiam cum Alexandro Cecchinio viro non solum scientia juris, quod in Urbe magna cum laude exercebat, sed etiam optimis artibus eruditissimo, & cum eo quasi quamdam societatem & communicationem studiorum instituit. Optasset ille per omnes recentiorum juris Interpretum libros excurrere, sperans se multa ab eorum fontibus posse haurire, quae immensam suam proficiendi sitim explerent; sed obstabat patruus plus aequo antiquitatis amans, verensque ne ab iis praesertim, qui jus naturae & gentium tractarunt, adolescens summa integritate & innocentia pravis imbueretur opinionibus. Itaque si quem horum scriptorum is in manus sumebat, occulto id facere cogebatur. Ab juris exercitationibus disjungebat se interdum, seque ad mansuetiores musas referebat. Hinc Latinae quaedam orationes sane nobiles atque elegantes, quae alieno nomine sunt editae. Vel antea jam Hercules Franciscus dederat specimen sui ad eloquentiam ingenii

in ea, quam an. MDCCXVII. in patria habuit, Italica oratione de Principe Eugenio Sabaudo, laudans & efferens eum a fortitudine, prudentia atque pietate. Nullus sane erat campus, in quo magis exultare posset ejus oratio, cum ex bellica laude nemo aspirare ad Eugenium auderet. Idem cum cooptatus fuisset in Academiam Quirinorum, vernacula quoque oratione disseruit de antiquorum Fecialium jure, quae quidem oratio & elegantia & eruditione omnibus probatissima fuit, aditumque ei patefecit ad amicitiam Cardinalis Laurentii Corsinii, qui eidem Academiae praeerat. Neque studiis eloquentiae contentus attigit poeticen quoque, sed quae condidit carmina seu Itala, seu Latina, quamvis ea concinna sint & elegantia, declarant tamen eum caruisse illo quasi furoris afflatu, sine quo Democritus quemquam poetam magnum esse posse negat. Interim Dandinius, jubente patruo, consilia inire coepit ducendae uxoris, duxitque in patria an. MDCCXXX. Isabellam Fattiboniam, feminam virtutibus & nobilitate claram, cum qua ad extremum vitae spiritum vixit con-

junctiſſime, & ex qua undecim ſuſcepit liberos. Sexto menſe poſtquam has nuptias contraxerat Hercules, patruum amiſit, a quo ex aſſe heres factus eſt. Haec res illi cauſſa fuit magnarum perturbationum, propterea quod pater in liberos, quos ex ſecunda procreaverat uxore, propenſior iniquo ferebat animo, hos fratris ſui bonorum exheredes eſſe. Itaque non ſinebat Herculem niſi tenues ex hac hereditate percipere fructus, quibus vix ſe ſuamque familiam ſuſtentare poſſet. Quibus anguſtiis cum premeretur, maximum in ſua virtute ſuiſque in ſtudiis levamentum reperiebat. Cum jam non amplius Urbem cogitaret, ac ſedem domiciliumque ſuum in patria collocaſſet, in hoc ſibi quam maxime elaborandum putavit, ut ſui cives eſſent opera, ſtudio ac labore ſuo doctiores. Itaque domum ſuam tanquam ludum quemdam aperuit non ſolum jus diſcere cupientibus, ſed etiam omnibus iis, qui ſe ceterarum doctrinarum optimarumque artium amatores profiterentur; horumque utilitati quo magis proſpiceret, eadem in domo ſua Academiam inſtituit, cui *Philomatorum* nomen im-

posuit. Academicis leges quasdam dedit; has vero ita scripsit, ut haud pauca earum verba retineant venerandam illam antiquitatis effigiem, quae in XII. Tabularum legibus est expressa. In hoc quoque magnopere profuit civibus suis, quod omnibus de jure consulentibus respondebat, quodque illo arbitro ac disceptatore plures diremptae sunt lites. Accidit interea ut Caesenates singularibus a Clemente XII. ornati beneficiis (per eum enim gradus, honores, juraque amplissima, quae sibi adempta fuerant, recuperarunt) aeternis vellent monumentis memorem atque gratum animum suum testari. Itaque tanti Pontificis simulacrum e marmore in Praetorio positum fuit, & invitati ii, qui laude ingenii ea in civitate florebant, ad ejusdem Pontificis munificentiam celebrandam cum soluta, tum obstricta pedibus oratione. In hac re praecipuae partes fuerunt Dandinii. Nam is Latinam attulit orationem, attulit quoque Latinum carmen & elegiam, quae quidem omnia scripta sunt elegantissime & sententiis & verbis. His ille rebus effecit, ut maxime coleretur a civibus suis. Multa quoque &

ornate & honorifice de eo praedicabant absentes, ad quos aut fama de illius doctrina, aut ipsius scripta pervenerant; florebatque jam doctissimorum virorum familiaritatibus. Sed non magis vir doctus, quam bonus paterfamilias haberi studebat, quam utramque laudem collegit eo, quem, ut filiis suis praesertim consuleret, Latine & Italice scripsit, dialogo de ratione pueros adolescentesque erudiendi in bonis artibus ac disciplinis. Argumenti utilitas hortatur nos, ut plura de hoc libro referamus, quam instituti nostri ratio postulare videtur. Statuit primo delectum haberi oportere ingeniorum, quae idonea sint ad bonas artes ac disciplinas adquirendas; haec benigne liberaliterque instituenda, cum permagni referat, ut suos praeceptores ament, & cum voluptate studia litterarum excolant. Transit inde ad rationem docendi, tradendique praecepta, atque hanc ita esse temperandam, ut brevis sit, ut commoda, ut jucunda adolescentibus. Jure igitur ac merito eos vituperat, qui sinunt pueros plures annos in unius Latinae linguae rudimentis consumere, cum Latinae orationis

formandae regulas ab usu & consuetudine Latinorum scriptorum petere necesse sit. Hinc jubet pueros, postquam capita quaedam praeceptorum grammaticae perceperint, quae certa sint, firma, ac stabilia, statim duci ad classicum aliquem scriptorem, quem sine intermissione versent, memoriae tradant, in Italicum sermonem convertant, habeantque veluti unum ex familia, quocum magistri ope familiarissime loquantur ac vivant. Explicat quibus gradatim libris uti illi debeant, existimatque initio iis minime attingendos esse poetas, ne poeticas locutiones solutae orationi incaute admisceant, & monstra quaedam pariant. Postea vero quam adolescentes in suavi non minus, quam utili elegantissimorum librorum lectione ita se exercuerint, ut jam non Latinam solum orationem, sed etiam illius veneres sint assecuti, censet iis dandam esse operam dialecticae. Non tamen vult eosdem misere torqueri illis spinosis disputationibus, quas barbari quidam Scholastici invexere, quare ipsos delegat ad Arnaldi librum, qui inscribitur, *Ars cogitandi*, aut ad *Institutiones Logicas* Ja-

cobi Facciolati. Morem disputandi in contrarias partes non negat plurimum habere utilitatis ad acuenda ingenia, verum placere sibi, ut ea in quaestione ponantur, quae pertinent ad hominum mores, aut ad civilem populorum societatem. A dialectica ducit adolescentes ad geometriam, cujus inter ceteras utilitates illam potissimum recenset, quod mentem sic informet, ut haec rectum ordinem agnoscat ac sequatur in omni scribendi loquendique ratione. Hoc confecto cursu, tunc jubet adolescentes ingredi stadium rhetoricae ac poeticae, quarum artium praecepta ex lectione maxime optimorum tum oratorum, tum poetarum haurienda esse putat. Optare se dicit, ut hoc tempore Graecas litteras cum Latinis iidem conjungant: quaedam eaque utilissima, allata Julii Pogiani viri docti epistola, differit de recta ratione imitandi veterum scripta, cujus rei exempla permulta profert, quae manu veluti ducunt adolescentes cum ad recte inveniendum, tum ad scribendum eloquenter. Haec sunt curricula, hae exercitationes, in quibus ingeniosi adolescentes, qui mansuetioribus

musis initiari cupiunt, versari debent. Neque iis quoque deest, qui ad majores facultates aspirant, nempe ad philosophiam, reconditiores res, mathematicas (his tamen rebus ille non erat nisi leviter tinctus) theologiam, pontificium atque civile jus. Indicat enim quibus libris tanquam ducibus uti debeant; & hoc ignoscatur velim jurisconsulto, quod de sola juris prudentia plura tradat, quam de ceteris omnibus, quas memoravimus, disciplinis. Nihil vero in hoc libro ponit Hercules Franciscus, cujus continuo rationem non proferat, quanquam paucis aliquando comprehensam. Qua in re imitari voluit scientiae juris civilis conditores illos elegantissimos Alfenum, Papinianum, Ulpianum, ceterosque, in quibus assidue legendis fatetur ipse multum se & posuisse temporis, & hausisse voluptatis. Satis de hoc libro dictum erit, si hoc unum adjunxero mihi affirmasse hominem, qui fuit intimus Dandinio, hunc auctorem esse orationis de moderanda studiorum ratione, quae in eumdem librum relata est, quaeque Turrio in Archigymnasio Romano juris prudentiae interpre-

ti tribuitur. Quoniam vero hanc susceperat personam Hercules Franciscus, ut optimae adolescentium institutioni consuleret, rem perquam utilem se facturum putavit iis, qui ad juris prudentiam exercendam se applicuerunt, si rationem traderet declinandi immanes illos barbarismos, quos perversa consuetudo in forum invexit. Quid sunt porro *apodiare*, *retinere sub manica*, *antidata*, *cavamentum*, *palata*, *unum petium terrae*, *depositare in banco*, *reportare suum recapitum seu recepitam a bancherio*, *juvenis negotii*, *defectus non adimplementi tractamenti*, *tractamentum*, *repartimentum*, *deducere praetensionem*, & innumera alia hujusmodi foedissima monstra? Haec acriter persequitur Hercules Franciscus in eo, quem confecit, dialogo *de forensi scribendi ratione culta atque perspicua*; & ex Pandectarum libris, tanquam ex narthecio, promit medicamenta, quibus ista sanari possit contagio. Optandum esset quidem ne Dandinium forensem barbariem emendare ingressum e cursu ipso aliae res tum privatae tum publicae revocassent. Eodem ferme tempore edidit commentariolum *de ea distribuentis Iustitiae*

parte, quae in praemiis largiendis versatur. Quaerere solebat Dandinius, quid esset, cur, cum multa theologi, philosophi, ac jurisconsulti scripserint de justitia, hanc partem, in qua magna est laus atque utilitas, aut praetermiserint, aut non nisi leviter tetigerint. Facturum igitur se operae pretium existimavit, si in id incumberet, ut ostenderet, in praemiis largiendis certas justitiae regulas esse, quas negligi nec aequitas nec honestas patitur, adeo ut qui meritus honores non ferat, tam conqueri possit, quam is, cui pactum non servetur, aut data in stipulatione fides frangatur. Docte eruditeque examinat ad praemium obtinendum quid aetas, quid genus, quid majorum praeclara gesta, quid natale solum, quid propria cujusque conferant merita; & quae demum honorum petitio honesta existimanda sit, & distribuenti justitiae consentanea. Hoc porro commentariolum nuncupavit Triumviris Patavinae Academiae, totiusque rei litterariae Moderatoribus; rationem autem nuncupandi hanc se habuisse dicit, quod ii se praeberent exemplum illius justitiae tum in eligendis viris insigni doctrina praestanti-

bus, qui eo in Gymnasio publice docerent; tum in praemiis pro cujusque merito concedendis. Illi certe hanc laudem meruere, cum anno MDCCXXXV. eximio D. aureorum florenorum praemio Herculem Franciscum invitassent ad interpretandos eodem in Gymnasio Pandectarum & Justinianei Codicis libros. Accepit ille conditionem, & quod esset honestissima, & quod illius accipiendae suasor esset atque impulsor Joannes Baptista Morgagnius vir sibi maximis amoris vinculis conjunctus. Patavium igitur cum uxore & liberis autumno ejusdem anni concessit; & quamvis vir modestissimus illa se commoveri exedra diceret, in qua praestanti doctrina homines consedissent, talem tamen se praebuit, ut superiorum gloriam aut vicerit, aut certe aequaverit. Ex quo factum est, ut ad stipendium quingenorum florenorum duceni breve post tempus adjungerentur, utque ad impositum munus hoc quoque novum adderetur, explicandi videlicet quidquid Novellis Constitutionibus continetur. Ac ne quis forte quaerat quam interpretandi viam secutus sit Dandinius, juvat referre, quae ipse epi-

stola

ſtola quadam ad amiciſſimum ſuum Joſephum Torellium Veronenſem ſcripſit. *Noſti morem interpretandi meum. Cum enim in unoquoque titulo Pandectarum capita, ſive leges, univerſe quidem ad unum genus juris attineant; ſed tamen ſi ſpectentur ſingillatim, varia de uno genere juris argumenta complectantur, ſic diſtributa, ut diverſas in ſedes ea, quae ſimilia ſint ac ſaepe eadem quoque, concurrant: ego certas conficere claſſes opportunum cenſui, duas modo, modo tres, in quarum ſingulis convenientia inter ſe quaeque capita collocarem; ne primo aliquid attingere, mox aliud diverſum, rurſuſque primum, deinde novum aliud, iterum ad primum, vel tertium reſilire, non ſine temporis diſpendio & auditorum moleſtia, opus haberem, quem ordinem, a me nullo duce inſtitutum, indicant eae tabellae, quas typis edo quotannis, exhibeoque ampliſſimis rei noſtrae litterariae Triumviris.* Neque eſt praetereundum nunquam Dandinium ſatis putaſſe legum ſenſum exponere, niſi ſimul oſtendiſſet, quibus ex fontibus illae manaſſent. Hinc multa ex Graecis & Latinis ſcriptoribus depromebat, multa ab hiſtoria, omnique antiquitate repetebat, & ſae-

pe etiam a philoſophia ac praeſertim morali lumen mutuabatur. Dixiſſes illum ſpoliare voluiſſe grammaticos ſuis divitiis, cum ad enodandos juris laqueos vocum origines rationeſque explicaret: non niſi utilia confectabatur, & quotidie tamen aliquid minime vulgare, minimeque contritum adferebat: adjungebat ad haec miram Latini ſermonis elegantiam, adeo ut ſi ipſa loqui poſſet juris prudentia, non rectius, aut copioſius, aut ornatius, aut majori cum dignitate ſenſus ſuos explicatura videretur. Huic rei argumento eſſe poſſunt duodecim, quas an. MDCCXLI. in vulgus edidit, epiſtolae ad Joſephum Torellium, quem paullo ſupra commemoravimus, *de Servitutibus praediorum*. Hae enim continent eadem ferme illa, quae anno ſuperiori in ſchola idem tradiderat, cum VII. & VIII. Pandectarum libros interpretaretur. Quas qui legent, hoc maxime admirabuntur, quam acute atque erudite Auctor indagaverit illarum ſervitutum originem; quam ſcienter earumdem jura expoſuerit; quam nova multa attulerit de uſufructu illarum rerum, quae ſunt in abusu, de uſufructu navis, ſtatuarum ac

gemmarum, maffae aureae vel argenteae, feminarii five plantarii, arearum, aedium, harumque habitationis; quam expedite explicaverit difficiles in quibusdam legibus nodos; quam facile fpecie inter fe pugnantes leges conciliaverit; & quam recte multos interpretum errores correxerit. Neque contemnenda, immo fcitu digna funt, quae arrepta a tempore, in quo fcribebat, occafione, cum lepide, tum ingeniofe differit de difcrimine vocum *viridia* & *viridaria*, & quocumque te vertas, ubique interiorum ac reconditarum litterarum veftigia agnofces. Quapropter eos, quibus difciplina juris fqualidum quiddam ac defertum videtur, facile erroris convinci poffe arbitror, fi ad has Dandinianas epiftolas delegentur. Patavii cum effet, dulcem quidem & optatum capiebat fructum ex familiaritate & confuetudine Joannis Baptiftae Morgagnii, Jofephi Alaleonae, Jacobi Facciolati, Joannis Antonii Vulpii, aliorumque clarorum virorum, quibus femper illud Sapientiae domicilium abundavit. Aedes quoque frequentabat Card. Caroli Rezonici, qui tum Patavinam Ecclefiam, nunc orbem ter-

rarum, gentiumque omnium Catholicarum Clementis XIII. nomine sapientissime sanctissimeque gubernat. Huic enim eximie carus & jucundus erat, praesertim propter summam in Deum pietatem, summamque morum innocentiam. Atque hoc non auditum, sed nobis ab ipsomet Pontifice Maximo testatum praedicamus. Nam cum is aliquando pro sua singulari benignitate passus esset nos secum loqui de viris doctrina claris, qu aut illustrant, aut illustrarunt Patavinum Gymnasium, incidissetque in mentionem Dandinii, paucos se cognovisse dixit, qui cum eo integritate, religione, diligentiaque in liberis educandis certare possent; adeoque viri jucundissimi, & ab adolescentia amicissimi obitu se commotum fuisse, ut nihil propemodum sibi unquam acciderit ad dolorem acerbius. Sciunt porro omnes experti, quanta vis sit in amicitia, si hanc similitudo naturae conjunxerit. Nec minus Hercules Franciscus officia sua praestitit absentibus amicis, e quibus maxime dilexit Jacobum Bassanum Vicetinum, e Caesenatibus Angelum Serram, Patricium Righium, Ferdinandum Ghinium,

Stephanum Florevantium, e Provincialibus Sanctem Buchium, Josephum Pintium & Hieronymum Ferrium, ad eosque cum laxatus erat curis, quas illi docendi munus afferebat, crebras elegantissimasque mittebat epistolas. Est in manibus hominum, quam ad Bassanum scripsit de Benedicti XIV. Pontificis Opt. Max. laudibus. Carolo Fattibonio non solum amicitia, sed etiam affinitate sibi conjuncto, cum lite implicaretur, ea tribuit, ut plura a parente proficisci non potuerint. Nam jura illius scripto defendit, & quibus aliis potuit rebus juvit. Longum esset commemorare singulos, quibus in judicialibus controversiis consilia dedit plena prudentiae ac fidelitatis. Thomae Emaldio Lugiensi paranti editionem elucubrationum Bartholomaei Riccii popularis sui multam & utilem operam praebuit. Nam illius politissimi scriptoris vitam magna ex parte exaravit, haud pauca inedita suppeditavit, & ut quam emendate ac nitide Patavinis typis editio fieret curavit. Id intelligi volumus, nemini unquam, qui ejus ope indigeret, defuisse; quo fiebat, ut ejus amicitia omnibus esset carissima.

Beatum ſe exiſtimabat, ſi poſſet memor gratuſque accepti beneficii & eſſe & videri; quod autem ipſe tribuerat, tamdiu meminiſſe videbatur, quoad daret. Neminem etſi laceſſitus unquam laeſit, & in indulgendis peccatis facilem ſemper ſe praebuit; tanta vero erat patientia, ut nullus eum querentem audierit. At qui forti & magno erat animo in rebus ſuis adverſis perferendis, facile cum in amicorum, tum in ceterorum hominum miſeriis lugebat. Sed hoc in eo propter ſingularem ipſius bonitatem minus fortaſſe mirum videri poteſt. Vere enim hoc Graeci proverbio dicunt, bonos viros faciles eſſe ad lacrimandum; & miſerius eſſe carere omni ſenſu doloris, quam dolere. Si quis unquam fuit remotus & natura, & magis etiam ratione atque doctrina ab inani laude, ſimulatione atque oſtentatione, Dandinius profecto fuit: adeo vero ſimplex & purus, ut vel ipſa fraudis, machinationis atque avaritiae nomina ignorare videretur. Quae, aliaeque virtutes eo magis delectabant, quod apparerent in eo cum ſpecie quadam liberali, hilari & venuſta. Ludicra ſpectacula ab ipſa

adolescentia fugit ; & quo tempore plerique hominum solent feriati oblectationi indulgere, ille se in suam bibliothecam abdebat, ut aliquid aut legeret, aut scriptitaret. Ornabant hanc bibliothecam non modo festiva librorum copia, sed etiam pictae doctorum hominum imagines, quarum singulis apposuerat brevem, sed elegantem explicationem earum rerum, quae magis essent commemorandae de vita illorum, quos repraesentabant. Magnorum virorum exempla maxime incitabant Dandinium ad illa aemulanda. Quapropter nunquam cogitare destitit, quibus aliis posset ingenii monumentis, quam sustinebat, publici Doctoris dignitatem ornare. Susceperat expoliendos Latinos dialogos, quos ad emendandam barbariem forensem destinaverat; multa ex annuis interpretationibus in lucem hominum edere parabat, quo libro *de Servitutibus praediorum* alii comites darentur, sed ab his, aliisque laude quidem dignis rebus agendis eum abstraxit mors, quam obiit VII. id. Nov. an. MDCCXLVII. Mortis caussa fuit apoplexis, quae eumdem jacentem in lecto (nam febricula labo-

rabat) corripuit. Sepultus est in Aede S. Aegidii, ut ipse testamento praescripserat. In sepulcro vero Joannes Baptista Morgagnius, qui in primis amicissimi hominis casum doluit, hoc inscripsit elogium.

D. O. M.

HIC SITA SVNT OSSA
HERCVLIS FRANCISCI DANDINI
COMITIS ET PATRITII CAESENAT.
PANDECTAR. COD. AVTHENTICOR.
IN PATAVIN. GYMNASIO
INTERPRETIS CELEBERRIMI
GENERE DOCTRINA MORIBVS
PRAESTANTISSIMI
QVI VIXIT AN. LII.
OBIIT AN. DOM. CIↃ. IↃCC. XXXXVII.
VI. ID. NOV.

Caesenates non solum luctu, sed etiam justorum pompa, cenotaphio, & monumentis litterarum tanti civis mortem honorandam decreverunt, quod ad memoriam patriae laudis, & ad superstites excitandos spe gloriae plurimum conducere sunt arbitrati.

OPERA EDITA

Orazione delle lodi del Sereniſſimo Principe Eugenio di Savoja per le vittorie riportate contro il Turco. *Extat in libro, cui titulus*: Componimenti degli Accademici riformati di Ceſena per le vittorie dell' armi Ceſaree ſapra de' Turchi. In Faenza per Gioſeffantonio Archi Stampatore del S. Offizio 1717. in 16.

Caeſaris Brixii ad Clementem VIII. Pont. Max. urbis Caeſenae deſcriptio a Franciſco Maria Faccino Caeſenate nunc primum ex Italico in Latinum ſermonem verſa, & Herclei Dinundae (*hoc eſt Herculis Dandinii*) adnotationibus illuſtrata ac locupletata. *Extat in* Theſauro antiquitatum & hiſtoriarum Italiae edito a Petro Burmanno, Tom. IX. Part. VIII. quae priorum Tomorum ſupplementi vicem praeſtat: Lugduni Batavorum ſumptibus Petri Vander Aa, Bibliopolae Civitatis, atque Academiae Typographi 1723. in fol.

Herculis Franciſci Dandini Caeſenatis Otium Aricinum, ſive de Urbanis officiis Dialogi V. quibus accedit ab eodem ex Italico ſermone in Latinum converſus Joannis Caſae Galateus: Romae ex Typographia Antonii de Rubeis &c. an. 1728. in 4.

Leges Academiae Philomatorum nuper in urbe Caesenae institutae Kalendis Januarii 1731. Caesenae eodem anno in 8.

Oratio, Carmen, & Elegia, *quae laudes continent Clementis XII. Extant in libro, qui inscribitur:* Alla Santità di nostro Signore Papa Clemente XII. tributo di venerazione e gratitudine della Città di Cesena per li decorosi ed utili privilegj dalla Santità Sua ad essa restituiti. In Padova 1732 presso Giuseppe Comini in 8.

Erminii ac Meranii dialogus, in quo Erminius ad Filium suum erudiendum institutionem pirat, Latine, idemque Italice conscriptus, auctore Hercule Francisco Dandinio, Patricio Caesenate, Comite & J. C. Caesenae typis ac sumptibus Francisci Antonii Blasinii Typogr. Episc. 1734. in 4.

Herculis Francisci Dandini Comitis & J. C. Caesenatis, de forensi scribendi ratione culta, atque perspicua: Dialogus primus. Patavii 1734. typis Jo. Baptistae Conzatti in 4.

Herculis Francisci Dandini Comitis & J. C. Caesenatis de ea Distribuentis Justitiae parte, quae in praemiis largiendis versatur commentariolus ad interpretationem legis XIV. § de honoribus &. §. Gerendarum de muneribus & honoribus. Patavii 1734. typis Jo. Bapt. Conzatti in 4.

Hendecasyllabi *sane fluentes & nitidi* ad Catullum a Joanne Antonio Vulpio commentariis auctum & illu-

ſtratum: *impreſſi ſunt cum eodem Catullo*, Patavii 1737. in 4.

De Pont. Opt. Max. Bened. XIV. laudibus epiſtola ad Jacobum Baſſanum S. J. Patavii apud Joſephum Cominum 1740. in 8.

Herculis Franciſci Dandini Comitis & J. C., & in Patavino Gymnaſio Pandectarum, Codicis Juſtinianei, & Novellarum Conſtitutionum interpretis, de Servitutibus praediorum Interpretationes per epiſtolas ad l·ca quaedam libri VII. & VIII. Pandectarum illuſtranda pertinentes. Veronae typis Seminarii 1741. in 4. magno.

ANGELUS FABRONIUS

FRIDERICO MANFREDINIO MARCHIONI

S. P. D.

Noli putare quidquam me malle, quam desideriis satisfacere tuis, tibique gratificari, cui, ut Plinii verbis utar, summa dignitas, summa studiorum reverentia, summus amor studiosorum, quique patriam tuam omnesque, qui nomen ejus auxerunt, ut patriam ipsam veneraris & diligis. Quod si haec, quae de Silvestrio tuo exaravi, elegantiae aliquid habere tibi videbuntur, necesse est ut te ipsum laudes, quia nihil nisi ex consilio & judicio tuo sane prudentissimo feci. Obversatur enim oculis tuis civis praestantissimi imago, quo neminem aetas nostra graviorem, sanctiorem, eruditioremque tulit, & de quo cum soleas multa narrare memoriter & jucunde, eum coepi diligere, posteaque magis admiratus sum, cum propius inspexi. Homo, qui omne tempus perire putabat, quod studiis, quod patriae non impertiebatur, dignissimus quidem est,

cujus memoria posteritati prodatur. Majores nostri id spectabant in primis, ut religionem & generis humani societatem incolumem servarent, operamque omnem atque industriam ad eas artes conferebant, quibus duo haec continerentur. Quapropter multi nunc queruntur ea maxime probari & esse in pretio, quae extrinsecus inducta facie pellucent, magisque oblectant, quam prosunt. Attamen non caret litteris hoc saeculum, abundat etiam, si nihil quaerimus nisi copiam, adeoque absumus a reprehendendis iis, qui tempori serviunt, ut Plinianum illud usurpare non vereamur; unusquisque contentus esse debet litteris saeculi sui, easque colere, ut moris est. *Florent nunc etiam in Italia & extra Italiam Graecae Latinaeque litterae, non desunt poetae & oratores, quae jacuere jamdiu philosophica & mathematica studia magno sunt in honore, creata chemia, ad novam, ut ita dicam, vitam revocatae historia naturalis, res herbaria, medica & anatomica, sordibus spoliata metaphysica novaque luce illustrata, illud ipsum jus civile, quod aliquando ita erat jejunum, ut se triduo juris consultum fieri posse Tullius in caussa Mureniana jactarit, magna eruditionis & do-*

ctrinae dote locupletatum, patefacti legum omnium fontes, vindicata hominum jura, rei publicae gubernandae scientia optimo in lumine collocata, enodatius & enucleatius exposita hominis officia, & quae sint rectae animi affectiones, quae distortae & pravae, ac sublato veluti libertatis signo, invitati homines ad meditandum, investigandum, experiendum, dejiciendosque de antiquissima possessione illos, qui olim in scholis dominabantur, aut qui specie tuendae religionis tyrannice vetabant quidquam in vulgus emittere, quod veram philosophiam saperet. Quid plura? Hujus adeo amplificatum est imperium, ut nobis pene sordescant vel ea, in quibus libera quaedam animi oblectatio quaeri solet, nisi adjumenta atque ornamenta quoque sumpserint ab hac laudandarum omnium artium parente. Sed cum multum dilatati sint doctrinarum fines, plurimumque aucta discendi facilitas, vereri illud debemus, ne homines aestu quodam cognoscendi omnia sic ferantur, ita tanquam tempestate aliqua perpetuo jactentur, ut nunquam errandi finem faciant, nunquam in ullius doctrinae tanquam portu conquiescant. Si verum quaerimus, non esset illud discendi desiderium, sed fasti-

dium, & ad coarguendam levitatem eorum, qui ſe omniſcios, *minus quidem Latino, ſed ſplendido glorioſoque vocabulo appellant, ſatis erit oſtendere, quanta & quam varia vel una diſciplina requirat & poſcat, & quantis ex artibus ipſa coaleſcat. Quam late patet phyſicorum mathematicorumque facultas! Quod univerſam mente comprehendere non potuerunt, plura in membra ſecuerunt, quibus in ſingulis elaborare atque excellere magnum eſt, omnia conſequi non poſſumus. Eadem ferme eſt ratio ceterarum facultatum, quae niſi ex multarum artium cognitione effloruerint, jejunae & imperfectae erunt; quapropter nunquam ſatis monere poſſumus homines, ut ex eo, quantum cuique datum eſt, metiantur ingenii facultates, ne in plura ac diſparia ſtudia illud diſtrahant, ne ſe aut communi* φιλαυτια, *aut fallacibus librorum inſcriptionibus, qui paucis chartis univerſam aliquam ſcientiam ſe comprehenſuros pollicentur, decipi ſinant, ut multam quidem dent operam litteris, ſed non multis, & ad eas, quas excolendas ſuſceperint, omnia referant, ut in iis non mediocres, ſed ſummi; ſed excellentes, ſed ſingulares tandem aliquando evadant. Noſti tu quidem, vir*

amplissime, quam libenter aut increparet, aut illuderet Silvestrius adolescentes illos, qui caeco impetu abrepti sibique nimium confidentes universum pene scientiarum curriculum conficere se posse sperabant, & quos beato ac moderato ingenio praeditos inveniebat, blandissime appellabat, indicabat iis temeraria aliorum consilia, nec dubitabat onus in se suscipere, quamvis non festive modo, sed etiam vere dictum a Luciano videatur; Jovem quem oderit illum pueris erudiendis addicere, iis rerum fontes, atque itinera ipsa demonstrandi, dum eam spartam, quam sibi sumpserant, & ad quam nati & a natura facti videbantur, nunquam desererent. Id praesertim praestitit in liberis suis, quos patriae ornamento fore sperabat, non secus ac fuerunt Caelii, Riccobonii, Bonifacii aliique plures, quorum vestigia tu quoque vivido, quo polles, ingenio secutus es, donec ex armis & bello gloriam quaerere tibi perplacuit. Sed accidit Leopoldi Principis nostri sapientissimi providentia, ut ad pacis artes, vel invitus, redieris, ex quo tibi liberorum suorum curam detulit, quibus ita consulis, ut per eos aurea saecula restitutum iri confidamus. Vale.

Pisis III. Non. Martias MDCCLXXXV.

Camillus Silvestrius

Camillus Silveſtrius Rhodiginus. Is tamen Patavii natus eſt poſtr. id. Junii an. MDCXLV., quam in urbem ſaeculo XVI., qua de cauſſa neſcio, majores illius commigraverant. Pater ipſi fuit Alexander, mater Anna de Angelis. Horum ſi virtuti nobilitatique par data fuiſſet fortuna, non is duro uſus eſſet initio adoleſcentiae. Patrem puer amiſit, coactaque mater rei familiaris anguſtia & cognatorum negligentia Rhodigium redire, ibi pudice ac parce vitam agebat. Sed cum fulgere jam coepiſſet in adoleſcentulo indoles virtutis, ipſeque cuperet animum ad juris prudentiae ſtudium adjungere, venit mater una cum illo ad Academiam Patavinam. Tum vero omnes omnia bona praedicere, & laudare fortunam ejusdem, quod filium haberet tali ingenio praeditum. Fecit hic periculum in utroque jure, cum ageret aetatis annum viceſimum primum, & laurea donatus eſt. Poſt haec redditus patriae Camillus, hoc unice ei propoſitum eſſe videba-

tur, ut in otio & negotio fraudata longa majorum absentia civibus suis restitueret. Hoc patrium quoque existimavit, uxorem ducere, rei familiari operam dare, quod bene adeo illi successit, ut fortunati illi putarentur, qui tali ex genere talique ex parente nati essent. Uxor illius fuit Placida Campa Rhodigina, femina generosa & nobilis, ex qua plures suscepit liberos, quorum nonnulli vivunt adhuc ex paternis virtutibus ornati. Cum videret Camillus illos sapere, intelligere, in loco vereri, inter se amare, ab iis se diligi, & magni pendi, eum quaestum maximum putavit, maxime servire eorum commodis & gloriae. Optimi patrisfamilias imaginem in illo potuisses intueri; tanta indulgentia erat in liberos, tanta pietate in matrem, tam fideli atque amico animo in uxorem, quam industriae suae in educanda regendaque familia sapientem adjutricem habebat. Neque minus foris, quam domi egregius vir perfunctus est primis civitatis muneribus atque honoribus, & cum in omnibus diligentissimus fuisset, singularem tamen industriam adhibuit, cum ei mandatum fuis-

ſet omnem Rhodiginum agrum cenſendi. Quot exantlaverit labores in alienis ſcriptis colligendis atque perpendendis, quae ipſe per ſe didicerit, animadverterit, notarit nunc enucleare minime neceſſe eſt. Ex his quidem omnibus *Agrariam Hiſtoriam Inſulae Rhodiginae* contexuit, quam in duo magna volumina diſtribuit, & in qua multa induſtria & diligentia comparet, multa doctrina. Erat enim cupidiſſimus litterarum, in quibus tantos progreſſus fecerat, ut non facile reperire potuiſſes neque de Graecis, neque de Latinis, neque de Italicis litteris, quod ei fuiſſet incognitum. Sed praeſertim eum ad ſe ſe alliciebant ſtudia antiquitatis, cujus monumentorum erat cupidiſſimus, & cujuſvis generis illorum intelligentiſſimus. Nunquam ceſſavit in iis colligendis; & cum belliſſimum muſeum haberet, in quo erant multae Graecae & Latinae inſcriptiones, nonnullae etiam aeneae tabulae, numiſmata rariſſima, ſepulcrales urnae, idola, & quae ſunt hujus generis alia, hoc ſuppeditare ſibi ajebat, ubi animus publicorum munerum labore feſſus libentiſſime conquieſceret. Ornabant etiam

illud clarorum virorum imagines; quod facilius eorum gloriosa facta occurrant mentibus nostris, si ora ipsa oculis proponamus. Haec non tam ad decus atque ornamentum Silvestriae domus & Rhodiginae civitatis comparata erant, quam ad exercenda ingenia, quae consilio bono antiquitatis monumenta interpretantur, explicant, consulunt, & quaedam eorum ad praesentem etiam usum flectere didicerunt. Minime silentio praetereundum putamus visum Silvestrio fuisse superasse Crassum divitiis, cum argenteum nummum Familiae Horatiae museo suo acquisivisset, non illum a Trajano *cum nota restitutionis* conflatum, sed antiquissimum, quem ex maximo raro nummorum genere judicare debemus: nam harum rerum peritissimi viri ad nos usque illum minime pervenisse pronuntiaverant *. Non est hujus loci cetera com-

* Patinius gloriari in primis videbatur, quod numisma Horatii a Trajano restitutum possideret, cujus simile mortalium neminem possidere affirmabat. *Illud vero nudum & simplex*, ait ille, *seu absque ulla restitutionis nota ab aliquo Horatiae Gentis signatum fuisse mihi nullum est dubium, etsi neque illud vidisse unquam*

memorare, quae Silveſtrius induſtria ſumma comparavit, videbaturque Italos omnes ſuo exemplo excitare ad abigendos exteros homines, qui pecunia inſtructiſſimi ad nos veniunt praeclaram muſarum ſupellectilem abrepturi, ut hi intelligerent, Romanum Imperium Italis auferri potuiſſe, Romanas litteras non poſse. Ad has excolendas non mediocri illi adjumento fuit Philippus a Turre Adrianenſis & Rhodiginus Epiſcopus, cujus in familiaritatem vel ab adoleſcentia penitus ſe ſe dederat, quae quotidiana conſuetudine mutuiſque officiis ſic aucta fuit, ut nihil ea eſſet conjunctius. Haec fama de his hominibus jam percrebuerat, omnium, qui tum florerent, cognitione rerum antiquarum illos eſſe eruditiſſimos, invitabanturque, ut aliquid ex ſe promerent, quod alios delectaret atque erudiret. Sed Silveſtrius publicam lucem reformidare videbatur; dolebat etiam ſe eo loci vivere, qui non ſatis eſſet optimis li-

licuerit, neque a quòquam viſum intellexerim: Diſſertatio de numiſmate antiquo Horatii Coclitis. Silveſtrius nummus bracteatus eſt.

bris ornatus & copiosus. Lautam tamen supellectilem illum habuisse ex iis intelligi potest, quae ad illustrandos Juvenalem & Persium collegit, de quo opere, quod maximum sit eorum, in quibus Silvestrius elaboravit, paullo latius dicendum arbitramur. Nemo est, qui ignoret eam esse interdum in his scriptoribus rerum & verborum obscuritatem, ut non intelligatur oratio, quod sive de industria fecerunt, ut Heraclitus cognomento, qui σκοτεινος perhibetur, sive id exigeret scriptionis genus, & potentiorum metus, sive id pariat morum, personarum aliarumque rerum hujusmodi ignoratio, quas carpere aut innuere illis perplacuit, magnam ii parasse videntur segetem & materiem gloriae consequentium aetatum hominibus, qui eosdem explicandos illustrandosque suscepissent. Propositum id fuit Silvestrio suas sic contexere animadversiones, ut lectores tanquam in locupletem aliquam & refertam ornamentorum omnium domum venissent, ex suo opere sumere possent quidquid fere ad Romanam eruditionem pertinebat. Horum ritus, disciplina, mores, leges, ludi, facta il-

lustria, temporum varietates fortunaeque vicissitudines subtiliter & copiose ab eo exponuntur, confirmat saepe rationes suas monumentis antiquitatis; illuminat obscura, corrupta restituit, nec cohibere se potest, quin interdum ostendat fontes earum rerum, quae maxime commendant Romanam satyram, quales porro sunt moralis doctrina, urbanitas & sales. Paucis dicam: quidquid Latinum olet, hoc totum ab eo eruditissime excutitur, enucleatur, non ut ab conjectore & interprete; qui partes ab aliis relictas explere velit, sed ut ab uberrimo explanatore, qui omne id, quod inclusum habebat in scriniis, in apertum proferre cupiat. Miror equidem illum parciorem fuisse in iis, quae ad Persium pertinent, cui certe magis libuit latebram obscuritatis adhibere, quique perpetuus & constans vitiorum exagitator, sui semper similis graviorum artium instrumento (in quo quidem non Juvenali modo, sed & Horatio superiorem facile dixeris) poeticam locupletavit. Non erudire modo lectores suos, sed etiam delectare Silvestrio propositum fuit, cum versibus aut hendecasyllabis, aut alio

metro in Italicum convertiſſet ſatyricos illos. Non uſus eſt verbis ſimiliter deſinentibus in Perſio, quod verſum, quem nos vocamus *ſciolto*, magis idoneum eſſe putavit ad exprimendam vim illam, qua adeo pollet poeta, ut quodcumque verbum emittat, id telum acerrimum eſſe videatur. Sed neminem adhuc novi poetam, qui ſibi non optimus videretur; & cum Silveſtrius multarum rerum ſtudia teneret, quae & doctrina & praeceptis & arte conſtant, non tamen admodum valebat natura, quae in poeſi maxime dominatur, ad pangendos verſus. Praeter quam quod in omni re, quam ſuſcipimus, quid difficulter fieri & quid facile fieri poſſit oportet conſiderare; & talis certe eſt Perſius, ut vis, quam habet ad frangendas potentias, vitiaque inſectanda, aliena lingua haud exprimi poſſit. Adde quod Silveſtrius mitiſſimo erat ingenio, & ea ſatyrae eſt natura, ut vehementem & atrocem orationem requirat, quam fruſtra expectes ab homine leniſſimis moribus. Severe fortaſſe agere videbor, quod Silveſtrii opus tantummodo laudandum putem pro eruditione & notitia rerum antiquarum, qua illud

ornatum & refertum voluit; sed haec ipsa non mediocris est laus, ad quam pauci, aeque ac ipse, iis temporibus poterant aspirare. Nisi homo modestissimus refugisset edere multa, quae paraverat, ad haec studia antiquitatis pertinentia, absentibus testatior fuisset ejus doctrina, quam ipsius cives & vicini ita suspiciebant, ut si quidquam ex museo Silvestrio diceretur, ex oraculo dici putarent. Atque etiam in eo libro, quem de chronologia scripsit, se litterate peritum monumentorum antiquitatis ostendit, cum iis usus fuisset ad celebriores dirimendas quaestiones, aliorumque sententias perpendendas. Tres in partes illum divisit, quarum prior exhibet seriem annorum ab Orbe condito ad annum aerae communis I., secunda seriem eamdem percurrit ab excidio Trojae ad obitum Constantis II., tertia haec omnia confert, & viros recenset, qui iis temporibus aliqua illustri laude floruerunt. Extat etiam Commentarium * in Graecum anaglyphum Argenidis

* Librum sic inscripserat; *Anaglyphum paucis ab hinc annis effossum, nunc primum in lucem editum a*

ipsi a Carolo Torta testamento legatum; sed haec licet absolutissima, minime tamen a se obtinere potuit, ut, dum erat in vita, in lucem proferret. Ex quo intelligi potest in summa doctrina summaque fama, quod est difficillimum, servasse modestiam. Litteris enim utebatur ad vitam regendam, ad compescendos animi motus, & ad tempus, cujus ne minimam quidem partem vir, si quis unquam alius industrius, perire sinebat, traducendum. Omnino ostendebat se praesertim in eo elaborare, ut omnis ejus actio aut cum sui, aut cum aliorum utilitate esset conjuncta, solitus dicere, talem esse ordinem actionum adhibendum, ut quemadmodum in oratione costanti, sic in omni vita sint apta inter se & convenientia. Hinc hilare omnes perferebat ac patiebatur, cum quibus erat, iis se dedebat, eorumque studiis obsequebatur, advorsus nemini, nun-

Comite Camillo de Silvestris Rhodigino cum ejusdem interpretatione. Editus liber fuit Romae anno post auctoris mortem. Edita quoque fuit typis Lipsiensibus; quam supra commemoravimus; *Chronologia*.

quam praeponens se aliis; quibus rebus fiebat, ut facillime fine invidia inveniret laudem, & amicos pararet. Stabilis & perpetua permanfio in omni officio hominis & civis apparebat praefertim, cum quippiam moliebatur fibi à patria demandatum; nec quicquam erat vel graviffimum ac difficillimum, quod ejus fidei, diligentiae ac prudentiae recte non committi poffe videretur. Patriarum rerum cauffa faepe legatus eft Venetias, & faepe oratione aut iratos mollivit, aut diffidentes flexit atque in fuam fententiam perduxit. Magno amore fe inflammatum effe in patriam tum maxime oftendit, cum ad bellum Peloponnefiacum binos liberos cum cohorte fuis fumptibus confcripta mifit, qui cum occidiffent, pater, licet utriufque amantiffimus, non ceffit dolori. Satis enim vixiffe eos putabat, qui vitam pro patria, pro religione fortiter dimicantes profuderunt, quique e vita abeuntes laudem fingularem fibi & univerfae familiae pepererunt *. Monu-

* Laus eorum, quae gratiffima memoria Venetorum omnium inclufa erat, auctoritate etiam publica teftata eft, ut ex his litteris apparebit.

mentum iis posuit in Aede S. Hieronymi ** ; invitavitque, qui supererant, liberos, in quibus bonam spem & magnam indolem esse

FRANCISCUS MAUROCENO DEI GRATIA
DUX VENETIARUM &c.

Universis & singulis Rectoribus & Rappresentantibus nostris quibuscunque, nec non Magistratibus hujus Urbis nostrae Venetiarum, eorumque Ministris praesentibus & futuris, ad quos hae nostrae pervenerint, & earum executio spectat, vel spectare poterit, significamus hodie in Consilio nostro Rogatorum captam fuisse partem tenoris infrascripti, videlicet. Con la nave S. Marco, rimasta incendiata nell' incontro del combattimento con le Sultane di Constantinopoli, sono periti li due fratelli Alessandro e Primo Silvestri, Nobili di Rovigo Feudatarj nostri, che sopra v' esistevano con una delle due compagnie di quella magnifica città, da loro a proprie spese ammassata, e che veniva dai medesimi con valore diretta. Alessandro essendovi alla testa, come Capitanio, e Primo sostenendovi la carica d' Alfiere. Camillo loro padre afflitto per la perdita di due figliuoli, che con fine lodevole di comprobare a più ardui cimenti la costanza dell' antica ereditaria devozione dei loro maggiori verso la Signoria Nostra, s' erano esposti alli pericoli et alli travagli dell' armi, ricorre ed implora li soliti effetti della publica benignità, che come testimonj del publico gradimento vagliano a consolarlo, & a porgerli qualche ristoro. Al merito distinto de' figliuoli defonti, che per il corso di

videbat, ad eorumdem gloriosa facta aemulanda. Porro si quis instituta & mores Silvestrii, ejus in regenda familia solertiam ac

tre campagne, hora nelli pressidj delle piazze di nuova conquista, hora sopra le publiche Navi, & hora nelle superate trinciere dei nemici sotto Negroponte e negli assalti dati a quell' oppugnata piazza, non risparmiando le proprie vite, diedero piene prove di coraggio e di zelo, finchè nel fatale preaccennato incendio terminarono l' intiero sacrifizio di se stessi, unendosi il riflesso delle gravi giatture dell' addolorato padre, che con molto incomodo delle ristrette fortune della sua numerosa famiglia, somministrò loro i mezzi d' ammassare la compagnia, e di sussistere nel servizio, ben si conosce conveniente di renderlo consolato, Però

L' anderà Parte, che il fedelissimo Camillo Silvestri Feudatario nostro sia per atto della publica benignità insignito del titolo di Conte con suoi figliuoli e discendenti legitimi in perpetuo, per godere di tutte le prerogative, preeminenze & immunità, che sono proprie di tal grado, e resti per sempre con li suoi figliuoli & heredi suoi libero dall' obligo delli vinticinque Ducati annui, che li sono stati imposti in tempo di guerra, per il feudo, che da più secoli fu conferito, e si mantiene tuttavia nella sua benemerita fedelissima casa; onde apparisca il publico gradimento verso il sangue sparso da' figliuoli defonti, & il compatimento, con quale s' accompagnano le giuste afflittioni del di lui animo. E li Proveditori

summum in cunctis rebus ingenium singu-
laremque doctrinam paullo attentius inspe-

alli Feudi siano incaricati di esequire in conformità. Quare auctoritate supradicti Consilii mandamus Vobis, ut ita exequi faciatis.

** In monumento haec inscripsit Silvestrius, qui se filiis titulum posuisse ajebat, quem sui sibi filii debuissent.

D O M
ALEXANDRO ET PRIMO DE SILVESTRIS FILIIS
CARISSIMIS
QVI
ALTERI EX COHORTIBVS RHODIGINAE CIVITATIS
DECRETO
AD SACRVM BELLVM CONSCRIPTIS PRAEFECTI
TRIENNALIBVS TERRA MARIQ. MILITIAE MVNIIS
STRENVE PERFVNCTI
TANDEM CONFLICTV INTER DVAS NAVES
VENETAS CLASSEMQ.
TVRCICAM EHEV NIMIVM DISPARI MARTE
COMMISSO
VII. KAL. APR. MDCLXXXX.
ILLVSTREM MORTEM OPPETIERE
CAMILLVS PATER
HONORIFICO INDE TITVLO ET IMMVNITATE
PRO SE LIBERISQVE S. C. DONATVS
VT VENETAE REIP. MVNIFICENTIAM
ET B. M. FILIORVM NOMINA COMMENDARET
H P M

xiſſet, haud erat ſane quod fortitudinem & prudentiam, quibus maxime rebus egere homines ſolent, ab illo requireret; nam hae ita abundabant in eo, ut nec moeroris medicinam, nec agendi conſilia foris peteret, ſed ex ſua ſemper virtute depromeret. Atque id ipſum maxime contigit, cum coepit ipſe calculorum doloribus, aliisque valetudinis incommodis conflictari, a quibus cum ſe ad mortem duci praeſentiret, mentis aciem, ac aetate, vigiliis, laboribus & morbo labefactatas corporis vires exacuebat ad magis magiſque exequenda, quae ſunt Chriſtiani hominis, officia. Obiit poſtrid. non. Januarii an. MDCCXIX. Hominem, qui ita ſemper vixerat, ut ſuis jucundus, Deo gratus, hominibus fructuoſiſſimus eſſet, ſingularibus honoribus dignum cives illius cenſuerunt. Quapropter univerſa fere civitas exequias funeris proſecuta eſt, decretum, ut ſolemnis mortui laudatio eſſet, utque ei marmoreum monumentum publico in loco poneretur, in quo Juſtus Fontaninius hoc ſcripſit elogium.

CAMILLO CO. DE SILVESTRIS
PATRICIO RHODIGINO I. V. D.
QVI LITERARVM STVDIIS MAGNI
COELII VESTIGIA PROXIME SEQVVTVS
PATRIAM CVIVS GLORIAE COMMODISQVE
SVMMA
PIETATE ET PRVDENTIA CONSVLVIT
AEREIS ET
MARMOREIS PRISCI AEVI RELIQVIIS
VNDIQVE
CONQVISITIS ORNAVIT SCRIPTIS
ETIAM ET
NOMINIS SVI FAMA CLARIOREM
REDDIDIT
JOAN. PAVL. CASILINVS)
) II. VIRI
JOAN. DOM. RONCLAIVS EQ.)
CIVIT. DECR.
AN. MDCCXIX. CIVI OPT. H. M. PP.

Ipse

Ipſe patriae dolor filiis praeter acerbitatem parentis erepti, cujus mandata voceſque, quas penitus animis figerent, lacrimantes exceperant, augebat moeſtitiam, nec ſolum per titulum *, ſed & per imitationem virtutum, qui verus eſt honos veraque pietas, ejus memoriam poſteritati propagarunt.

---

* D. O. M.

CAMILLO CO. DE SYLVESTRIS
I. C. HIST. CHRONOL. POETAE ANTIQVITATISQ.
STVDIOSISSIMO V. B. ET OPTIMO CIVI
QVI EX S. C.
COMES CREATVS ET INDE PRAESES VENETOR.
FINIVM
IN ACADEMIAS
RHODIG. PATAV. VENET. ET. ROMAN. ADSCRIPTUS
DECIES HVIVS REIP. RHODIG. II. VIR.
PLVRIES PRO PATRIA LEGATVS VENETIAS MISSVS
OMNIBVSQ. MVNERIBVS IN HAC VRBE PERFVNCTVS
MAGNA SVI PATRIAEQVE GLORIA EX HAC VITA
MIGRAVIT.
VI. IDVS JANVA. ANN. MDCCXIX.
VIXIT ANN. LXXIII. M. VI. D. XXIII.
FILII MOESTISSIMI PATRI OPTIME MERITO
H. M. P. P.

ANGELUS FABRONIUS

JACOBO MORELLIO

Venetae Bibliothecae ad S. Marcum Praefecto

S. P. D.

CUi in doctrina, cui in virtute atque humanitate percipienda magis vel a pueritia studii fuit & temporis, quam Pontederae? Si singulas disciplinas tenere magnum est, quanto magis plures, atque arte valere ea, quae didiceris, distincte, distribute, eleganter ornateque scribendi? Omnino Pontederae vita & oratio consecuta mihi videtur difficillimam illam societatem gravitatis cum humanitate, & cum illae cunctis fuerint laudatae & cognitae, prolixiorem scriptorem nunc minime desiderant. Juvabit tamen de homine, quo jure gloriatur Italia, nonnulla memoriae prodere, ne defuisse videar instituto meo & voluntati tuae, doctissime & amicissime Morelli, qui me saepe ad hujusmodi scriptionis genus vocare soles. Sed velim mihi

ignoscas, si hoc loco quaedam de re herbaria, cujus scientiam Pontedera praesertim excoluit & illustravit, disseruero, non ut te instruam, qui omni eruditionis genere abundas, sed ut adolescentium utilitati consulam, qui disciplinarum originem & progressionem noscere cupiunt. Nobilissimae facultatis primum ortum inter mundi primordia procreatum arbitramur; nec mediocria sane ejus apparent vestigia in antiquissimis scriptoribus Moyse, Hesiodo *atque* Homero. *Quantum ejusdem apud Graecos, ut de Aegyptiis aliisque antiquissimis nationibus sileamus, viguerit studium ex Hippocratis scriptis intelligi maxime potest; & cum esset ipse hac quoque laude clarissimus, Cratevae tamen tantum tribuit, ut hunc* αριςον ριζοτομον *appellaverit. Neque Cratevae, neque Aristotelis libri de plantis (nam qui hujus nomen praeferunt, suppositos esse constat inter eruditos), si fragmenta quaedam excipias, ad nos usque pervenerunt. Quis dubitabit tamen quin excellentes fuerint, cum quae scripserit Aristoteles de avibus, aliisque rebus naturalibus, quae utilitate rei herbariae concedunt, etiam nunc admirabilitatem magnam efficiant? Hujus discipulus Theophrastus sexdecim libris disseruit de natura &*

differentiis ſtirpium, earumque cultura & vegetandi modo, quasdam etiam in claſſes easdem diſtribuit, & quidquid litteris conſignavit, eleganti adeo veſtivit oratione, ut divinitate loquendi ſcribendique nomen invenerit. Minus eloquentiae, at ſapientiae fortaſſe magis apparet in Dioſcoride, quod characteres plantarum proprios, & quo ſuo quaeque proprio & certo vocabulo tum in Graecia tum in vicinis regionibus appellarentur, ſedulo inveſtigavit. Serius Romani, quanquam, ut ait Plinius, omnium utilitatum & virtutum eſſent rapaciſſimi, ſtudium hoc celebravere. Nam niſi devicto per Pompejum Mithridate, cujus de rebus medicis ſcripta Romam delata triumphi magnitudinem auxere, intellectum eſt, quantam vim haberet in medicina facienda herbarum cognitio. Tum culta a multis ſtudiosiſſime & quaeſtuoſiſſime fuit, memoranturque ex iis praeſertim Antonius Muſa ejuſque frater Euphorbius, & Aemilius Macer, qui rem herbariam verſibus etiam perſecutus eſt. Verum Romanorum nulli res herbaria adeo cordi fuiſſe videtur ac C. Plinio Secundo homini cuivis ſummorum ſuae aetatis vel ingenio, vel induſtria, vel fama ſuperiori. In opere, quod de hiſtoria naturali ſcripſit, quodque

non minus varium est, quam ipsa natura, copiosissime de stirpibus disserit, adeoque varie, ut modo philosophi, modo medici, modo rustici, modo historici, modo magici partes agat. Res undique collectas & comportatas eleganter describit, sed nullo ordine, & interdum aut vulgi, aut scriptorum, quos expilavit, opinionibus rapitur in errorem. Post Plinium ad Cubam usque, qui exeunte saeculo XV. floruit, plane addicta res herbaria medicinae fuit, & eatenus culta, quatenus ad sanandos morbos conduceret, cui rei testimonio esse possunt Galeni, Oribasii, Aetii, Tralliani, Aeginetae, & Arabum, qui ab his dimanarunt, scripta. Quanquam nihil ineptius esse judicetur Horto Sanitatis *Joannis Cubae, laudatur is tamen, quod quingentarum & amplius plantarum figuras primus exhibuerit. Sed in his studiis efferre eos maxime solemus, qui in generum plantarum distributione prudentiores fuerunt. Exeunte saeculo XVI. cum plurimum crevisset magnorum virorum industria plantarum cognitio, & hinc aucta fuisset confusa nominum multitudo, maximum docti viri arti herbariae lumen accessurum sapienter judicarunt, si plantae eo usque cognitae ex principiis quibusdam quasi*

naturalibus ad certa genera revocarentur. Conradus Gesnerus Tigurinus primus omnium aperuit viam, quae quo homines intendebant duceret, & cum fructus, semina & flores esse notas statuisset, ex quibus stirpium naturae & cognationes apparent, fundamenta Botanices jecisse videtur, quae pluribus deinde vitiis laboravit, quod ejus vestigia non fuerint secuti, si unum excipias Fabium Columnam, qui post ipsum vixerunt. Quanta sit laus tribuenda Caesalpino nostro, qui et suam quamdam propriam excogitavit methodum ad ordinate, seminum habita tantummodo ratione, disponendas plantas, viderint eruditi. Sed minime necesse est de singulis dicere, quod ante Josephum Tournefortium nullus extiterit, qui methodum proposuerit, quae plane naturalis esset, & ad species plantarum tribuendas in genera, & haec in classes, facilis atque expedita. In qualibet planta sunt radix & semen seu fructus, unde & caulis in herbis, truncus in arboribus, folia & flores nascuntur. Diligenter quaesivit Tournefortius, an genera plantarum constitui oporteret ex mutua quinque harum partium structura quadam, an ex una tantum, eaque praecipua & insigni magis, an ex pluribus inter se

conjunctis. Ac primum non omnes illae partes; ac ne quatuor quidem ad constituenda genera conspirant, cum ne duae quidem plantarum species in omnium partium consensu, vel in quatuor aut tribus simul sumptis conveniant. Nam tot fere genera, quot species ponenda erunt, si tanta partium cognatio ad genus aliquod constituendum requiratur. Sic quaedam ranunculorum species radices habent tuberosas, aliae fibrosas, aliae grumosas. Quod si partes quatuor ad definiendum generis characterem, ut florem, fructum, caudicem & radicem exigas, plantae speciem, non genus designabis. Radicum & truncorum differentiae pauciores sunt, quam ut generum varietatem pariant. Folia magis ad hanc rem idonea videntur; sed ubi flores & fructus se produnt, tanta plerumque in iis apparet diversitas, ut plantae, quae ob similem foliorum structuram sunt perquam similes, eodem genere censeri non possint citra magnam hujus scientiae confusionem: Eadem est ratio florum, quae huic rei non sufficit. Nam in plerisque plantis diversi generis consimiles sunt flores, uti in leguminibus, convolvulis, campanulis: Quare rationibus omnibus

subductis, duarum aut ad summum trium partium cognatio in stirpibus requiritur ad earum genera definienda. Radicum cum foliis comparatio est inutilis; sic enim quae eodem genere, exempli gratia, ranunculorum continentur, ad plura genera essent referenda. Idem eveniet, si flores cum radicibus, aut folia cum seminibus comparentur. Restat igitur, ut flores cum fructibus conjuncti cum aliis floribus & seminibus conferantur: insignes hae sunt cognationes, eaeque animo fortius imprimuntur. Noverant id ipsum Gesnerus, Caesalpinus, Columna; sed horum nemo ipsa genera constituendi rationem indicaverat, quod postea viri, siqui unquam alii de re herbaria meriti, Morisonius & Rajus praestiterunt. Cum autem sola fructuum & floris contemplatio plerumque non sufficiat eorum generibus apte distinguendis (sic enim frumentum, secale, avena, hordeum & gramina pene omnia eodem genere censerentur, cum in iis eadem pene sit fructuum & florum conformatio) genera ipsa plantarum in duplici ordine constituit Tournefortius, cum in priori ea collocasset, de quibus dictum est, quaeque ex sola floris & fructus structura pendent, in alte-

ra quae praeter duas illas partes omnino necessarias tertiam veluti subsidiariam requirunt, cujusmodi esse potest radix, foliorum numerus, nec ceterae solum plantarum partes, sed & earum affectiones, crescendi modus, habitus & facies. Non satis visum est Tournefortio plantas ad sua genera ex naturae ipsius praescripto, non ex suo arbitrio, ut plerumque fit, revocare, sed ipsa quaeque genera quasi in classes atque ordines varios, quo dignosci facilius possent, omnino tribuenda esse existimavit; adeo ut genus esset instar cohortis vel ordinis militaris, classis instar legionis. Sic plantis omnibus classes duas supra viginti assignavit, quarum septendecim herbae & suffrutices, reliquis quinque arbores fruticesque comprehenduntur. Primae quatuor plantas floribus ornatas unico petalo (nam petalorum figura & numerus spectari in primis debent) complectuntur; proximae decem illas, quarum flores pluribus componuntur petalis; ex tribus, quae supersunt, unam attribuit flores gignentibus imperfectos, sive, ut vocant, apetalos & stamineos; alteram illis, quae floribus carere dicuntur, & semina tantum ferunt; tertiam denique flore & se-

mine destitutis, quae incertae *appellantur. Arbores porro & frutices eodem distribuit ordine, sed his, ut pote paucioribus, pauciores classes assignavit, hoc est tantum quinque; alteram uno flore apetalo; sive stamineo instructis; alteram amenta, sive julos ferentibus; tertiam iis, quae monopetalum florem producunt; reliquas duas polypetalo flore donatis, sive rosaceo sive papilionaceo. Licuit sane Tournefortio in hoc gloriari; nihil unquam simile antea excogitatum fuisse ad rem herbariam universam recte disponendam atque facile memoria comprehendendam, nec satis dici potest quanto cum plausu ejus* Institutiones *ab omnibus exceptae fuerint, quantumque subito studii extiterit, quamvis & Anglia suos Rajos, Germania suos Rivinios, atque methodos ab his inventas extolleret; exequendi in iisdem contenta praecepta: Quod ipse tamen immensi operis perpoliendi extremum laborem minime a se adhibitum esse affirmaverit, nonnulli, quorum in numero fuit etiam Pontedera noster, ad optimi absolutionem ac perfectionem se posse pervenire putarunt, si pauca quaedam aut dempsissent, aut addidissent. Sed evertendi plane Tournefortiani sy-*

stematis consilium coepit Linnaeus, cum staminarum & pistillorum, seu plantarum sexus tantummodo rationem habuerit in MCLXXIV. generibus & XXIV. classibus plantarum numerandis. Quanquam minime ignoraverint vel antiquissimi rei herbariae Graeci scriptores esse stirpes in mares, in feminas, in androgynas distributas, partesque illas, quas flores vocamus, nihil aliud esse nisi generationis organa, atque dari in plantis, ut Plinii verbis utar, veneris intellectum, maresque afflatu quodam, & pulvere etiam foeminas maritare; *quanquam recentiorum plures a staminis & pistillis genera plantarum derivaverint, novi tamen systematis novam formam totam Linnaeo tribuere debemus, qui per illam non solum meliorem rei herbariae scientiam reddidisse, sed pene creasse a plerisque judicatus est. Quorum etsi laudabilior est defensio, aliorum tamen etiam accusatio probata saepe est, ex quo illud confici posse videtur, naturam varietate adeo delectari, ut soleat subirasci iis, qui systematum studio abrepti illam in parvum quemdam & angustum locum concludere adlaborant. Quaesiisse tamen juvat rerum infinitarum*

ordinem, &, ut ita dicam, concordiam, celebrabiturque omnium sermone Pontederae nomen cum aliis multis rei herbariae cultoribus, qui hujusce rei inquisitionem sapientis hominis propriam esse putarunt. De quibus quod nunc longius, quam quod conveniens sit commentarioli praefationi, scripserim, videbor tibi mali architecti exemplum imitatus, qui magnifico vestibulo aediculam ornandam suscepit. Vale; & si qua erunt, quae te velle, quaeque ad studia tua pertinere arbitrabor, omnia diligentissime pro mea facultate curabo; quae cum faciam, benevolentiam erga me tuam imitabor, merita non assequar.

Pisis XI. Kal. Jan. MDCCLXXXV.

Julius Pontedera

VEtus & illuſtris quondam habebatur Piſis Pontederia familia, quae patrios lares deſerere coacta civilium bellorum & Florentinorum tyrannidis cauſſa, Veronae an. MDXXX. conſtitit. Hac in urbe Laurentius Pontedera uxorem duxit nobiliſſimam feminam Eliſabetham Sagramoſiam, & civitate donatus eſt. Hunc abavum habuit Julius, de quo ſcribendum ſuſcepimus; ſed hic Vicetiae ortus eſt non. Maii an. MDCLXXXVIII. ex Antonio Pontedera & Lucia Zanonatia. In collegio Vicetino, quod Somaſchi regunt, litterulis Graecis & Latinis imbutus eſt, & ex eo tempore conjici potuit ad botanicam provehendam illum genuiſſe & conformaſſe naturam, quod nihil tam delectaretur quam conquirendis colligendiſque herbis & floribus, horumque fabrica contemplanda. Domeſticis quoque exemplis & vocibus docebatur, ut omnium rerum, ex quibus aliquid exquiritur, nihil agricultura melius, nihil uberius, nihil dulcius, nihil libero homine dignius eſſe pu-

taret. Nam ejus patruus Laurentius Pontedera vel in primis egregius habitus eſt agricola; nec minus agricultione oblectabatur ejus uxor, iique cum liberis carerent, eduxerunt Julium a parvulo, habuerunt, amaverunt pro ſuo, nihilque tam ſtuduerunt, quam ut ei ruſticum fundum & urbanum hortum omni ſurculorum & ſtirpium genere refertos teſtamento relinquerent. Videbatur jam puero cum ditioribus poſſe contendere, quod hortum, ut vocant, ſiccum ſibi comparaſſet, in quo quingentae fere erant plantae belle ſane ab eo diſtributae atque deſcriptae. Sed quo cumulatius ſuo ſingulari ſtudio in rem herbariam ſatisfaceret, Patavium venit, ibique non botanicam modo, ſed & medicinam & philoſophiam excoluit. Magno tum in honore erant, ut nunc quoque ſunt, Academiae Patavina atque Piſana, ſed utraque ſuo cuidam proprio philoſophandi generi adhaereſcere videbatur. Piſani quidem philoſophi abutebantur ad omnia atomorum regno atque licentia, Patavini nihil non tribuebant Carteſiano aetheri, & in hoc communi & quaſi fatali malo caecabantur mentes erroribus, ne

admiranda Newtoni inventa possent adspicere. Ex his duabus diversis sicuti familiis magni prodierunt mathematici, medici, botanici, anatomici, sed nulli physici egregii, & cum in Cartesianos incidisset Pontedera, eorum more coepit ipse quoque philosophari. Sed in hoc ei favit fortuna, quod cum frequenter anatomiam exerceret una cum Jo. Baptista Morgagnio, quem sicuti alterum parentem colebat, & saepe versaretur cum Jo. Polenio in obscuris naturalibusque quaestionibus explicandis occupato, illam maxime foecundam & uberem philosophiam esse intellexerit, quae observatione & experientia tota nititur. Jam se continere non poterat, quin peragraret, lustraret, ac pedibus interdum obiret asperas & montosas regiones conquirendi herbas caussa, quorum laborum fructus egregius fuit opus, quod inscripsit: *Compendium tabularum Botanicarum*, in quo CCLXXII. usque plantae, quae ceterorum herbariorum oculos effugerant, referuntur. Magnis laudibus exceptus liber fuit non ab Italis modo, sed etiam ab exteris, qui de his rebus judicare poterant. Haud dissimu-

landum tamen eſt pluſculas varietates pro ſpeciebus Pontederae fuiſſe, ſed etiam varietatum inveſtigatio diligentiam poſcit atque laborem. Ex quo cum Triumviri Academiae Patavinae pernoviſſent ecquid ſpei eſſet reliquum, horti Patavini & botanicae cathedrae curam Julio an. MDCCXIX. commiſerunt. Decretum illi ſtipendium fuit CC. aureorum florenorum, quod auctum biennio poſt ad quadringentos ac demum ad quadringentos ſupra millenos. Multo omnium ſe fortunatiſſimum factum eſſe putabat Julius, quod ingenio ſuo plane obſequi poſſet, agebatque Triumviris gratias, quod ſemina plantarum & plantas ipſas rariſſimas a remotiſſimis regionibus alieno ſumptu, cum copiolae ſuae non ſufficerent, ſuo & Academiae horto, qui & ſaeviſſimis tempeſtatibus, & Anteceſſoris negligentia ſenuiſſe videbatur, parare poſſet. Sic cum domi haberet, unde diſcerent adoleſcentuli, & cum plenus ipſe eſſet optimorum praeceptorum, nitebatur, faciebat, experiebatur omnia, quo rei herbariae ſcientia neque minuta neque jejuna appareret, ſed ut ſummam ſpeciem & digni-

gnitatem prae ſe ferret. Ut illa, quae diſperſa atque infinita eſſe videbantur, ratione quadam & ordine diſtribuerentur, Tournefortianam methodum, quae tum ſola in honore erat, maxima ex parte ſequebatur. Diligentia atque elegantia ſumma ponebat in conſpectu mentis, & quantum fieri poterat etiam oculorum, plantas, ſemina, flores, & quidquid ad eorum ſtructuram virtuteſque pertinebat, & cum adhiberet quamdam in dicendo ſpeciem atque pompam, efficiebat, ut ad ejus ſcholam magna concurreret adoleſcentium multitudo. Quae eſſet ipſius docendi ratio, ex iis cognoſci poteſt Diſſertationibus, quas anno MDCCXX. cum *Anthologia* quadam in vulgus emiſit. His quidem cum prius explicaſſet illa, quae de principiis, partibus, humoribus & incrementis plantarum tradi a philoſophis ſolent, & quid judicandum eſſet de Tournefortii methodo, ſuam quamdam proponit, qua quidquid ille Botanicorum princeps fati neceſſitate imperfectum & mancum reliquit, ſe poſſe perficere putavit. Primo itaque claſſium ordinem invertit, cum ei optimum viſum fuerit, ab imperfectis plan-

tis, ideſt ab incertis, initium capere, mox a perfectis, quales ſunt herbae ſuffruticesque, ad perfectiores, ad arbores videlicet ac frutices, aſcendere. Quare plantas omnes in duas diviſit partes, quarum in altera collocavit *incertas*, quae neque flores, neque ſemen, neque gemmas producere putabantur, in altera *certas*, quae ex ſemine naſcuntur. Incertis unicam aſſignavit claſſem, certas vero bifariam ſeparavit, hinc herbas & ſuffrutices, hinc frutices & arbores ſeponens. Inter has diſcrimen ſtatuit, quod herbae ſuffruticeſque gemmis extra terram priventur, arbores & frutices gemment. Primum gemmis carentes attigit, quoniam gemmiparis minus ſunt perfectae; & cum harum nonnullae ſemina tantum producant, flores nequaquam, has protinus a reliquis ſegregavit, & in primam certarum claſſem gemmas haud gignentium digeſſit: ſunt ſane hae imperfectiores, ſi cum flore & ſemine inſtructis comparentur. Reliquas omnes, quae flores & ſemina producunt, hoc ordine diſtribuit. Primo in loco poſuit, quae flores imperfectos ferunt, cujuſmodi plurimae ſtirpes ex illis ſunt,

quas Tournefortius in classe XV., cujus titulus, *de herbis & suffruticibus flore apetalo seu stamineo*, collocaverat. Sequuntur genera floribus perfecta & monopetala, quae in novem classes distribuuntur. Prima attribuitur generibus flore ornatis monopetalo ac *anomalo*, quod hic ob inaequalem figuram imperfectior videtur. Hanc sequitur quae *labiati* floris plantas complexa est, cui proxima floris *campaniformis* classis, quae in quatuor secatur partes, cum hoc floris genus in totidem species a Tournefortio dividatur in *campaniformem* proprie dictum, *tubulatum*, *globosum* atque *patentem*. Ab his ad floris *hypocrateriformis* classem gradus fit, cujus genera inter classem recensebantur, in qua ea, quae flore *infundibuliformi* donantur, collocaverat Tournefortius. Haec Pontedera in novam recepit, cum hic flos ceteris forma dissimilis ei videretur, quam ob rationem & classem, quae hanc subsequitur, flore *rotato* instructa genera continens, constituit, ab eadem infundibuliformis floris classe segregans plantas. Illa porro cum generibus floris infundibuliformis seorsum a reliquis commemo-

ratur. Hactenus genera, quae & Tournefortius in floris monopetali classes distribuit. Hic non solum a monopetalis, sed etiam a polypetalis sejunxerat genera illa, quae Pontedera tribus proximis classibus assignavit. Nam cum horum flores unico constare petalo vidisset, monopetalis adjicienda judicavit. Sed hos flores non *compositos*, ut Tournefortius, sed *conglobatos* vocavit, quod plures calyce communi comprehensi in capitulum colliguntur. Dividit in *flosculosum & semiflosculosum*: *flosculosus* duas recipit differentias, ideo ille alterum *flosculosum proprie dictum*, alterum *lingulatum* appellare solet. Genera itaque *floris flosculosi lingulati* primae attribuit classi, *flosculosi proprie dicti* alteri. Restabat flos *conglobatus semiflosculosus*, cujus nulla peculiaris est classis, cum solus nulli plantae innascatur, sed semper flosculosum proprie dictum coronet. Propterea utrique flori Pontedera duodecimam assignavit classem, cujus titulus est; *de floribus conglobatis in radiata capitula digestis*. Hac ratione floris monopetali generibus dispositis, ad polypetalos transit, in quorum recensenda historia a Tournefortiano institu-

to quoque declinat. Nam incipit ab iis generibus, quae floris figuras cum inaequalia sint, ac inter se discrepantia, *anomala* vocant, quibus primam classem, quae ordine decima tertia est, attribuit. Parvo discrimine floris polypetali *papilionacei* classis sequitur, cui, quae *liliaceum* florem amplectitur, proxima est: nam quae genera monopetalo flore hac in classe collocaverat Tournefortius, Pontedera per floris monopetali classes ex ipsius figura digessit. Quartam classem, sive decimam sextam caryophyllaeo flori attribuit, suasque, ut Tournefortius, proprias classes concessit flori *cruciformi*, *rosaceo*, & *rosacea umbellato*, quibus herbarum suffruticumque narrationem absolvit. Supererant arbores & frutices, quos tali ordine distribuit. Octo classibus gemmiperas omnes comprehendit; duabus primis florem imperfectum gignentes; prima quidem, quae florem *imperfectum filamentosum*, altera quae *apetalum*. Amentacei floris nulla ab eo habetur ratio. Quatuor assignavit gemmiparis flore monopetalo instructis; primam quidem *anomalum* ferentibus, alteram *campaniformi* ornatis, tertiam *rotato*,

quartam *infundibuliformi*. Duabus reliquis arborum ac fruticum genera collegit flore polypetalo donata, ſeptima ſcilicet, quae *papilionaceo*, octava quae *roſaceo*. Cum una claſſe comprehendiſſet *incertas* omnes plantas, octo ſupra viginti claſſium numerum idoneum eſſe putavit ad ordinandas plantas omnes, quae terra marique naſcuntur. Cum de his claſſibus vero, quas capitulatim attigimus, ut intelligant lectores quid Tournefortianae methodo ad illam perficiendam addere ſe poſſe putavit Pontedera, ſeparatim diſſeruiſſet, multa expoſuit nova, quae ſingularum plantarum naturam, proprietates virtuteſque ad ſanandos praeſertim morbos (nam hoc ab eo exigebant non ſolum medicinae ſtudioſi, ſed etiam Triumviri ipſi Academiae) declarabant, omnibusque patefaciebant, quam ille diligens eſſet naturae inveſtigator. Minime tamen eſt praetereundum homines in re herbaria ſummos *, qui ſummis laudibus extu-

* *Adanſonius in Praefatione libri, cui titulus: Familles des Plantes*. Cette méthode (du Pontedera) n'eſt que celle de Tournefort retourné un peu plus ſubdi-

lerunt ingenium & induſtriam Pontederae, haud acquieviſſe in illius methodo. Sed nemo ignorat tot eſſe in hac diſciplina methodos ſive naturales ſive artificiales, quot pene

viſée, & rendue par là moins facile. Elle eſt auſſi moins parfaite, parce que Pontedera a regardé comme abſolus les principes, ſur les quelles il l'a fondée, au lieu que Tournefort ſe prêtoit en tout à la marche de la nature. Pontedera s'eſt contenté de propoſer le plan de cette methode, ſans la metre en execution, & ſans en faire l'application ſur le divers generes de plantes, d'où il ſuit, que nous ne pouvons en porter aucun jujement. *Alio in loco ait.* Pontedera dans la v. de ſes Diſſertations diviſe, comme Tournefort, la famille des compoſées, qu'il apelle conglobées, en 3. claſſes, les demi-fleuronées, les fleuronées & les radiées, qu'il ſubdiviſe relativement à la figure du calice particulier de chaque fleur, & a leur receptacle comun en 24. ſections, dont 11. c. a. d. pres de la $\frac{1}{2}$ ſont naturales; ce qui prouve la bonté de la methode de Tournefort, & la ſuperiorité du travail de Pontedera ſur celui de Vaillant en ce partie. Ses 3. claſſes ou primieres diviſions feroient naturales, s'il n'avoit introduit dans la 2. la ſcabieuſe, le dipſacus & la globulaire, qui ſont étranges a cette famille.

fuerunt homines doctrina & ingenio praestantes, qui ad illam accesserunt; neque nos affirmare dubitamus, non adhuc inventam esse methodum naturalem, quae omnes partes, quae ad plantas pertinent, complectatur. Cum vero Tournefortianae methodi, in qua celebranda saepe exultabat & triumphabat Pontederae oratio, vis atque facultas sita & collocata sit in flore, ex cujus forma omnia plantarum genera (si incertarum imperfectarumque excipiamus) constituta atque in ordinem fuere digesta, neque morte impeditus Tournefortius ipse floris naturam satis explicare potuerit, hanc rem peculiari opere tractandam suscepit Pontedera, quod inscripsit *Anthologia*. Postquam uno alteroque libro de floris partibus & usibus praecipuis, & de philosophorum quorumdam placitis in eo, quod pertinet ad plantarum foecundationem physicorum more disseruisset, exponit in tertio, qui totus est botanicus, floris differentias, quibus plantas cognoscere, & in certas classes ac deinde genera digerere valeamus. Quo sane loco multa a Tournefortio aut non

recte tradita aut praetermissa restituuntur *. Non antea haec aggressus est Pontedera, quam

* Quod fuerit Alberti Hallerii de hoc opere judicium, hoc loco referre minime pigebit. *Primo libro* (inquit ille lib. II. Bibliothecae Botanicae p. 145.) *de flore agit, ejusque multiplici specie, ejus partibus & figuris, & characteribus inde sumptis. Partes definit in sexum in universum iniquior. Tournefortium passim corrigit, calycem melius per suas notas exprimit. Receptaculi, cui embryo innititur, dignitatem vindicat; idem per multas plantas describit. Petali diversas species per exempla exponit. Tubam praecipuam floris partem facit, quae a nullo embryone absit, eamque vult aerem in fructum admittere, quo motus intestinus cieatur. Staminum varietates persequitur & fructus. Stamina non ad foecundationem facere putat, cum in primis tubae passim tunc demum se efferant, quando stamina delapsa sunt. Palmarum foecundationem aliter interpretatur, & caprificationem. Inde apetalas plantas partitur & describit, tunc ringentes; liliaceas alias. Describit ex data occasione hyppurin (charam), aponogetonem (zanichelliam), palmas chamaeriphen, choddapannam, anpannam, schedapannam, toddopannam, jacaram, tengam; deinde dactyloides, myriophyllum, caprificum, erinosycen, triphylloides; hoc ex rigore methodi; ocimastrum (Valerianam calcaratam), alopecurum, linophyllum, corydalin (fumariam luteam), sesban, ornum, aliaque genera, quorum charactêres omnes per figuras additas declarat.*

cum regiones multas pedibus peragravit, quaerentique ex eo caussam tot laborum, tantorumque itinerum, *mel se auferre ex Hymetto voluisse* respondit. Nihil enim illi dulcius rei herbariae cognitione erat, quam scientiam ita tota vita coluit, ut si Michelium excipias, nullus Italorum ei par ponatur. Prima institutio & quasi disciplina, illo, de quo supra dictum est, libro continetur. Multa alia paraverat, quibus sapienter utebatur ad instituendos discipulos, sed ea minime in vulgus emisit. Cum esset campus amplissimus, in quo exultare posset ejus oratio, videbatur ei se nimis semper jejune agere, quapropter nunquam deerat modesto homini excusatio, qua responderet importune ab eo majora & postulantibus & expectantibus. Levia sunt, si ejusdem spectes summam doctrinam, quae de lapatho, acetosa & agrimonia Orientali, & de plantis lacus Benaci amicorum rogatu separatim scripsit; talia tamen sunt, ut per ea aliqua accessio fiat Botanicae, cum ex terra nihil emineat, quod diligenti contemplatione non sit dignissimum. Decreverat is omnes plantas Patavini agri & regionum, quae

illi proximae sunt, describere, quantamque industriam in id contulerit, ex epistola, quam ad Guillelmum Sherardum scripsit, quaeque extat in extremo *compendii tabularum Botanicarum*, conjici poterit. Nec minus laboravit de augendo describendoque horto Patavino, cui unice famam, qua vel absentibus erat notus, se acceptam referre dicebat: mirum vero videri debet illum tantum tribuisse diligentiae patrui uxoris, ut huic uni curam ejusdem horti daret, quando ab eo ob itinera in montes & campos discedere cogebatur. Profecto neminem extitisse putabis, cui aeque cordi fuerit munus officii sui sic exequi, ut per se quoque Patavina Academia celebraretur. Quo fiebat, ut in oculis omnium collegarum viveret, & gratiosissimus esset apud generosos illos viros, quibus Venetus Senatus ejusdem Academiae curam deferre solebat. Imitatus Tournefortium non se continuit in una scientia rei herbariae, sed naturam, quam late ipsa patet, contemplatus est. Nomen gloriamque praesertim sibi addidit colendo etiam antiquitatis studia, & quod ei omnis bene Latine scribendi ratio nota esset, quidquid

humanioribus litteris, mansuetioribusque musis consecravit, singulari ornavit elegantia. Non parum sane debemus Academiae Patavinae, quod ab ea studiosissime cultae Latinae litterae fuerunt; & quoniam aetas nostra ad ea patienda, quae rudioribus & inertioribus facere collibuit, exolevit, non convincam horum errorem, sed dolenter renovabo memoriam eorum, qui exacuerunt aciem ingenii ad res gravissimas comprehendendas, hasque Latii lingua, quae omnibus nationibus communis facile esse poterat, eleganter explicandas. Sed ad Pontederam revertor, cui cum a prima aetate plurimum studii fuisset in colendo agro, multa quae ad Latinos rei rusticae Scriptores illustrandos pertinebant, commentatus est. Id cum resciviffet Christinus Martinellius Patricius Venetus ingenio & doctrina praestans, nullam fere hebdomadam abire sinebat, quin ab eo verbosiores epistolas eliceret, modo de Catone, modo de Varrone, modo de Columella, saepius etiam de Plinio, quo in primis delectabatur, aliqua ab eo requirens. Perplacuit & illi, qui de gloria amicissimi viri vehementer laborabat, ut hic diligentiam

conferret ad exornandam editionem eorumdem ſcriptorum, quam Lipſiae inſtituerat Thomas Fritschius, moxque perfecit Jo. Mathias Geſnerus. Non diu ſe exorari eſt paſſus Pontedera, condiditque tres epiſtolas, & *notas* atque *emendationes varias in Scriptores rei ruſticae Latinos veteres*, in quibus tantum comparet acumen atque eruditio, ut quam plurimum lucri ſe feciſſe Fritschius judicaverit, quod eas impetraſſet. Neque ad eas conficiendas Pontederae neceſſe fuit omnem cellam penuariam (ſic enim ſcrinium appellabat, in quo hujuſmodi ſcripta continebantur) exhaurire. Majora enim ſepoſuerat, alia poſtea collegit, quae omnia non mediocris fuiſſe laboris exiſtimabis. Nam qui de veterum ſcriptorum monumentis agere inſtituit, non ſolum quid ſenſerint, quid optaverint, quid effecerint homines moribus, inſtitutis, legibus, lingua diſſimillimi exquirere debet, ſed etiam omnia rimari verba, detruncata atque praetermiſſa divinare, ſupplere, inſerta atque aliena demere, varia operarum & interpretum diſcrimina perpendere, & veritatem e denſiſſimis tenebris in lucem vocare. Ut convin-

ceret Pontedera erroris eos, qui istam rem nihil vel laetabilis, vel gloriosi habere affirmabant, opus sane magnum an. MDCCXL. in lucem protulit, quod inscripsit: *Antiquitatum Latinarum Graecarumque enarrationes atque emendationes*. In his multa sunt, quae ad rei rusticae Scriptores pertinent, quibusque queritur cum Gesnero, quod non esset habitus honor iis, quae ad ornandam eorumdem Scriptorum Lipsiensem editionem litteris consignaverat. Profecto Gesnerus minime functus est amici officio, cum elaborata a Pontedera magna ex parte suppresserit atque condiderit, & quaedam etiam ex iis in rem suam converterit. Sed hoc durius accepit Pontedera, quam belli homines solent, ex quo hinc illinc ortae sunt objurgationes, quae acerbitatis plurimum habuerunt. Cum vero ad Varronem & Columellam praesertim vel explicandos, vel vitiis & mendis expurgandos pernecessarium sit stellarum motus, ut illorum aetas ferebat, anni prisci rationem, temporum vicissitudines, intervalla, sedes noscere, multa hac de re perquisivit, multa scripsit, glorians se non elaborare, ut actum haberet,

quod egerant viri in chronologia summi Petavius & Scaliger, sed ut nova, quae illos ceterosque effugerant, proferret. Principio igitur Chaldaicum annum cujus fama jam evanuerat, ex Herodoto atque Plutarcho contexuit, eumdemque in Romanam civitatem, ut ita dicam, recepit. Quo constituto, Boeotii anni, qui celeberrimus quondam viguit tum scriptorum ceu Hesiodi, Thaletis, Anaximandri, Hippocratis, Democriti, Eudoxi, Diodori Siculi, Plutarchi nomine, tum gentium nempe Boeotiae, Spartanae, Corinthiae, Syracusanae nobilitate, hoc autem aevo extinctus jacebat, nec non Attici atque Olympici ambitus civilia principia in anno Romano patuere. Ab ultima deinde antiquitate repetitis annorum differentiis, de Dieteride, de Tetraeteride (qua Olympiades primum definiebantur, mox enim Octeateride usa est Graecia) de Octeateride, de anno magno Metonico & Callippico, quae comperit, in tabulas digessit, quibus praecipuarum gentium instituta, Boeotiae, Spartanae, Corinthiae, Syracusanae, Thebanae, Atticae, Olympicae, Macedonicae in duas sectas di-

ſtributae, & Bithynae ſubjiciuntur & declarantur. Neque de civili tantum anno, qui res geſtas, qui magiſtratum auſpicia, qui ſacra & profana omnia moderabatur, haec animadvertit, ſed & ſolarem ex Graeca aſtronomia, quae foede lacera medicam expoſcebat manum, in hominum memoriam revocavit. Ad Latinos deinde converſus a Lavinii primordiis ducto initio, ad annum V. C. DCCVIII. quartumque Julii Caeſaris Conſulatum tempora certa ratione connexa ita deduxit, ut quantum Lavinio anno, quantum Albano, quantum Romuleo, quantum Pompilio ſive Romano attribuendum ſit, diligenti admodum cura computet. Neque his contentus de unaquaque periodo ſingillatim referendo, quae cognoſcere hominis erat, ſepoſitis fabulis, aut vera, aut veris propiora ex penitiſſima antiquitate derivavit. Idcirco in Trieteride Lavinia, qua tres anni lunares in orbem redibant, quid Calendae, quid Nonae, quid Idus (quarum nomina & ſedes receperunt Romani, uſus nequaquam) annis & menſibus definiendis conferrent, ita eſt aſſecutus, ut illius aetatis ſimul ingenii perſpicuita-

ſpicuitatem & acumen, ſimul in caeleſti diſciplina prudentiam admiraretur. In Albano vero Romuleoque annis, quorum modus idem, menſium intervalla diſſimilia, ſolis motum ſic metitus eſt, ut quinto quoque anno ſolaris orbis die praeiret; ſexto autem recederet civilis: quorum inconſtantia a Numa Pompilio ſublata, is Chaldaicum annum, qui ea tempeſtate propter Olympia celeberrimus in Graecia ferebatur, edixit, Terminalibuſque clauſit, CCCL. dies complexus, quibus altero quoque anno menſis intercalaris dierum XXX. quem Mercedinum vocarunt, & quarto dies, qui ex quadrantibus fit, Olympia & Myſteria Romana appellatus, inſerebantur. Hunc annum die tantum mox auctum, qui ex intercalariis exemptus poſt Reges ſacer habitus eſt, Regifugium a debellato Tarquinio dictus, per annos DCLXIX. fuiſſe Romae eodemque ſacra & civilia omnia comprehenſa primus omnium evulgavit Pontedera. Hoc igitur Romanae hiſtoriae fundamento poſito, facile fuit reliqua peragere, quae ad anni partes & diſcrimina, quaeque ad Conſulatus initia pertinebant. Quibus cognitis,

coepit deinde regulam ac viam considerare, qua Julius Caesar ab anno Romano & Chaldaico ad solarem Aegyptium transitum fecit, ab eoque suum Julium annum expressit. Hoc in loco maxime se prodit acumen & doctrina Pontederae; & postquam ea omnia recensuit, quae summam Caesaris in astronomia prudentiam patefaciunt, ea expedire conatur, quae dubios animos facere potuissent, num Julius annus cum Aegyptio conveniret. Obstabant praesertim Ovidius, Plinius & Columella, ad quos explicandos & cum sententia sua conciliandos geminas fuisse anni normas ait, alteram quidem a Caesare proditam, alteram, quae Italica ratio vocabatur, ab Augusto inductam, cum Julium annum Italico caelo minus aptum, ut pote Aegyptium, emendasset. Macrobius ei facem praetulit, eoque duce tres illos auctores tum a vitiis tum a reprehensione vindicavit. Sed restabant alia veterum monumenta, per quae ejus systema infirmabatur, ad quorum auctoritatem infirmandam ementita & falsa & plena erroris illa esse affirmavit. Quanquam assensu eruditiorum multa argumenta Pontederae excepta fuerint, ii tamen

valde ipſum erraſſe judicarunt, quod Calendarium Ruſticum Farneſianum omnium ore celebratum neque vetus neque legitimum eſſe crediderit. Sed in his tam diſcordantibus ſententiis eſt tamen quaedam ſocietas atque conjunctio, neque quiſquam eſt, qui magnas non laudes tribuat ingenio, eruditioni & doctrinae Pontederae, qui adeo multa collegit, digeſſit, perpendit ad Graecam Romanamque antiquitatem pernoſcendam non modo utilia ſed etiam neceſſaria. Is cum librum inſtituiſſet ab emendandis Catone & Varrone, magnamque poſtea ejus partem conſumpſiſſet in chronologicis & aſtronomicis rebus pertractandis, tanquam ex longinqua peregrinatione domum deductus eſſet, ad Varronianam villam rediit, nihilque eorum omittit, quae explicatione atque emendatione indigere ſibi videbantur. Quo peracto, ad Columellam tranſivit, & quia in eo ſunt quoque multa ambigua & obſcura, & corrupta etiam librariorum aut negligentia aut inſcitia, eas explanationes adhibuit Pontedera, quae ſi prudentum judicio expendantur, pronuntiabunt ii a perfectione Geſneri opus non me-

diocriter abesse; hunc multa conatum esse; sed majora etiam pro suo singulari acumine atque eruditione perfecisse Pontederam. Mitto ea omnia, quae ab ipso ad imminuendam Gesneri famam dicta sunt, quod ferociorem eum fecit laesa a Gesnero ipso sui & Italiae gloria *. Postquam universam ruris disciplinam, quam veteres Scriptores expolivere, optimo in lumine collocavit Pontedera, quod sane immensi laboris fuit, instabant atque

* *Vide epistolam LIII. operis, de quo loquimur, Haec inter cetera habet* Nostra ut abdita essent, neque lucem, si fieri posset, adspicerent, qua potuit diligentia curavit. Huc atque illuc dispersit inhonora, atque abscondidit. Tabulas ipsarumque explicationes eo animo distribuit, ut non nostra, sed Gesneriana existimarentur. Nonnulla itaque praemisit, deinde nostra annexuit nullo intervallo aut indice separata. Quamobrem qui meum nomen in extremis legerit, id a nobis tantum reliqua sine nomine a Gesnero prodita reputabit. De suis vero nihil, nisi ampla forma & magnifice exornatum edendum sivit. Tum a magno illo rustico apparatu, quae a nobis restituta sunt ad rusticos auctores intelligendos, maxime attinentia rejecit .... Cur posthabuit quaeris? .... Ut Italiae decus demeret Gesnerus, adderetque Germaniae.

urgebant majori cum ſtudio Gymnaſii Patavini Triumviri, ut inchoatam horti Academici hiſtoriam ipſe perficeret. Suavis hic ei erat labor, quod illis rebus, quae ad eruditionem & rem herbariam pertinebant, paſcebatur, delectabatur, perfruebatur. Sed tantum huic operi minime potuit impertire temporis (nam aeſtivum in peregrinationibus conſumebat) ut, priuſquam e vita migraret, illud abſolveret atque in lucem proferret. Ea tamen reliquit, quae ſi architectum invenirent, magni aedificii materiem eſſe facile poſſent. Sed perpauci ab aliis inſtituta perficere adlaborant, vel quod raro nobis placeant aliena, vel quod noſtrae gloriae melius conſultum iri ambitioſe nimis arbitremur, ſi aliorum minime utamur praeſidiis. Atque in iis curis, quas contulit Pontedera ad dignitatem Gymnaſii Patavini & ad ſui gloriam, maximam cepit voluptatem, cum audiit praemio donatas fuiſſe tres diſſertationes ſuas, quas diverſis temporibus ad Academiam miſit Pariſinam, quae *Inſcriptionum & Litterarum nomine* nuncupatur. Altera explicat quibus anni temporibus, menſibus, diebuſque in Romana Re-

publica Consules inire honorem solebant, altera in eo versatur ut ostendat, quodnam fuerit & quale Romanae religionis institutum, Graecum ne an proprium ac patrium, tertia de Graecorum πολιτεία ab Alexandri Magni morte ad illud usque tempus, quo in Romanorum potestatem ii pervenere, copiose agit. Mens erat Pontederae non has modo Dissertationes, sed & alias plures, quarum indicem ad calcem hujusce commentarioli rejicimus, in vulgus edere, nec dubitabat quin ad augendam sui famam plurimum valiturae fuissent propter utilitatem rerum, eruditionis copiam, & Latinae linguae, qua eas exaraverat, elegantiam. Sed ut sunt saepe inanes nostrae contentiones, quae medio in spatio franguntur, coegit eum mors omnia ea, quae in manibus habebat, abjicere. Nisi se continuis laboribus, vigiliis ac peregrinationibus debilitasset, potuisset quidem sibi longum aevum polliceri, quod optimo habitu praeditus a natura fuisset. Principio sanguinem evomuit, mox inflammatione, quam medici *pleuro-pneumoniam* appellant, correptus fuit; denique supervenit apoplexis, a qua vita pri-

vatus fuit III. non. Septembris an. MDCCLVII. Rusticabatur tum Lonigi, & villa, quam prope oppidum habebat, illi erat jucundissima, quod ea nihil quietius, nihil alsius, nihil amoenius esse dicebat, & quod mirum in modum abundabat frugibus, arboribus & stirpibus, quas aut severat aut plantaverat ad botanicam & agriculturam provehendam. Nam ex omnibus rebus, in quibus homines occupari solent, nihil a Deo iis datum melius agricultura dicebat tum utilitatis tum voluptatis caussa. Moriens filiam heredem fecit, quam ex Elisabetha Polenia susceperat. Ipse solator lugentis uxoris, postquam ei mandata dedit, quae ad pudice & sancte educandam adolescentulam pertinebant, fortiter & Christiane mortem cum vita commutavit, cum annos novem supra sexaginta mensesque quatuor complesset. Statura fuit justa, & in facie ejus apparere subagreste quiddam planeque subrusticum omnino dixisses. Natura tamen placidus & comis erat; & quod conjunctissime & amantissime cum Polenio & quibusdam paucis aliis vixerit, ad colendas amicitias factus esse videbatur. Sed

cum in ſolitudine ſe beatum putaret, eaque pene aleretur, & parciſſimus verborum eſſet, quod verſabantur ſemper in animo ejus multae & graves cogitationes, facile injiciebat ſuſpicionem inurbanitatis: ſed ſi propius illum inſpexiſſes, virum bonum & humani ingenii manſuetique animi facile dixiſſes. Verum perſaepe homines fronte & oratione magis, quam ipſa re capiuntur, &

Dant nebulis aliquando pondus,
Fidemque falſis arrogant. *

Quod glorians Pontedera interdum uſurparet Ovidianum illud

Piſa mihi patria eſt, & ab Elide ducimus ortus,

gratulari Etruriae noſtrae debemus, quod in faſtis ſuis tanti viri nomen adſcribere poſſit, unde non mediocris ei fiat acceſſio honoris atque dignitatis.

* Ex ode I. Olymp. Pindari.

OPERA EDITA

. . . Julii Pontederae Pisani Philosophi & Medici compendium tabularum Botanicarum, in quo Plantae CCLXXII. ab eo in Italia nuper detectae recensentur. Accessit ejusdem Epistola ad Cl. Vir Guilielmum Sherardum Anglum Botanicorum nostrae aetatis Principem, in qua & de his, & de aliis tabulis alias edendis agitur. Patavii Typis Seminarii apud Jo. Manfrè 1718 in 4.

. . . . . in Patavino Gymnasio Botanices Professoris Anthologia, sive de Floris natura libri tres; plurimis inventis, observationibusque, ac aereis tabulis ornati. Accedunt ejusdem Dissertationes undecim ex iis, quas habuit in horto publico Patavino an. 1719. quibus res Botanica, & subinde etiam Medica illustratur. Patavii Typis Seminarii apud Jo. Manfrè 1720. in 4.

. . . . . . Epistolae duae de horto Patavino ad Ab. Nicolaum Comnenum Papadopoli. *Extant in Tom. I. pag. 14. e seg. Historiae Gymnasii Patavini ab eodem Papadopolo scriptae, editaeque Venetiis* 1726.

. . . . . Epistolae ad Michaelem Angelum Tillium; in qua praesertim agitur de Lapatho, de Acetosa, de Acrimonia Orientali. *Extant in Catalogo horti Pisani ab eodem Tillio edito* Florentiae apud Tartinium, & Franchium 1727. pag. 177. & segg.

IV. Utiliores esse mortalium generi, magisque necessarias stirpes, quam animalia.

V. De agricultura a stirpium peritis inventa, atque aucta, nullumque esse perfectum agricolam nisi botanicum.

VI. De caedendae materiae tempestivitate.

VII. De Horto Patavino.

VIII. Qui in stirpium studio versantur tam caelestium rerum contemplationi vacare, quam opem ferentes mortalium generi inservire.

IV. De commenticia stirpium foecundatione.

X. De botanicis C. Linnaei Institutionibus.

XI. Nullam esse botanices perfectam methodum.

XII. In animalium ac stirpium historia clarissime divinum numen refulgere.

XIII. De utilitate animalium ac stirpium.

XIV. Quibus anni temporibus, mensibus, diebusque in Romana Rep. Consules inire honorem solebant.

XV. Quodnam fuerit & quale Romanae Religionis institutum, Graecum ne, an proprium ac patrium.

XVI. De Graecorum πολιτεία.

ANGELUS FABRONIUS

THERESIAE SPADAE

Matronae nobilissimae

S. P. D.

UT *mihi renuntiatum fuit de obitu Eustachii Zanotti, sane pro ea, qua me prosequebatur, benevolentia, graviter molesteque tuli, & hunc dolorem omnibus Bononiensibus communem esse existimavi. Nam eorum gloriae commodisque, dum vixit, maxime servivit, isque unus esse videbatur, qui desiderium, quod sui reliquerant, ejus patruus, Manfredii fratres, Beccarius, Stancarius aliique plures doctrina excellentes homines, leniret. Vi quidem rationis, cognitionis & scientiae par iis esse poterat; excellebat vero adeo magnarum virtutum comitatu, ut nihil illo jucundius, nihil amabilius fieri posse videretur. Noveras tu id in primis, nobilissima Matrona, quae in ejus consuetudine acquiescebas, quae vivum omni benevolentiae genere, mor-*

tuum singularibus honoribus es prosecuta. Ut aliis narrare gestis, qui quantusque vir ille fuerit! Ut commoveris, cum pie, cum amice, cum magno animo aliquid ab eo factum recordaris! Quanto studio ad inflammandos eos, qui ingenuis disciplinis & artibus delectantur, ipsius proponis exemplum! Et quod non es nescia non esse utilitatem modo, sed etiam voluptatem in historia (nil enim tam libenter legimus, quam narrationem earum rerum, quas quis laudabiliter gessit) tu stimulos addidisti homini in omni judicio elegantissimo ad illius vitam Latine declarandam, quod ita tandem perfectum esse gaudes, ut per hoc Zanotti nomen aeternitate donatum esse putes. Neque aliter ipse sentio; quapropter satis me fecisse studio in virum amicissimum arbitrabor, si hanc ipsam vitam in hoc volumen retulero; quod cum complectatur historiam aliorum aut mathematicorum aut physicorum, quorum pervagata est vel in patriam, vel in omne genus hominum fama meritorum, illam non in alienum irruisse locum, sed in suum potius immigrasse facile judicabis. Quod scribis cusum etiam numisma fuisse, in quo vivam & spirantem Zanotti effigiem licet intueri cum Horatia-

na epigraphe , quando ullum invenient parem , *invideo equidem vivis & mortuis Bononiensibus, quod nullo non honore, qui solus alit artes , afficiantur a suis , vel , ut Pindari verbis utar* * ,

Χαίρω δ', ὅτι
Ἐσλοῖσι μάρναται μέρι πᾶσα πόλις.

Dulcis ille patriae amor, qui late olim patebat, qui tot Heroas genuit, totque praeclarissima & mirabilia facinora peperit, nunc pene extinctus jacet, aut si quo in loco viget, viget quidem apud Bononienses, qui non sibi solum , sed patriae , sed suis se natos esse putant. Qui apud eos floruerunt doctrinae laude , si cui visi sunt segniores, quod oblata a Regibus praemia vel amplissima , dum patriam relinquerent, recusarunt , plaudebant sibi hac ipsa de caussa, quod commoda sua a suorum civium utilitate haud sejungi debere arbitrabantur ; & mediocritate ipsa fortunae contenti , se beatos judicabant , quod in ci-

* *Gaudeo autem, quod de rebus praeclaris certat universa civitas.* Pindar. Nem. V. vers. 85.

vitate, quae doctrina & ingeniis semper abundavit, viverent honoratissimi. Ego vero istos tantum abest ut reprehendam, ut ab iisdem, tanquam a sapientibus, moderationis & caritatis in patriam peti exempla cupiam. Quis tam excors est, quem non moveant studia tua summa & singularia, quae confers in cives tuos, qui a litteris commendantur, perinde ac si illa sola nobilitas esset, eorum gloriae dignitatique favere? Ceterorum inertiam, negligentiam, fatuitatem semper detestabor, qui amplissimis fortunae muneribus ita abutuntur, ut luxuriae, non beneficentiae instrumenta se accepisse videantur, invitaboque omnes, qui gloria titillantur, ad persequenda vestigia eorum, quae non pressa leviter ad exigui praedicationem temporis, sed fixa sunt ad memoriam omnium sempiternam, quod vera & immortalis laus uni virtuti tribuatur. Nolo plura de te, ne me tibi assentari, & benevolentiam tuam verborum blandimentis colligere velle putes. Vale, tibique persuade nihil esse, quod hoc tempore libentius faciam, quam de Zanotto cogitare & loqui: hac enim una ratione acquiesco, & lenio desiderium meum; cumque mi-

hi exhauriri incredibilem dolorem ob interitum tot clarissimorum Italorum non posse videam, insidior mihi ipse; & tantisper certe, dum illorum caelestes & divinas virtutes memoria repeto & animo complector, abduco atque averto me a tristitia temporum, quibus florentissimos viros amisimus: qui futuri sint non videmus, de quibus quid cogitem, noli tu quaerere pro sapientia atque prudentia tua. Iterum vale.

Pisis Non. April. MDCCLXXXV.

EUSTACHIUS ZANOTTUS

Doctorum hominum praeconia litteris consignare vetus adeo consuetudo est, neque solum usitata, verum etiam quotidiana, ut mirum esse debeat quemquam reperiri, qui id factum vituperet, ac sententia sua homines ingenio & maximarum rerum scientia abundantes laudatione spoliet. Ac si qui alios ornari nolunt, aut essent ipsi litterarum rudes, aut a laudis cupiditate remotissimi, ferri commodius possent, patientius quidem certe. Cum vero hi & in iisdem studiis versentur, in quibus illi vixerunt, nec adeo levis sint animi, & lucem splendoremque fugientis, ut gloriam repudient, videant, ne, si quod volunt, non probaverint, alienae virtutis hostes, & laudis invidi, quod est turpissimum, existimentur, si probaverint, ne, contra quam cupiunt, jaceant, & minus honestam mortis conditionem ipsi sibi relinquant. Nam quod ajunt se Galileo, aut Newtono, aut paucis, si forte, aliis laudationes & monumentorum elogia fore amplissi-

ma decreturos, ceteris non item, ne si praemiis virtutis pervulgentur cum multis, dignitatem amittant; primum id ipsum superbum est, praeter paucissimos illos, neminem putare dignum, quem laudent; deinde non intelligunt eorum etiam, quibus honorum gradus pares sunt, glorias interdum esse dispares. Itaque nemo est nostrum, qui se Cavalerio, aut Gulielmino parem esse dicat, licet eumdem in Gymnasio locum occupet, quem illi tenuerunt, ac eosdem fere, quos illi, honorum gradus sit consecutus. Quod si ornamenta reliqua, ut per se clara & magnifica sint, perinde tamen habentur, atque eorum, qui illa acceperunt, virtus est; quanto id in laudationibus apparet magis? Quae alias in alios accommodari possunt, neque eaedem in plures conveniunt. Neque enim si poetam esse dixero laude dignissimum, putandum erit hunc continuo eum Homero aequari, neque si Imperatorem fortissimum fuisse affirmavero, erit metuendum, ne hic statim cum Caesare in virtutis contentionem veniat. Quapropter qui de Eustachio Zanotto scribere ingredior, neque passus sum plus

apud me quorumdam obtrectatorum, quam universae Civitatis vocem valere & voluntatem, si quis objiciat non eum fuisse Zanottum, quem in mathematicorum ducibus & principibus ponas, non contendam; sed qui eos omnes inglorios ignobilesque dimittat, quibus principes hi praestiterunt, quantum ipsi praestiterint, sciet nunquam; ut ad clariorem horum gloriam pertineat etiam alios laudari. Ceterum nos tantum Zanotto concedimus, quantum neque ambitiosi, neque invidi tribuere alteri debent. In quo tametsi difficile est iis satisfacere, qui omnia ad vivum resecant, nec verba numerant modo, sed tanquam appendunt; nos tamen quid aequis rerum aestimatoribus videatur, non quid morosi illi probaturi sint, intuebimur, neque vero timemus, ne, quia perraro grati homines reperiuntur, idcirco civibus nostris crimini detur, quod nimium Zanotto grati esse dicantur. Sed de his plura persequi non est opus; ad rem venio.

Eustachius Zanottus clarissimis aetatis nostrae hominibus non itapo modo, verum etiam

ingenio, industria, rerum gestarum magnitudine conjunctus fuit; quae prope major cognatio est, quam illa, qua plerique delectantur, generis & nominis. Patrem Joannem Petrum poetam longe probatissimum, patruum Franciscum habuit, robur illud Bononiensis Academiae, cujus per multos annos ab Actis fuit. Illius aetas in ea tempora incidit, quibus, si quando alias, omni litterarum genere Bononienses florebant. Neque enim possumus Manfredios, Ghedinos, Beccarios, aliosque bene multos, quorum in hac urbe magna ingenia & consilia fuerunt, recordari, quin doctrinarum prope, non hominum nomina obversari nobis videantur. Cum his Zanottus uterque, Joannes Petrus & Franciscus conjunctissime & sine obtrectatione vivebant, quod in tanta maximarum rerum aemulatione, quantam inter eos intercedere oportebat, ut nunc sunt mores, vix fieri potuisse arbitreris; sed qui tum docti & erant Boniae, & habebantur, fere aequabiliter omnes erant hujusmodi, atque haec laus eximiae innocentiae non ad homines solum, verum etiam ad illa tempora pertinebat. Vix

autem dici poteſt, quam ea conſuetudo Euſtachio emolumento fuerit. Nihil enim adoleſcentulus domi audiebat niſi doctum & elegans, quodque non ipſum aut ſcientia augeret, aut exemplo. Inſtruebatur interea Scientiarum Inſtitutum, & ſupra quam dici poteſt magnificentia atque opibus creſcebat. Marſilius praeclaram ſuſceptionem illam ſuam perpetua quadam conſtantia roborabat, neque in tanta re torpere quemquam patiebatur: Senatores pro veteri ipſorum conſuetudine in litteras propenſi nihil habebant antiquius, quam ut Marſilio plane ſatisfacerent, & egregie inchoatum opus urgerent. Ipſe Pontifex, quanquam erat multis graviſſimiſque negotiis diſtentus, partem tamen aliquam curae & cogitationis ſuae in Inſtitutum derivabat. Omnino ingens erat tam praeclari operis gloria, multique certatim, alius alio copioſius, novas aedes muneribus exornabant; qui in Inſtituto docebant, omni in hominum coetu, & omni ſermone celebrabantur: neque tantus ardor Bononienſium finibus potuit coerceri, ſed ex urbe in urbem traductus Italiam atque adeo Europam brevi occupavit.

Quae cum in aliorum adolefcentum mentibus inhaerefcerent, tum in Euftachii animo obliterari non poterant. Etenim omnibus Inftituti rebus ipfe aderat, aut, fi quando abeffet, eas unus propter doctiffimorum hominum familiaritates omnium maxime audiebat. Itaque alacrem magnumque animum ad eas attulit artes, quarum cognitione fubnixos ad fummam dignitatem advolaffe alios videbat celeritate mirabili; cumque Euftachii Manfredii fpectatae, praeter ceteros, virtutes effent, ad hunc fe applicuit, atque ad hujus imaginem fe totum conüngere prorfus ftuduit. Sapienter is quidem, qui, cum optimum fibi ad imitandum propofuiffet, ab ineunte aetate providit, ut, fi etiam fuperare illum, aut aequare forte non poffet, faltem in deligendo recte fenfiffe judicaretur. Cum vero haud pauci fe fe in Manfredii difciplinam per eos annos tradidiffent, vix ulli clarius explendefcebant, quam Algarottus Zanottusque. Eminebat enim in utroque cum indoles virtutis, tum difcendi ardor plane incredibilis; fed alter ingenii celeritate, alter judicandi prudentia magnus habebatur:

ille omnium doctrinarum cupidus nullam fere liberalem disciplinam non attigit; hic a mathematicis artibus, in quibus se se puer abdiderat, vix unquam se abstrahi passus est: illius distincti, ornati, festivi sermones laudabantur; hujus oratio sobria, adstricta verbis, densa sententiis, nihil ut in ea notari posset diffluens, nihil redundans: denique ut nihil addi Algarotto poterat, nisi inepte, ita nihil huic, nisi temere, detraxisses. Qua praestantia cum esset, annos natus fere viginti consecutus est, ut Manfredio in astronomia excolenda adjutor daretur. In quo facile ostendit sapientiae interdum, quam aetatis cursus esse celeriores, verissimeque dici; non ut arbores, & fruges, sic mentes & ingenia habere ad partus dies certos. Sive enim siderum motus observaret, sive astronomicum opus generosis adolescentibus explicaret, adolescens ipse, ita utroque in munere praestitit, ut omnibus probaretur, Manfredio in primis, cujus nos judicium reliquorum testimoniis anteponimus. Atque gravissimis hisce occupationibus laxare se vix poterat, unusque jam tum astronomi partes

ſuſtinere cogebatur. Coeperat enim Manfredius ex renibus laborare, lapideque in veſica facto, graviſſimis doloribus excruciabatur, quibus anno milleſimo ſeptingenteſimo trigeſimo nono confectus eſt. Nemo illum non lacrimis & moerore eſt proſecutus, hocque unum, quod veriſſime poſſumus dicere, ingenti, ut in malis, conſolatione Bononienſes lenivit, quod Manfredii gloriam Zanotti doctrina renovatam non ſperabant modo, ſed prope ſibi cernere videbantur. Itaque ea provincia Zanotto commiſſa eſt, quam in Inſtituto Manfredius obtinuerat, eidemque imperatum, ut, quod ille antea fecerat, aſtronomiam in Gymnaſio explicaret; ac nemo profecto aetate illa erat alius, cui ſe aſtronomia, credo, ipſa committi mallet. Cum vero is intelligeret, quam magnum onus ſuſcepiſſet, ac quanta de ſe eſſet expectatio, non modo ut ante collectam famam conſervaret, verum etiam ut ſpem confirmaret reliqui temporis, curare coepit. At primum Ephemerides illas longe nobiliſſimas, quibus Manfredius futuros planetarum curſus ad annum milleſimum ſeptingenteſimum quinqua-

gesimum praenunciaverat, ad alios duodecim annos Zanottus produxit, neque postmodum in eo labore nunquam, dum vixit, se se exercuit. In his autem libris facile apparuit, quam penitus in ejus animo Manfredii praecepta inhaesissent. Nunquam enim ab ea ratione, quam ille in praedictionibus suis agendis tenuerat, Zanottus discessit, atque iisdem fere astronomorum tabulis institit, nisi si forte utiliores aliae, magisque ad veritatem accedentes visae fuissent; quanquam nihil minus in eo volebat, quam novus videri, ac recentissimas, quasque tabulas laudabat magis, quam sequebatur, neque antea usurpabat, quam illas maxime emendatas esse correctasque longo usu didicisset. Laborem hunc alius excepit. Etenim vix dum ad astronomiam tradendam accessit, cum annumeranda sibi & describenda sumpsit clariora sidera, quae certis infixa sedibus signifer orbis complectitur, vel ut provinciam cognosceret ipse suam, vel ut quam in observandis sideribus habebat solertiam, eam studio & exercitatione redderet acriorem. Nam certe non ignorabat, quam multi ante se astro-

nomi descriptiones hujusmodi confecissent; qui etiam longe plura in Zodiaco astra, quam quae Zanottus animadvertit, studiose diligenterque notaverant. Ex quo intelligi potest, quam diligenti simul & quam magno fuerit animo. Nam qui vel omnium primi in designandis inerrantibus stellis evigilarunt, vel qui aliorum notationibus multa postea addiderunt, feceruntque antiquorum inventa meliora, sapientes illi quidem, qui ingenti spe gloriae excitabantur, ne qua posset ipsos defatigatio retardare. Zanottus sapientior, cui officium pro gloria fuit, quique in solam propemodum artis suae cognitionem intentus hanc ad vigiliarum suarum fructum duxit esse permagnam. Quanquam non est putandum Zanotti consilium splendore caruisse. Primum enim id ipsum laudem habeat oportet vel sine laudis expectatione in magnis tamen rebus studium ponere, deinde, cum id ageret, ea Zanottus aperuit, quae nec erant satis nota nostris, & erant cognitione dignissima; velut illud, maximas saepe existere in stellis prope omnibus varietates, quibus fit, ut interdum longe lateque collu-

ceant, interdum lumine imminuantur ac prope nitefcere intermittant. Fuerat enim antea in paucis ftellis id animadverfum, neque fere aftronomi adduci poterant, ut vel in paucas illas vere inconftantiam cadere arbitrarentur. Adeo enim placebat eorum fiderum, quae inerrantia ipfi dixiffent, mutabilitatem plane effe nullam, ut cum ftellas extenuari cernerent, incufare quidvis mallent, quam illas, ejufque rei culpam aut in oculorum fallacias, aut in aerem conferebant, qui modo craffus concretufque, modo tenuis & purus nobis offunditur. Neutrum Zanottus concedebat, hocque urgebat maxime: ftellarum commutationes tum fieri, cum metuendum non eft, ne aut videndi fenfus fallat, aut coeli diffimilitudo fraudem faciat. Fit enim interdum, ut fi ad duas ftellas, quarum altera quam proxime alteram fit, rurfus telefcopio infpiciendas te revoces, alteram fibi mirifice congruere videas, alteram mutata forma a fe ipfa diffidentem cernas. Quid hoc autem eft infolens adeo vel coeli, vel oculorum ingenium, ut harum ftellarum alteri lucem eripiant, & noctem quafi quam-

dam offundant, alteri non item? Haec autem cum Zanottus proponeret, illud quoque non omittebat non se eum esse, qui has siderum conversiones certis terminis circumscriberet, aliorumque industriae malebat confidere, quam suae. Modeste & considerate ille quidem. Namque, ut mittam quam magnum fuisse id opus, atque haud scio, an de astronomicis operibus longe maximum, alia etiam non deerant, quae ipsius conatus prohibere poterant. Nondum enim Baillius viam rationemque docuerat, qua astrorum magnitudines accurate exquisiteque conferri possent inter se, quaeque ad illorum ordines definiendos pertinebant, erant obscurissima prope omnia, multisque obstructa difficultatibus. Zanottum praeterea, ut qui negotiosam provinciam administrabat, aliud ex alio impediebat. Namque praeter Ephemeridas, quas, ut dixi, labore summo conficiebat, si quando Sol, aut Luna, aut aliqua earum stellularum, quas vi sua Jupiter complexus contorquet, deficerent, aut Mercurius, Venusque Solem trajicirent, vel si qui Cometa se proderet, ac longissime advenienst intra planetarum orbes.

ſe ſe conjiceret, vel ſi quid aliud in caelis occurreret obſervatione dignum, ea prope unus notare cogebatur. Neque enim laborem hunc delegare multis in ea urbe poterat, in qua pauci admodum aſtronomiae ſtudio trahuntur, aliis ad quaeſtuoſiora properantibus, aliis ne ad haec quidem. Pleraſque ex illis obſervationibus Zanottus edidit, quas qui legerint, nullum ab eo experientiſſimi aſtronomi officium deſiderabunt: hoc certe nomine apud Mairanum, Caillium, Meſſierium, alioſque praeſtantiſſimos aetatis noſtrae mathematicos in honore fuit; Caillius etiam, cum in Africam iter faceret, ut eas, quae circa auſtralem polum volvuntur, ſtellas in aſtronomorum catalogos referret, aliorum quorumdam ſiderum, quae nobis conſpicua ſunt, motus & converſiones cum aliis longe clariſſimis viris; tum notandas Zanotto commiſit, qui pro ſua fide & diligentia ex Caillii voluntate ſuſceptum negotium ſic geſſit, ut opinionem, quae de ſe erat, aequaverit, & doctiſſimi illius hominis deſiderium expleverit. Sed Zanotto praeter inſitam animo induſtriam ad bene de aſtronomia merendum

fortuna etiam, cujus magna in utramque partem vis est, adjungebatur: idque tum praesertim apparuit, cum Templi D. Petronii Curatores, Alamanno Insulano Senatore amplissimo in primis suadente, celeberrimum gnomonem, quem in ea magnificentissima aede Cassinus construxerat, emendandum Zanotto reficiendumque crediderunt. Iamdiu enim dolebant homines praestans illud ac singulare instrumentum, per quod Cassinus cum alia bene multa, tum Solis accessus discessusque subtiliter definiverat, temporis diuturnitate fuisse corruptum, partim commota lamina, cujus centrum radius Solis trajicit, partim depravata ea linea, quam, cum meridies est, radius ipse attingit. Hanc certe, quam Cassinus ferreis regulis aliis aliisque deinceps positis consignaverat, marmoreis lapidibus, quo illae magis firmarentur, insertis solo hinc & hinc infixisque, praetereuntes quotidie homines sic protriverant, ut esset vitiosissima, aliis ejusdem partibus depressis, atque introrsum in pavimentum actis, aliis praeter modum assurgentibus, inconditeque curvatis. Labem etiam aliquam, ne omnem

ejus culpam in homines conferamus, terrae motus fortasse fecerant, quibus identidem Bononiae aedificia nutare, crepitare compages, tabulata concuti visa sunt. Quae cum Manfredius animadvertisset, nihil magis optaverat, quam ut praeclara adeo constructio, quae vitium fecerat, restitueretur. Itaque eos, qui Templo praeerant, invitavit saepe, rogavit, obsecravit: egregium Cassinianae solertiae monumentum interire ne sinerent, atque ad gnomonem nobilissimum reficiendum quidquid ipsorum esset praestarent; se quidem in eam rem, si vellent, diligentiam quam posset maximam collaturum. Haec saepe Manfredius & cum multis, sed tunc Insulanus in corona non aderat. Itaque cum restituere ille gnomonem non posset, quod reliquum erat, id unum suscepit, in quo nullum impendium fieret, nisi laboris ac singularum partium libramenta, erroresque dimensus, quam hi cautionem haberent, diligentissime patefecit. Zanottus felicior; perficere enim potuit, ne quid per multa saecula, quantum augurari conjectura possumus, a gnomone cavendum esset. Quare cla-

riffimum illud aftronomicae facultatis inftrumentum eft ab ipfo refectum diligentia tanta, ut adhuc Caffino dignum videri poffit, ea vero firmitate, qua fe a temporis, hominumque injuriis facilius tueatur. Multa vero, quae obfervaffe e re aftronomica erat, hujus inftrumenti ope funt a Zanotto animadverfa. Neque enim aut poli altitudinem, aut eclipticae obliquitatem, aut anni longitudinem inveftigare praetermifit, neque oblatam fibi illuftrandae aftronomiae facultatem ad nihilum recidere paffus eft. Neque folum vidit quid effet maxime notatione dignum, quod ejus doctrinam commendat, verum etiam in iis, quae perquifivit, cum clariffimis aftronomis, ac Slopio in primis confenfit, quod facile oftendit, quam diligens fpectator coeli fiderumque Zanottus fuerit. Quam certe laudem, etsi aliae abeffent, nos tamen ipfam per fe vel magnam vel potius maximam effe putaremus. Nam fi qui in coacervandis publicis privatifque tabulis aetates conterunt ipfas, & vel unius oppidi monumenta diligenter collecta, atque annotata proferunt, in celebritate verfantur; quanto

in

in honore eos esse oportet, qui tanquam mundi annales conficiunt, & historiae suae fines caeli regionibus terminant? Quanquam conatus est etiam Zanottus mathematicorum doctrinis aliquid, atque adeo multum addere de suo. Namque brevissimos calculos, minimeque artificiosos aperuit, quibus cometarum positus & conversiones invenirentur, ac quantum in eo simplicitas posset, expertus est: quidquid certe ad Cometarum cursum describendum pertinet, id omne ad trigonometriam & ad falsas quasdam positiones revocavit, quo facinore nae ille magnam ab astronomis gratiam iniit. Etenim plerique omnes, cum locum hunc tractant, ut mathematici fere sunt laboriosi, indulgentes sibi longissimos calculos ineunt, nec nisi per exquisitiorem industriam ad id, quod est propositum, accedunt. Molestiam hanc levare Zanottus voluit, idque illi in Cometis duobus, quorum alter anno millesimo septingentesimo trigesimo nono, alter millesimo septingentesimo quadragesimo octavo prodiit, cessit pulcherrime. Neque vero diffitemur Zanotti inventum in Cometas alios aegre ac-

commodari potuiſſe, neque horum inventorum fortuna communis eſt recuſanda. Cum enim Cometae toto caelo vagentur, ac ſeu dum incitantur, ſeu dum retardantur, ſeu dum inſiſtunt, innumeras habeant varietates, non eſt poſtulandum, ut una praeceptio ſit ad omnium curſus definiendos aptiſſima. Est tamen aliquid, cum in re difficillima verſeris, atque ea, quam nemo unus univerſe perfecit, aſtronomorum commodo iterum iterumque proſpexiſse. Neque alia non extant, quae ejus ingenium doctrinamque teſtantur. De forma terrae, quae noſtrae aetatis aſtronomos maxime ſollicitos habuit, ſermones conſcripſit probabiles, & vero probatos, quos qui legerint, hominis elegantiam mirabuntur. Nam quamvis hac ſuper re eodem, quo alii fere pervenerit, brevius tamen id praeſtitit, & facilius ac theoremata quaedam adeo venuſta explicavit, ut dicantur Boſchovichium in amorem ſui rapuiſſe. Cum vero docet Zanottus, quemadmodum e poſitionis, quem vocant, angulo forma terrae cognoſcatur, ea nimirum tractat, quae plane pro novis haberi poſſe crediderim. Quanquam de

terrae forma ſcripſerunt adeo multi, ut difficillimum ſit tenere aliquid non antea fuiſſe ſcriptum; quo fit, ut ea ipſa, quae a Zanotto deprehenſa fuiſſe arbitramur, non facile nova eſſe affirmemus. Idemque fortaſſe valet in multis aliis, neque ego ullam in partem diſputo. Quis enim praeſtet, quae ſunt ab ipſo in uſu, ac tractatione micrometrorum obſervata, ea ſuperioris aetatis diligentiam effugiſſe? praeſertim cum conſtet eſſe illa inventu adeo facilia, ut vel ſe offerre potuerint non quaerenti. Itaque Zanottus ipſe, qua moderatione erat animi, non ſe illa ajebat proponere, quae ingenium oſtenderent, id enim elucet in difficultate, ſed quae aſtronomiae ſtudioſis prodeſſe poſſent, quamvis parva & mediocria & eſſent & viderentur. Sed vero quae de perſpectiva conſcripſit, ut nominibus aliis, ſic novitate mirifice commendantur. Omnem enim cum ichnographiam, tum ſcenographiam, quod a nemine antea factum legimus, uno breviſſimoque praecepto complectuntur. Neque enim quiſquam eſt qui ignoret, quam multas in partes diducta initio fuerit perſpectiva, quam-

que varias praeceptiones nunquam non habuerit. Quas omnes Zanottus cum in unum theorema contraheret, non tam veterem artem excolere visus est, quam novam propemodum docere. Quocirca non est mirandum, si Zanotti scripta vix dum edita omnes fere Italorum scholas pervaserint, neque defuerint qui illa non solum veterum libris anteponerent, qui plerumque exiles sunt & aridi, & multis obscuritatibus involuti, sed vel Tayloro ipsi, qui magnus habebatur, eratque in omnium fere manibus. Mechanicen quoque Zanottus attigit, ac de corporum percussionibus pauca quaedam edidit, quam subtilia non dicam, elegantia quidem certe; quo nomine in tanta amplitudine mechanices ne nunc quidem contemnantur. Sed est etiam quorumdam error tollendus, ne Zanotti studia exponentes gloriam minuamus. Cum enim hic sua theoremata emitteret, illa quaestio, quae tum de viribus vivis erat, ejus animum vehementer sollicitabat, quae a Leibnitio primum orta, ab Helvetiis deinde Germanisque aliis aucta Gallos passim Britannosque commoverat, demum ab Italis

excepta, & quasi per manus Bononiae tradita Academiam nostram mirabiliter inflammaverat. Neque tantus hic animorum ardor ante consedit, quam Alembertus plane ad veritatem ostendit Cartesianos a Leibnitianis verbo non re diffidere, sicque convenire posse, ut illi veteris opinionis possessionem retineant, hi jacturam novae ne faciant. Sed Zanotti aetas in ea tempora incidit, quibus quaestio illa nondum in suspicionem inanitatis venerat; adeo Germanorum praesertim nomen omnium animos auresque compleverat. Quare; ut mos tum erat, nemo fere laudis cupidus mathematicus non aliquid de viribus vivis commentabatur, ac si quid occurreret, quod ad corporum impetus pulsusque aestimandos quoquo modo pertineret, id propter nobilissimae quaestionis conjunctionem praeclarum admodum atque magnificum habebatur. Igitur quod Zanottus brevia quaedam theoremata, quaeque ostendere nihil prope negotii erat, editione tamen digna putaverit, temporum culpa est; laus ingenii, quod de iis eleganter distincteque conscripserit. Ceterum quam ipse fuerit me-

chanicae facultatis intelligens, alia indicio ſunt. Cum enim ad eam hujus diſciplinae partem, quae in fluminibus arcendis, dirigendis, avertendis tota eſt, animum deverza jam aetate appuliſſet, ingenio perfecit, ut videretur eam a pueritia uſque arripuiſſe; multi certe ipſum de hydrometricis controverſiis longe graviſſimis cum Ximenio, Fantono, Lechio, aliiſque, quorum pervulgata ſunt nomina, in conſilium adhibuerunt. Neque vero eſt quod putemus aut in conſiliis capiendis intelligentiam, aut in dandis fidelitatem Zanotto defuiſſe; ſed, neſcio quomodo, ſunt litigioſa in hoc genere ita multa, ac variae adeo & diverſae, & in omnem partem diffusae hominum diſputationes, ut niſi ſtudia partium ante reſederint, multorumque cupiditates deferbuerint, non ſatis occurrat quod ſcribamus. Quare ſpei fructum rei convenit, & eventui reſervari, ne aut quod ambiguum eſt pro certo poſuiſſe, aut deſtinatam forte Zanotto laudem feſtinatione praeripuiſſe videamur. Sed commentarios quosdam hydrometricos idem divulgavit, quos ſi mihi probari dixero, non

metuam, ne aut fides mea desideretur; quasi tempori obsequar, aut prudentia, quasi veritati non serviam. In primis vero quaestionum omnium, quas Rheni caussa Bononienses cum finitimis plurimas gravissimasque habuerunt, historiam conscripsit, utque amnis ille identidem agros vastaverit, ac late perdiderit omnia, seque in alios atque alios cursus contorserit & inflexerit, docuit, neque minus quid gestum sit, ut ea calamitas averteretur, aperuit. Quam narrationem utilissimam esse fatebuntur, qui noverint, quam multa hydrometrarum praecepta miserrimae Rheni alluviones diu multumque observatae pepererint. Est etiam Bononiensibus, qui nunc vivunt, ante actorum temporum incommoda cognoscere jucundissimum. Vix enim quidquam tantam habet oblectationem, quantam secura praeteriti doloris recordatio. Neque hydrometriam non amplificant quae idem de aquarum fluxionibus Florentiae edidit. Quamvis enim fluvios, qua in mare erumpunt, per acclive ferri Gulielminus, auctor optimus, tradidisset, rem tamen hanc strictius attigerat, quam ejus admirabilitas po-

ſtulabat. Itaque Zanottus & quam id late pateret oſtendit, & primus omnium docuit, ut aquae ad fluminum oſtia ſuperficiei devexitate impellantur, ac quaſi ex alto profluentes alvei acclivitatem concepto impetu ſuperent. Quod quidem nemo ante ipſum ad rei dignitatem apte explicaverat. Igitur praeclarum hoc Zanotti factum probarunt multi, in his Friſius, quanquam in eo deſideret forſitan aliquid, & leviter emendet. Sed non tam dolendum Zanotto fuit, quod cum mathematico tanto, quantus Friſius eſt, in pauciſſimis pugnaverat, quam jure laetandum, quod conſenſerat in tam multis. Alia quoque extant, quibus cognoſci poteſt, quam fuerit Zanottus hydrometriae intelligens; ſed modum adhibere oportet, ne ultra quam ſatis eſt minuta quaeque conſectari videamur. In omnibus autem, quae emiſit in vulgus, multa induſtria, & diligentia comparet, multa doctrina, ac lene quoddam, & aequabile & candidum dicendi genus, quo plus valebat in perſuadendo, quam alii calamiſtris & lenociniis. Quo minus mirandum eſt fuiſſe ipſum in tam multiplici excellentia ſuis

civibus probatissimum. Quanquam non modo ingenio consecutus est, ut multis carus & jucundus esset, verum etiam moribus. Namque erat in eo auctoritatis & consilii plurimum, integritas singularis, tanta in patriam caritas, ut exterarum civitatum magna sibi praemia, si in eas migraret, pollicentium beneficio uti noluerit, tantum in Principem obsequium, quantum in eo esse oportebat, qui justissimo Domino servire hanc jucundissimam libertatem esse arbitrabatur. Idem in perficiendo quod sibi commissum esset, incredibili erat cura, nullumque publici Doctoris officium, & munus summa cum fide non exequebatur. Itaque multos adolescentes nunquam, dum vixit, non erudivit, quodque in solerti, & ingenioso homine perdifficile est, neque iracunde, neque laboriose docebat. In eo etiam apparuit, quam liberali & ingenuo esset animo, atque in omnibus servaret modum. Sunt enim, qui prae nimio docendi studio interdum peccent, quosque discipulorum multitudo usque adeo delectat, ut in quadam quasi specula perpetuo maneant, & quacumque adolescentulum

vident surgere, illum statim per summam aviditatem appetant, & artificiis omnibus aucupentur. Ab horum sedulitate tantum Zanottus aberat, quantum ab aliorum negligentia, neque modo fideliter instituebat adolescentes, si qui ad se ventitarent, verum etiam non ideo sibi minus placebat, quod interdum ne quem doceret aliorum industria impediebatur. Neque vero in hoc solum, sed in omni vita curavit maxime, ut perpetua quadam moderatione temperatus & esset & haberetur: vestigium in eo contumaciae cerneres nullum; ac, quod magnum rarumque est, ab ejus comitate quemadmodum austeritas, sic etiam levitas omnis aberat. In sententia dicenda ita orationem moderabatur, ut neque superbus, neque obnoxius videretur, neque aut alienae dignitatis oblivisceba-tur, aut suae. In disputando, quanquam ipse summe lenis erat, non illos tamen vituperabat, qui animose & fortiter dicunt, modo contumelia absit; haecque ejus vox saepe est audita a multis, illos ferendos non esse, qui innocuam dicentis libertatem queruntur se ferre non posse, eamque in alios

culpam conferunt, quam ipsi sustinent. Jam veritatis cum esset cupidissimus, eam quacumque ratione infuscare flagitium, obruere autem scelus esse putabat, ac, quamvis amicorum dignitati mirabiliter faveret, eosque laudaret libentissime, cavebat tamen, ne quid in sermones suos per caussam irreperet officii, quod videri posset blanditiis aut gratia depravatum. Quo magis mirandum est eumdem in assentationis suspicionem nonnunquam incidere potuisse. Sed sic est vulgus; pauca ex veritate, multa ex opinione aestimat. Quodcumque autem rectum est, id ad pravum semper aliquid quodammodo videtur accedere, ac quamvis ejus dissimillimum sit, nihilominus ab imperitis judicibus idem existimatur. Quare ut dicendi ingenuitatem arrogantiam appellant, ita judicandi modestiam assentationis nomine accusant. Cum vero Zanotti animum multis amicissimum deprehendimus, tum nulla in ceteros malevolentia suffusum novimus. Igitur ut ipse gloriae seniorum succreverat, ita ad suam gloriam consurgentes alios laetus adspiciebat, aliorumque virtutes imitatione dignas esse, non

invidia arbitrabatur: omnino morum praecepta a gravissimis philosophis arripuerat non disputandi caussa, ut magna pars, sed ita vivendi. His igitur rebus effecit, ut multi Principes viri ejus consuetudinem convictumque expeterent; quos si omnes recensere velim, nimius sim, praesertim cum ii plerique sint, quorum si nomina commemorem, aegre mihi ipse temperem a laudando. Quis enim, si modo Ignatium Boncompagnum Cardinalem amplissimum nominaverit, laudibus abstineat? Quanquam hujus sapientiam admirari facilius possumus, quam verbis explicare, qui id consecutus est, quod paucissimos omni aetate obtinuisse videmus, ut in maximis Provinciae occupationibus idem prodesset litteris cum ingenio, tum auctoritate; eumdemque haberent docti homines, a quo laborum suorum & praemia peterent & exempla. Senatus autem Bononiensis, cujus est judicium gravissimum, tantum Zanotto tribuit, quantum memoria nostra fere nemini. Namque eumdem amplissimis muneribus decoravit, & multa non petenti concessit, quae aliis petentibus denegaverat; ac, ne quod

illi in suis civibus ornamentum deesset, Instituti Praesidem creavit, eumque tribuit dignitatis gradum, quo, secundum Patres, altior nullus Bononiae est. Cuncta autem Italia atque adeo Europa quanti eum faceret, inde apparebat, quod e doctis hominibus Bononiam venientibus nemo erat, qui ipsum videre praetermitteret, nemo, qui cum vidisset, non id ad suae peregrinationis uberiores fructus referret. Multis etiam nobilissimis Academiis adjunctus est, quibus erat notissimus non ex praesenti quidem corporis forma (quanquam multas provincias hydrometriae praesertim exercendae caussa obierat) sed ex imagine ingenii sui, quam purae, minimeque fucatae eloquentiae coloribus expressam in ejus scriptis licebat intueri. Quapropter, quod verissime possumus dicere, paucos ille habuit obtrectatores; quanquam magna invidia magnae gloriae fere comes est, neque unquam inepti deerunt, qui cum se velint posse omnia, neque praeterea quidquam esse aut in homine ullo, aut in ordine, aliorum ingenium & virtutem depressam extinctamque cupiant. Sed illi certe,

quibus Zanottus ſe probari exoptabat, ſemper probarunt; ſunt vero etiam multi, quibus diſplicere laus eſt. Tali modo cum II. & LXX. annos compleſſet, intervenit illi mors, ut ſeni, matura, ita bonis omnibus acerba. Natus erat anno milleſimo ſeptingenteſimo nono V. kal. Decembris, deceſſit idib. Maii anno milleſimo ſeptingenteſimo octogeſimo ſecundo. Mortuo honores habiti non vulgares: namque Bononienſis Academia exequias funeris proſecuta eſt, decretumque a ſuis civibus, ut ejus memoria litteris mandaretur. Ejusdem imago in quamplurimis numiſmatis qua argenteis, qua aeneis impreſſa eſt, ut cujus ingenii monumenta aeterna futura ſunt, ejus vultus effigies ne a poſteritate deſideretur. Utinam vero quae ornamenta in Zanottum plurima & maxima Bononienſes congeſſimus, ea multos e noſtris adoleſcentibus ad bene de litteris merendum alliciant & excitent? Hic enim, meo judicio, eſt honorum, qui ſummis viris tribuuntur, fructus vel uberrimus. Neque enim, quod plerique jam dictitant, languet adeo noſtrorum juvenum induſtria, ut commoveri ſa-

mae opinione non possint, neque restinctus est apud nos vetus ille ad honestas disciplinas animorum ardor. Illorum haec querela est, qui inani quadam antiquitatis specie commoti fastidire sic praesentia consueverunt, ut eamdem semper fuisse humanae naturae conditionem vix sentiant; quasi vero aut qui ad gloriam modo contendant, nulli sint, aut optimum quodque non fuerit omni aetate rarissimum, multique veteribus temporibus extiterint Themistocles, qui ad consequendum splendorem nominis mirabiliter inflammati alienis trophaeis e somno suscitarentur.

ANGELUS FABRONIUS

JOANNI MARIAE LAMPREDIO

S. P. D.

Cum philosophiae partes multae sint atque diversae, nulla earum tam diligenter est colenda, si fructum quaerimus institutionis, quam quae latissime patet, & ad quamlibet disciplinam contendentibus auxilia plurima ferre potest. In quo si philosophos ipsos interrogabimus, hanc sibi quisque laudem arrogabit, si autem ratione agemus, facile reperiemus illos, qui metaphysici appellantur, haud injuria disciplinae, quam profitentur, dignitatem utilitatemque supra ceteras extollere. De iis metaphysicis loquor, qui innumeras & abstrusissimas quaestiones ad exercendum, credo, unice ingenium excogitatas ac diu retentas longissime ablegarunt, totamque scientiam hypothesibus spoliatam gravissimarum rerum pertractatione concluserunt. Quid porro nobilius atque utilius quam argumenta inquirere, quibus convincamur Deum esse, ejusque vi & numine

omnia

omnia facta esse et servari, ab eo quoque dimanasse humanas mentes segregatas ab omni concretione mortali, atque propterea aeternas, ipsum solutum, liberum, optimum esse, et singulari providentia consulere rebus humanis, nec solum universis, sed etiam singulis, materiem inertem esse, neque ei ullam animorum proprietatem communem esse posse, his, quod corporibus adhaerescere coguntur, instrumenta data esse ad sentiendum, cogitandum, et ad absolutam rationem obtinendam, quae est idem quod virtus. Haec atque alia hujusmodi, quae longum esset recensere, in ipsis scientiae visceribus insunt. Quod vero in hujus potestate esse videtur quidquid a singulis rebus cogitatione abstrahitur, quidquid ad generalia principia refertur, ejus utilitas longe lateque patet, et dominatur ipsa non modo in physica, a qua proprietates omnibus corporibus communes expenduntur, sed etiam in geometria, in universa mathesi, in theologia, in justi injustique scientia, in grammatica omnique arte liberali. Pictorem, poetam, musicum interroga, quibus principiis ducantur, iisque pareant in suis artibus exercendis, et quae tibi respondebunt, sui

juris esse contendet metaphysica. Hujus quidem varia fortuna fuit. Postquam Aristoteles illius semina sparsit, quae collecta a Grammaticis in unum veluti corpus coaluere, Arabes et Scholastici gravissimam disciplinam tot contaminarunt sordibus, ut ad loquacitatem et contentionem ipsa unice uti velle viderentur. Sic cum diu in squalore jacuisset, extitit tandem vir summus Cartesius, qui commonefactus Baconis a Verulamio praeceptis, tanquam in aciem vocatus esset ad debellandos barbaros philosophos, qui andabatarum more pugnabant, metaphysicam ad novam, ut ita dicam, vitam revocavit. Sane neque ei vividum ingenium, neque judicium acre, et ad colliganda quae antecedebant cum iis, quae sequebantur, idoneum, neque libertas atque audacia ad dogmata, quae ex se ipso genuit, proponenda, et aliena evertenda defuit. Quanquam in eo erraverit, quod putaverit ideas innatas esse, habet tamen aliquid excusationis ejus error, quod cum demonstrandum suscepisset in miserabili ignoratione veri Peripateticos omnes versari, hosque tanquam pestem aliquam philosophiae vitari debere, ne gloriam quidem iis relinquendam putavit, quod viderint veritatis judicium a sensibus

oriri. Conjuratorum ducem facile illum dixisses, qui nulli pepercit industriae, dum inveteratam tyrannidem deleret; nec dubito, quin mirere hominem, qui ita coepit philosophari, ut de omni re ambigendum esse putaverit, postea quasi aestu quodam ingenii abreptum universae naturae explanationem sua disciplina contineri putasse. Ejus discipulus Malebranchius felix fuit in sensuum et phantasiae erroribus detegendis; sed quod omnia se in Deo videre putaret, non cavit malum, quod in aliis sanandum susceperat. Magnopere ingenio suo pene summo et omnino singulari confidens. Leibnitius accuratius et exquisitius, quam ceteri ante eum omnes praestiterant, se de corporis et animae conjunctione, de Divina Providentia, et de materiae natura dicturum palam professus est. Profecto si acumen et prudentiam continuisset suam in exponendis iis, quae dubitationem afferunt, neque abutens ad omnia aut monadibus (*si cum ipso loqui fas est*) *aut* harmonia praestabilita, *aut* sufficienti ratione, *aut* optimismo, *dilapsus fuisset ad praecipiendi explicandique rationem, melius famae suae consuluisset. Felicius Jo. Lockius metaphysicam nova illustrare*

luce sibi sumpsit, et quae de origine idearum, de mentis viribus, de vi et potestate vocabulorum copiosissime disseruit, talia sunt, ut ei, sicuti et Newtono, quos viros maxime Britanniae invidere solemus, nihil ad immortalem acquirendam gloriam defuisse videatur. Postquam eos commemoravi, qui in metaphysica longe omnium principes esse judicantur, ceteros praeteribo, quibus cura fuit quasi perpoliendi quemdam operis difficillimi extremum laborem. Sed proh dolor! quot inter hos exstitere, quos transvorsos egit immoderata omnia explicandi licentia, nullaque est res tam sacra, aut a Deo ipso patefacta, aut ab Ecclesia judicata, quam a Religionis imperio isti abjudicare minime sint conati. Quidquid ab iis litteris mandatum est, olere malitiam, et clamitare calliditatem facile judicabis; et quanquam adversus hosce metaphysicae corruptores saepe vocem sancta emiserit Religio, non tamen eorum frenari potuit audacia, et serpit infinitum malum, idque manat in dies latius, et consuetudine ipsa peccandi maxime roboratur. At quamvis per metaphysicos plura Religioni importata sint mala, a qua culpa ne abfuit quidem gravissimarum di-

sputationum inventor et princeps longe omnium in iisdem pertractandis nobilissimus Lockius, alios tamen maxime admiramur, qui in metaphysicis confutandis ipsi summi metaphysici fuerunt. Qui ergo discernes aliorum temeritatem ab aliorum prudentia? Omnes homines, qui se ceteris animantibus praestare student, summa ope niti debent, ut assequantur notitias, quas nobis natura ingenuit virtutum et vitiorum, ut Deum agnoscant et colant, ut animi motiones atque rationes, legum necessitatem et principia, et quidquid ad honestarum rerum prosperitatem, in quo sita est humana felicitas, pertinet, intelligant, quae si consentanea erunt divinis oraculis, conservabit metaphysica majestatem et dignitatem suam. Abutuntur impie et ingrate nobilissima disciplina, qui per eam student offundere tenebras et caliginem rebus, quae ex aeterna veritate derivarunt, ut abutuntur quoque ii, qui omnia non modo omnium magnarum rerum, sed etiam tenuissimarum sic persequuntur principia, ut eorum rationes sane tenebricosissimas consequi te posse desperes. Hoc eodem vitio non mediocriter laboravit Jo. de Vico, cujus vitam scribendam suscipimus. Ho-

minum genus in diversis antiquissimis nationibus ita consideravit, ut earum naturam, leges, scientiam, consuetudines, fortunam, vices se divinasse putaverit, nec modo quid factum ab iisdem fuerit, sed quid optimum factu esset persequitur ad beatam obtinendam vitam. Sapientius tu quidem agis, qui de hominum moribus, de ratione vitae, de legum origine, de concordia, de communi civium, de hominum, de gentium Jure pro eo, quod in Academia nostra sustines, munere, ita disputas, ut omnia referas ad naturalia principia. Perge Academiam ipsam tuis scriptis illustrare, meque, ut facis, ama. Vale.

Pisis Idib. April. MDCCLXXXV.

JOANNES DE VICO

JOANNES DE VICO Neapolitanus. Scripsit ipse confidentius de studiis suis honestissimis rogatu Joannis Artici de Portia, narrationemque illius magna ex parte sequemur, quod in ea exponenda tantum tribuerit veritati, quantum tribuere necesse est hominem, quem non obcaecaverit φιλαυτία. Quod ejus prima aetas inciderit in ea tempora (nam editus in lucem est an. MDLXX.) quibus perverse et scribebant et docebant homines, animum ostendit alienum a studiis, et praesertim a philosophia, quam Arabes omni mendacio contaminaverant. Cum vero grandior factus coepisset per se se ad veritatem revocare rationem, tanto incensus est desiderio tenendi illam laudandarum omnium artium procreatricem atque parentem, ut statuerit pedem domo non efferre, dum non compensavisset praeteritae aetatis negligentiam vel potius fastidium, per-

verſaeque inſtitutionis vitia. Dulcedine in primis captus rerum metaphyſicarum ajebat ſe inveniſſe in Suareſii libris, quo paſceret animum hujuſmodi lautitiarum cupidiſſimum. Tum ab eo aegre durus pater obtinuit, ut aliquem laborem quoque impertiret hominum periculis ſublevandis tractatione juris civilis et pontificii. Non modo gaviſus eſt, ſed etiam triumphavit ſe imperium exercuiſſe in filium, quando ab eo prima cauſſa publice pro ſe ipſo defenſa eſt, quae tantum commendationis habuit, ut non ulla eſſet, quae non digna ejus patrocinio videretur. Sed hujus forenſis concertatorii judicialis generis maxime taedebat Joannem, et habere ſcientiam quaeſtui, quamvis re familiari non abundaret, non inſuave modo, ſed turpe judicabat. Itaque eam juris prudentiam excoluit, qua divinae religionis et humani officii ratio exquiritur; et quod huic ſcientiae plurima adjumenta atque ornamenta attuliſſe audivit Henricum Caniſium et Ermannum Vultejum, eorum ſcripta aſſidue pervolutabat. Erat eo tempore in illo ſumma gracilitas et infirmitas corporis, cui cum accede-

ret labor continuus, non procul abfuit a vitae periculo. Quieturus ergo concessit Isciam apud Angelum Roccam ejus civitatis Episcopum, qui se beatum putabat, quod consuetudine frueretur Joannis, ab eoque in jure civili erudirentur fratris sui filii. Otii fructus fuit non relaxatio, sed contentio animi, et quo plus roboris recuperabat, eo renovabat acrius ineuntis aetatis studia. Poesis non illa amatoria, sed quam doctrina morum ornat corroboratque, divinarum rerum scientia hausta praesertim ex clarissimo Catholicae Ecclesiae lumine Augustino, illi non linguae solum, sed etiam animi et virtutis magistri Plato, Aristoteles atque Cicero, et quidquid φιλοσοφουμενων Graeci et Latini scriptores reliquerunt, adeo occupabant Joannis mentem, ut nullus locus vel necessariis oblectationibus relinqueretur. Amabat praesertim in Platone rationem subtiliter disputandi in contrarias partes, et artificiosam inventionem expolitionemque locorum, ex quibus omnis argumentatio et vel ipsa sophismata ad omnem disputationem inveniuntur; et quasi comitem ac ministram eorum, qui civitatis personam ge-

runt, legumque sunt custodes, esse debere dicebat artem vera atque falsa, quibusque positis, quid sequatur, distinguendi, atque judicandi. Auctoritate atque exemplo Platonis, geometriae quoque operam dedit, sed hanc brevi deseruit, quod hujus campus visus est exiguis finibus circumscriptus menti, quae vagari libere in immenso rerum metaphysicarum spatio exoptabat. Nihilo tamen minus geometrarum concludendi methodum plurimum et laudavit et secutus est, adeoque huic tribuit, ut maluisset adolescentes prius in geometria, quam in logica exerceri. Nulli fere physicorum illi probabantur, et ne Gassendus et Cartesius quidem ipsi, qui larga luce celebriores scholas tum complevisse judicabantur. Quare aut contempsit physicam, aut hanc quaeri a se oportere ajebat in Pythagoreorum libris, dum aliquis adesset Deus, qui hominibus naturae mysteria detegeret. Hac copiosa doctrinae supellectile ditatus rediit in patriam, seque ad Josephum Lucinium applicuit, hominem summa eruditione atque auctoritate, a quo multis gravissimisque in rebus adhibitus fuit. Hu-

jus non modo judicio ac commendatione, sed editis etiam duabus panegyricis orationibus, paullo latius dimanavit ad existimationem hominum, et tum magnorum suorum laborum multarumque vigiliarum fructum se cepisse maximum judicavit, cum publicus rhetorices magister honorificentissimo decreto declaratus est. Sibi videbatur eorum studiis, qui literis delectabantur, debere hoc munus, ut quotannis, dum intermissae exercitationes instaurabantur, ex illis rebus universis, ex quibus civilis vitae ratio et humana felicitas constat, aliquod expromeret argumentum, quod eloquentiae luminibus illustraret. Quod mente nihil homini dedit Deus ipse divinius, et quod illa ad rerum omnium scientiam sit aptissima, plurimum interesse ait ejus vires noscere, quo veluti stimulo excitentur homines ad magna suscipienda atque perficienda. Ut magnifice ejus extulit facultates, quam facilis et expedita, quantaeque sit efficacitatis in pluribus variisque rebus uno eodemque tempore assequendis, nisi aut negligentia, aut vitiosa obstet institutio! Atque haec in priori oratione, quam

dixit an. MDCLXXXIX. Altera tota est in virtute laudanda, revocandisque hominibus a voluptatibus, quae sensibus percipiuntur, quibus qui se se dediderunt, necesse est illos continuis jactari fluctibus, ut nunquam conquiescant. Post haec multa malorum semina exposuit; et quod ei erat propositum non tam consulere virtuti quam litteris, vehementissime insectatus est malignos criticos, pertinaces ac litigiosos homines, quasi libertas non in quadam moderatione, sed in pervicacia posita sit, et illam vanorum turbam, qui fraude, mendacio, aliisque malis artibus in opinionem doctrinae irrepere se posse putant. Ut res ab se dictae prope manu tentari possent, vita, factis summorum virorum easdem illustravit, et coloribus suis tabulam pinxit, in qua felicitatem eorum populorum, qui recte uti didicerunt doctrinis et artibus, licet aspicere. Quod nati sumus ad societatem communitatemque generis humani, omnia nostra studia ad hanc referenda esse ait, in quibus ne quid perturbatum et praeposterum sit, ita instituenda docet, ut postquam pueri ab ineunte aetate se

imbuerint doctarum linguarum rerumque gestarum notitia, ad geometriam ducantur, per quam ratiocinandi artem discant, sicque praeparentur ad contemplandam universitatem naturae in physica, res divinas et totam illam rerum abstractarum, ut loquuntur, seriem in metaphysica, ad noscendas mentis vires, ad illam corroborandam doctrina morum; quo, domitis cupiditatibus, puri et minime superbientes ad *Revelatam* tandem theologiam et Christianam juris prudentiam accedant. Haec quasi materies fuit, quam sex orationibus tractavit, ex quibus conjici potuit talem esse praeceptorem Joannem, ut vel indormientes excitare, aut ferocitate exultantes animos moderari, iisque facilioribus uti potuisset. Ipse vero laetabatur se artem oratoriam, quam multi indotatam atque incomitatam et incomptam esse dolebant, non solum verborum, sed etiam reconditarum rerum dote locupletasse atque ornasse. Non tamen has vulgavit orationes, et homini Cappuccino, qui excellens tum habebatur orator, donavit. Extat in manibus hominum illa, quam coram Card. Grimanio,

qui Caesaris nomine Neapolitanum Regnum gubernabat, dixit, in qua non minus philosophari sibi visus est, cum collatis inter se iis pristinis, et his recentibus temporibus, ostendit quanto nos inferiores sumus, eo magis adlaborandum, ut felici rerum divinarum et humanarum scientiae conjunctione superiores etiam, si fieri potest, evadamus. Eo tempore coepit quaerere et scrutari omnia, quae ad antiquorum sapientiam pertinebant, admonitus ab immortali opere, quod hac ipsa de re scripsit Baco a Verulamio, cui se aliquid addere posse speravit. Scripsit itaque, vulgavitque anno MDCCX. librum *de antiquissima Italorum sapientia ex linguae Latinae originibus eruenda*, in quo si affirmabis plus ingenii et acuminis, quam veritatis apparere, haud ego repugnabo. Quod nulli ad nos usque pervenerunt libri antiquissimorum philosophorum, ex quibus judicari possit, quae olim viguerit in Italia philosophandi ratio, id se colligere posse putavit ex origine et significatione diversorum verborum. Sunt enim quaedam, ait ipse, in Latii lingua, quae ita olent sapientiam, ut non ab vulgi usu,

ſed ab interiori doctrina profluxiſſe videantur. At cum Romani ad Pyrrhi usque tempora in ſumma doctrinarum omnium ignoratione verſati fuerint, ea arripuiſſe illos oportet ab vicinis nationibus, in quas aut Pythagorae doctrina permanavit, aut quae antea, ut Etruſci, praeſtantiſſimis inſtitutis et artibus erant excultae. Cum ab his vocabulis *factum* et *verum*, *cauſſa* et *negocium* eamdem rem ſignificari affirmet, cum expendit, quid ſonent verba *intelligere* et *cogitare*, cum alia hujuſmodi ſuis ponderibus examinat, ea de Deo, de mente humana, hujusque facultatibus vetuſtiſſimos Italorum ſenſiſſe judicat, ut prudentiſſimi et ſapientiſſimi haberi debeant. Originem ſcientiarum perſequitur ſane acute, ſi non ſemper vere. Quae coarctavit, et peranguſte reſerſit in univerſo opere ſi dilatare voluiſſet, multis paginarum millibus ſibi opus fore affirmabat. Gloriabatur tamen ſe nihil quod referret ſcire de antiquiſſimorum Italorum metaphyſica reticuiſſe. Valde doluit, quod Scriptores Italicarum Ephemeridum multa eo in libro obſcura, quaedam rationibus et argumentis

non satis confirmata esse affirmaverint, quibus ita respondit, ut correctoribus nec amicis, nec aequis. Non faciam ut enumerem quae ipse de *punctis metaphysicis*, de *substantiae indivisibilibus virtutibus*, aliisque hujusmodi rebus pro defensione sua protulit, cum in his enodandis frustra laborasse mihi videatur. Sed ita natura comparatus erat, ut ei maxime placerent ea, quae magis a vulgari sensu erant remota. Cum quae ad metaphysicam pertinebant hoc in libro pertractasset, de physica quoque et morali antiquissimorum Italorum se scripturum pollicitus est, quod ab illo minime effectum fuisse suspicor, quamvis hujusmodi investigationibus in primis oblectaretur. A severitate horum studiorum cum Vicus relaxare animum vellet, ad mansuetiores musas se se referebat, et quod erat in ejus mente plurimum roboris et nervorum, hac ipsa vi tincta ejus carmina videbantur. Omnino sunt grandia ac sublimia quae cecinit de laudibus Maximiliani Bavarorum Ducis; et granditate etiam quadam et doctrina commendatur ode, quam de origine vicibusque poesis scripsit. Tam bonus

nus erat laudator Joannes, ut aeternitatem immortalitatemque hominibus donare posse putaretur, qua de caussa rogatus est a Traetti Duce, qui fuerat unus ex carissimis discipulis suis, ut vitam resque gestas exponeret Antonii Caraffae gentilis illius. Id amplum et decorum existimavit: nemo enim virtutem praestantissimi Ducis non honorabat, de quo ita scripsit, ut res narraverit non eleganter solum, sed etiam ornate, regiones saepe et pugnas descripserit, belli, pacis, ac foederum jura perpenderit, et tracta quadam ac fluenti oratione interposuerit quoque conciones atque cohortationes. Quare fecit, ut vere dictum a Clemente XI. fuisse videatur, *Vicum hominis immortalis historiam perfecisse immortalem*. Quod ei tum necesse fuit in manus sumere Grotii opus *de Jure belli et pacis*, tanto amore in hunc Scriptorem exarsit, ut tribus aliis eumdem adjunxerit, Platoni videlicet, Tacito et Baconi a Verulamio, quos amores et delicias suas esse dicebat. Porro cum tam studeret nihil Ioannes, quam noscere hominem, et qualem hunc esse oporteat doceat mirabiliter Plato, qua-

Iis vero ſit exemplis declaret Tacitus, ſolitus omnia malitioſorum cogitata penetrare atque detegere, horum ſcripta non legebat modo, ſed continua meditatione commentabatur. Stupeſcebat vero unum Baconem, edito libro *de augmentis ſcientiarum*, adeo multa admonere potuiſſe homines, quae eſſent ab iis corrigenda atque perficienda, ſi ad perfectam ſapientiam pervenire cuperent. Denique quod eam praeſtabiliorem ſcientiam putabat Joannes, rerum divinarum atque humanarum naturam cauſſasque noſcere, et omnem bene vivendi rationem tenere ac perſequi, admirabatur Grotium feliciter adeo conjunxiſſe philoſophiam cum theologia, ut illo duce, rite judicare poſſimus quae fuerit ratio, recta ne an ſecus, qua omnium temporum nationes omnes rem publicam adminiſtrarunt. Verum quid ipſe quoque poſſet in hujusmodi doctrinis experiri voluit, et rerum multarum obſcuras et neceſſarias intelligentias, quas quaſi fundamenta quaedam novae ſcientiae ſparſerat in orationibus ſuis, enodare atque dilatare ſibi propoſuit. Huc referri debent libri, alter *de univerſi juris uno princi-*

pio et fine, alter *de constantia jurisprudentis* duas in partes divisus, quarum altera inscribitur *de constantia philosophiae*, altera *de constantia philologiae*. Quasi antesignanus operis fuit oratio quaedam ab eo dicta an. MDCCXIX. in studiorum inauguratioue, qua sic universum argumentum exposuit: *omnis divinae atque humanae eruditionis elementa tria, nosse, velle, posse; quorum principium unum mens, cujus oculus ratio, cui aeterni veri lumen praebet Deus . . . . atque ideo de divinarum atque humanarum rerum notitia haec agam tria, de origine, de circulo, de constantia, et ostendam origines omnes a Deo provenire, circulo ad Deum redire omnes, constantia omnes constare in Deo, omnesque eas ipsas praeter Deum, tenebras esse et errores*. Variae ac discrepantes fuerunt de hoc opere eruditorum virorum sententiae. Qui leviter docti erant, et qui soliti erant metiri omnia dictis veterum, ab eo voluisse everti solidiora sapientiae principia omnium saeculorum, omniumque nationum comprobata consensu, et quasi virtutis lumen extingui palam dictitabant. Qui vero a

metaphysica ceterisque doctrinis erant instructi, et qui ex aequo et bono, non odio atque invidia judicabant, pleniore ore illud ipsum opus laudabant, quod in eo nova multa atque inopinata, et utilitate magnitudineque praestabilia continerentur. Mihi instar omnium erit verissimus et sapientissimus judex Joannes Clericus, cujus oratio, quam in secunda parte voluminis XIII. Bibliothecae veteris et recentioris invenies, hanc habet sententiam. » Opus refertum est re-
» conditis abstrusisque rebus variisque ob-
» servationibus, quas auctor coarctavit, et
» peranguste ıeferſit, quae si dilatandae a
» nobis atque explicandae essent, multis sa-
» ne paginis egeremus. Geometrarum mo-
» re illud ipsum texuit, quo facilius quae
» vellet persuaderet lectoribus suis. Hi ve-
» ro nisi attente, patienter et a capite ad
» umbilicum usque sine intermissione idem
» perlegerint, et nisi se prius assuefecerint sti-
» lo atque ideis auctoris, multa illos ef-
» fugient nova, curiosa, et quae magna-
» rum continent principia rerum. Ab anti-
» quissimis temporibus ad Annibalis usque in

» Italiam adventum celebriores epochae ab » ipso commemorantur, et insigniorum Scri» ptorum de iis errores notantur. Narrat » vere, judicat sapienter, adeoque doctri» na et eruditione omni abundat, ut nul» lius aeque in potestate philosophia, ju» ris prudentia et philologia, quas praeser» tim excoluit, fuisse videantur ». Non contentus Clericus publico hoc testimonio, privatis litteris appellavit Vicum, in quibus plena erant laudis et gratulationis omnia. Addidit haec universis Italis gloriosa: *vidi multa et egregia tum philosophica, tum etiam philologica, quae mihi occasionem praebebant ostendendi nostris Septentrionalibus eruditis apud Italos non minus quam apud ipsos acumen atque eruditionem inveniri, immo vero doctiora atque eruditiora dici ab Italis, quam quae a frigidiorum orarum incolis expectari queant.* Si quaeres, num ob haec praeclara ingenii monumenta praemium ullum a civibus suis reportaverit Vicus, dolebis profecto, ut ipse vehementer doluit, vel negatum ei munus fuisse docendae publice juris prudentiae, cujus dignitatis fuerat defensor assiduus, quam-

que suis scriptis plurimum illustraverat. Quapropter de injuria et iniquitate hominum saepe sic querebatur cum conjunctioribus, ut nullum nisi cum musis et doctrina se habere velle commercium videretur. Ceterum ex immenso doctrinarum campo nullum genus, in quo utilius et jucundius versaretur se potuisse eligere putabat, quam in quaerendo quid sit homini tributum natura, quantam vim rerum optimarum mens humana contineat, cujus muneris colendi efficiendique caussa nati et in lucem editi simus, quae sit conjunctio hominum, quae naturalis societas. His enim explicatis, fontem legum et juris inventum esse nemo dubitabit. Quod ei semper mos fuit in his studiis inusitatas vias indagare, tritas relinquere, reddidit rationem cur id faceret, patefactis ceterorum scriptorum aut erroribus aut stultitiis, qui a naturae regula in suis tradendis dogmatibus deerraverint. Post id, positis quibusdam capitibus quasi scientiae fundamentis, investigavit, explicavitque *ortum humanorum morum cum quadam chronologia historiarum Graecarum, quas ob-*

scutas et fabulosas dicimus, sicque principia et caussas rerum, earumque progressus patefacit, rebusque remotissimis adjungit atque annectit recentes, ut quidquid profert, ab exquisita quadam ratione atque doctrina proficisci videatur. Atque haec inedita reliquit, propterea quia majus quiddam se confecisse putavit, edito an. MDCCXXV. libro, quem ad Academiam Neapolitanam instituit cum Italica inscriptione: *Principii d' una scienza nuova d' intorno alla natura delle nazioni, per li quali si ritrovano altri principii del dritto universale delle genti*. Hoc opus ei in amore et deliciis fuit, et glorians affirmabat se posteris monumentum reliquisse, ex quo judicium facere possent, quantum in hoc studiorum genere valeret, quantumque elaborasset. Quapropter de illo augendo et apertius explanando diu multumque cogitavit, quod se tandem perfecisse dicebat, cum tertio illud ipsum anno, MDCCXLIII., qui Auctoris vitae fuit ultimus, in lucem edidit. Contemplanti illi omnium nationum ortum et progressum, tria ostendunt se et occurrunt per quae homines civili conciliatione et so-

cietate inter se conjungi coeperunt, religio, matrimonia et sepulturae. Post diluvium cum homines exleges, feri atque agrestes tota terra dispersi vagarentur, nihil tam praepostere, tam monstrose cogitari potest, quod non proprium eorum esset. Difficile est tempus definire, quo ii ratione et consilio, quasi quadam luce ac lumine vitae, uti coeperint; id tamen evenisse Vicus putat ducentesimo post diluvium ipsum anno. Exsiccatis enim aquis aut in flumina derivatis (inquit ille) propter exhalationes terrae cum essent tonitrua et fulgura, et facile, tonante caelo, Deum aliquem regnare crederent homines, timore perculsi speluncas et antra petierunt, ad quae cum feminae quoque confugerent, aut traherentur, instar Homerici Polyphemi connubia concelebrarunt. Conjugatis tali modo viris et mulieribus, familiarum coeperunt distingui status, et qui nati erant ex iis liberi, ne inhumata projicerentur parentum cadavera, et ut haberent quo vitam sustentarent, occupata a se loca studiose conservarunt. Jure asyli atque vi auctae sunt familiae. Nam cum multi superessent, qui in a-

gris ferarum more vagarentur, ii aut a robustioribus capti, aut sponte dedititii, pericula evitandi caussa, in famulatu fuerunt. Multiplicati, maleque habiti famuli tumultuantur, et ad eos coercendos, cum singulae non valerent, plures conspirant atque consociantur familiae. Hinc rerumpublicarum, quas aristocraticas dicimus, origo. Quas utilitas conjunxit, eadem dissociavit; et cum quaelibet aut dilatare, aut suos tueri fines vellet, orta inde sunt bella, foedera, paces. Bellipotentes populi juris et naturae aequabilitatem facile agnoverunt, et dum student a cervicibus suis jugum servile dejicere, ita convellunt pristinum reipublicae statum, ut dominatio inter eos omnes esset communis, qui ejusdem civitatis essent. Tranquillatis rebus, intellexerunt homines belli subsidia et pacis ornamenta a commercio, ab artibus et scientiis petenda: hinc commoda vitae, voluptates et luxus, quibus cum nimium indulgeretur, facile extitere studia divitiarum atque honorum, ceteraeque hujusmodi ambitiones, injustitiae, et illa omnia, quae semina sunt civilium discordiarum. Dum ab his laceratur

debilitaturque respublica, non deerit certe, qui patriam prodere, et tyrannidem occupare conabitur. Ita Imperiorum patefacta origine, ea, quae inde manarunt, Vicus percenset. Quod antiquissimum e doctis apud Graecos fuerit genus poetarum, studiose quidem utitur eorum testimoniis ad illustrandam civilem historiam vetustissimarum nationum. Indicat originem poesis, idololatriae, divinationis, sacrificiorum, omneque id quod metaphysica, poetica contineri ait. Transit inde ad logicam, quo loco omnia illa persequitur, quae ad poeticam locutionem atque inventa poetica, ad litterarum, hieroglyphicarum notarum et linguarum originem pertinent. De morali et politica ea differit, ut virtutum, morum, legum ortum possis agnoscere; et cum saepe redeat ad Imperiorum originem, sententiam eorum confutat, qui Romulum Monarchiae conditorem, et Junium Brutum popularis libertatis fundatorem dixere. Ac ne illa quidem praetermittenda putavit quae ad physicam, cosmographiam, astronomiam, chronologiam et geographiam spectant, glorians se uno volumine comprehendisse omnia

a sapientissimis viris excogitata et tradita, ex quibus effecta est philosophia. Quod nihil tam difficile esse putabat, quin quaerendo investigari possit, naturam, mores, jura, leges, linguas, characteres, juris prudentiam atque judicia divinae, heroicae et humanae aetatis, quae multis fabularum involucris et quasi velis obtendebantur, se omnium primum detexisse gloriabatur. Homeromastigem eum facile dixeris, cum persuadere tibi conetur, in divino poeta inordinatam et incompositam collectionem diversarum historiarum potius, quam poesim inveniri. Perantiquissimarum nationum terris peragratis, earumque vicissitudinibus animadversis, tempora praeterita cum recentibus sic comparat, ut quamdam formam naturalis reipublicae omni ex parte perfectae exprimere studeat; et ex ea quale aedificium sit universi operis, et quam intemperanter saepe Auctor abuteretur suo acerrimo ingenio in consectandis umbris et imaginibus veri licet conjicere. Mihi sane tenebrae sunt plura Vici dicta. Tacere tamen non debeo laudi illi datum a doctis viris fuisse, quod in tanta

caligine, qua tegebatur ultimarum nationum hiſtoria, clariſſimum lumen praetulerit multaque vera aut veroſimilia detexerit *. Quis porro non fatebitur, ut unam rem eamque graviſſimam exempli cauſſa ponamus, Deum ipſum Judaeis ducem et magiſtrum fuiſſe, ſi cum Vico comparationem faciat hujus populi cum ceteris gentibus? Hae enim ſenſim et pedetentim et naturali quadam progreſſione

* Gloriari in primis videbatur Vicus teſtimonio Philippi Pirelli hominis ſane multa doctrina exculti, qua commendatus ad Cardinalatum pervenit. Ejus Italicum epigramma de Vici operis laudibus hoc loco referre minime pigebit.

Deſta da Giove in pria ſi volſe a lui
L' umana gente, e ſue donne diſperſe
Raccolſe, e di terren lieve coperſe
L' oſſa inſepolte de' parenti ſui.
Quindi altri poi regnò ſul capo altrui,
E per ſuo ſcampo il giogo altri ſofferſe;
Quindi il nobil conſorzio e le diverſe
Cittadi, e le Provincie, e i Regni a nui.
E ben fur provvidenza, e voci ed opre
Del Ciel, che a noſtra guida accende ed arde
I lumi, onde le menti illuſtra e copre.
Tu ſveli tutto il bel lavoro antico,
E ſcopri ancor l' età future e tarde.
O ſaggio ed immortal divino VICO.

a ferinis moribus discessere, et ad artium ac scientiarum cognitionem pervenere, cum Judaeorum natio summum hoc repente, quod sine Dei voce fieri non poterat, fuerit consecuta. Mitto alia plura, quae a laudatoribus Vici efferuntur, quorum testimoniis saepe utebatur ad reprehensorum retundendam, ut ipse ajebat, aut invidiam. aut gnorantiam. Quando Vicus secundo hoc opus edidit, Neapolitani regni clavum tenebat Carolus Borbonicus, cui cum tam nihil curae esset, quam ut eximiis propositis praemiis eliceret atque invitaret magnos homines ad praeclara suscipienda, sarciendamque jacturam, quam, dominantibus Austriacis, fecerant iis in regionibus litterae, novo munere, eoque honestissimo, cum accessione stipendii octingentorum, ut loquuntur, ducatorum eumdem decoravit. Factus enim est Regius Historiographus. Ille vero, quanquam nihil se habere, in quo melius et jucundius non inertem senectutem consumeret, et maximas res esse intelligeret in hac memoria et aetate nostra historia dignas, cuperetque beneficentissimi Regis laudes illustrare, verebatur tamen ne cum isti rei tantum

operae quantum vellet et opus erat (historia enim nec institui potest nisi praeparato otio, nec exiguo tempore absolvi) dare non posset, opinionem, quam de se omnes habebant, minueret potius quam augeret. Praeter quam quod periculosam esse offensionem potentiorum videbat, si res non ex annalium vetustate, sed ex sermone hominum, recentibusque monumentis essent eruendae. Profecto vera animum illius praesensisse declarant quae postea accidere Jannonio, qui in rerum omnium certamen atque discrimen propter libertatem scribendi devenit. Quapropter bene ac sapienter se gessisse mihi videtur vir amicissimus Franciscus Danielius, qui aliorum commonefactus periculo, se satis suo muneri facturum putavit, si Friderici II. Caesaris res gestas atque leges illustraret. Sed ad Vicum revertor, qui non tam a difficultate rei, quam a provecta aetate, valetudinis incommodis et rerum domesticarum angustiis sibi dari justam excusationem arbitrabatur, si historicum aliquid minime in lucem proferret. Sed haec minime eum vindicabant a labore, quem

propter institutionem adolescentium sustinebat. Non enim jejuniter et exiliter de rhetoricis quibusdam praeceptis disputabat, sed fontes philosophiae, humani ac divini juris ceterarumque doctrinarum, ex quibus eloquentia dimanat, studiosissime aperiebat. Siqui vero minus idonei essent ad has res intelligendas, eos e schola domum deducebat exercendi ipsos caussa in veterum scriptorum lectione, imitans nutrices, qui omnia minima mansa, ut ajunt, infantibus pueris in os inserere solent. Mirabantur vero omnes singularem hominis, cui nemo par in civitate ponebatur, humanitatem facilitatemque, pene ut se ipsum oblivisci videretur, dum commodis utilitatique suorum civium serviret. Qui totum vitae suae cursum in animi contentione prope incredibili confecerat, extremo memoriam perdidit, sic ut cum ei saepe verba deessent, nutu, quod interpres divinabat, affirmaret, aut negaret. Patienter tamen hoc malum, ut et ceteras, quas in vita accepit, calamitates pertulit, quod nihil non ab illo obtineret pietas in Deum, sine qua omnia, et

vel ipsam doctrinam, flocci facienda affirmabat. Ceterum erat ad iram propensus, ut sunt fere omnes boni, et lacessitus se acerrimum sui defensorem ostendit. Vixit simpliciter, fideliter, vitaeque hominum amice, et suos quam qui maxime dilexit. Nam ex Catharina Destita binos suscepit liberos, quos sic instituit, ut majorem natu in munere publici eloquentiae magistri successorem habuerit. Neapoli diem obiit supremum XIII. Kal. Feb. an. MDCCXLIV., omnesque ejus mortem doluerunt, quod fama et opinio singularis de illius doctrina omnem extinxisse invidiam viderentur.

OPERA EDITA

Canzona in morte del Conte D. Antonio Caraffa Generale in Ungheria. In Vinegia per lo Ponzatti 1693. in 4.

Affetti di un disperato; Canzone. In Vinegia pel Ponzatti 1693. in 4.

Latinae orationes. I. pro auspicatissimo in Hisp. reditu Francisci Benavidii S. Stephani Com. II. in funere Catharinae Aragoniae Segorbiens. Duc. III. pro felici ad Neapolitan. solium aditu Philippi V. IV. de nostri temporis studiorum ratione. V. de mente heroica. VI. in Caroli et M. Amaliae utriusque Sicil. Regg. nuptiis. *Latinas has orationes, postquam editae separatim fuerant, uno volumine collegit Franciscus Danielus Neapoli an.* MDCCLXVI. *et praefatione illustravit.*

Nelle nozze di Vincenzio Caraffa con Ippolita Cantalmi Stuart, Canzone. *Extat* nella scelta dell' Acampora in Napoli 1701.

Acta funeris Caroli Sangrii et Josephi Capyaii. Neapoli 1701. in fol.

Tre Canzoni sorelle in lode di Massimiliano Duca di Baviera. *Extant* nella scelta del Lippi in Lucca 1708.

De antiquiss. Italor. sapientia ex linguae Latinae originibus eruenda libri tres. Neapoli 1710. in 8. *Hujus operis primus tantummodo liber editus fuit, qui inscribitur* Metaphysicus: *secundus et tertius nunquam lucem aspexere.*

Risposta di . . . nella quale si sciolgono tre gravi opposizioni fatte da dotto Signore contro il

primo libro de antiquiss Italor. sapientia. Neapoli 1711. in 8.

Risposta di . . . all' Articolo X. del Tom. VIII. del Giornale de' Letterati d' Italia. In Napoli 1712. in 8.

De rebus gestis Antonii Caraphaei. Neapoli 1716. in 4. max.

De uno universi juris principio et fine. Neapoli 1720. in 4.

De constantia jurisprudentis lib. II. I. de constantia philologiae. II. de constantia philosophiae. Neapoli 1721. in 4.

Giunone in danza poema di nuova idea, lavorato su' principj della mitologia scoverti dall' Autore. In Napoli 1721. in 4.

Canzone dell' origine, progresso e caduta della poesia. *Extat* nel Tom. II. della scelta dell' Albani in Firenze 1723.

Orazione in morte di Angela Cimini Marchesana della Petrella. In Napoli 1727. in 4.

Principj di una scienza nuova d'intorno alla natura delle nazioni ec. In Napoli 1743 in 8. gr. editio tertia.

Vindiciae adversus Acta Lipsiensia. *Horum enim Scriptores illud opus de principiis &c. censuris confixerant.*

Carmina varia Latina et Italica, et inscriptiones.

OPERA INEDITA

Orationes VI. in solemni inauguratione studiorum habitae.

De aequilibrio corporis animantis.

Solemnis praelectio ad l. 1. ff. de praescriptis verbis.

ANGELUS FABRONIUS

LAZZARO SPALLANZANIO

S. P. D.

PHilosophi, qui saepe multi sunt in disciplinaru mortu et progressu investigando, facile in eam descenderunt sententiam, primogenitam fuisse morum scientiam, quippe cum hominibus ipsis procreatam. Ut enim inter hos societas esse coepit, quam necessitas ac natura ipsa conciliavit, et rubustiores quidam aequabilitatem communis juris transierunt, effecta est injusti cognitio, eorumque vitiorum, quae oriuntur a dominandi cupiditate. Multis injuriis agitata atque jactata aequitas, patentius ipsa apparuit, extititque tali modo justi scientia, donataeque virtutis nomine eae actiones fuerunt, quae opponebantur iis, quae e vitiis ortum habebant. Postquam homines intellexerunt quid esset justum et injustum, quod omnis boni et mali moralis principium esse facile dixeris, inquire-

re coeperunt quid esset illud, per quod volumus et intelligimus. Hominibus, licet ad eliciendam veritatem rudibus et inexpertis, non multo labore opus fuit, ut noscerent eam esse naturam humanorum corporum, ut non iis, sed nobiliori substantiae, quae nihil commune cum iisdem haberet, illa facultas conveniret. Mirae conjunctionis animae et corporis, quibus, licet natura dissimilibus, formamur, nulla certe alia reddi potuit ratio, nisi mentem extare infinita potestate praeditam atque aeternam, cui id, quod sumus, referre acceptum, et quam pie et grate colere debeamus. Ex his naturalis theologiae, metaphysicae, sed praesertim legum moralium fontes et capita videre licet, quarum ea est indoles, ut omnes, qui ratione uti voluere, quocumque in statu fuerint, easdem assequi potuerint. Natura de animis hoc merita melius, quod corporum adjumenta adhibentur extrinsecus, animorum salus et felicitas inclusa in iisdem est: nam dum se se ipsos excutiant, facile intelligent quibus officiis uti, quibusque legibus parere debeant ad beate honesteque vivendum. Sed quamvis insita et quasi consignata in animis nostris sint ethices

praecepta, incurrit tamen haec scientia in maximas difficultates, cum argumenta, ut loquimur, demonstrativa, quidque cuique consequens sit inquirit: nam cum verba semper eamdem rem exprimant, nec nisi verborum signis declarari valeant morales ideae, quae diversae esse possunt non solum in diversis, sed etiam in iisdem hominibus, quae interdum ita compositae sunt, vix ut distingui oratione et explicari possint, magnum sane munus is suscipit, qui ethicen ad artem et scientiam revocare contendit. Facile est docere obediendum Dei legibus, nemini damnum inferendum, illatum resarciendum, deinde, quod alterum justitiae fundamentum est, communi utilitati serviendum, fidem praestandam, hancque qui violat, oppugnare omnium commune praesidium, jussa imperantium servanda, quae contraria non sint Dei voluntati, iisque naturae juribus, quae variari non possunt, ceteraque hujusmodi, in quibus justum atque honestum continetur. Sed cum redigere in ordinem haec praecepta voluerimus, atque ostendere, quae prima sint, quae aliis occasionem dederint, quid ex his ipsis consequatur, quomodo ad omnes vitae casus atque actiones sint accommodanda, qui gradus, series, conjunctiones ac differentiae sint singulorum,

quomodo componantur, compositaque suas in partes distribuantur, quae sint hominis natura ac jura, in quo humana felicitas ac virtus omnis consistat, fortasse magnitudine negotii obruemur. Antiquissimum tamen genus poetarum satis ostendit nullo non tempore excultam moralem philosophiam fuisse, quamvis Socrates primus illius auctor atque inventor, eamque devocavisse e caelo, et in urbibus collocavisse dicatur. Omnis quidem ejus oratio in virtute laudanda, et in hominibus omnibus ad virtutis studium cohortandis consumebatur, et de Providentia ea docuit, ut nihil sapientius atque magnificentius dici potuerit. Quod ejus sermones sua in scripta retulerit Plato, non linguae solum, sed etiam animi ac virtutis magister appellatur. Hujus discipulus Aristoteles quae a praeceptore accepit et quae per se didicit, civis tamen magis, quam hominis officia, et praesentis magis, quam futurae vitae bonum inquirens ad certa capita redegit, quidque sit in unoquoque primum, quid proximum, quid postremum ratione atque ordine explicavit. Bene et Epicurus de morali meritus esset, si quae de felicitate docuit, aut emendasset, aut, quod reor, melius sensa sua decla-

rasset. Verbo enim voluptatis si laetitia ac tranquillitas in animo, non delicatae et libidinosae motiones in corpore, quae nullum cum virtute commercium habere possunt, subjiciantur, non erit quod de Epicuro, tanquam morum corruptore, clametur. Ejus aequalis Zeno, licet non vocabulis modo, sed etiam rebus veteris Academiae disciplinam commutaverit, cum tamen inventor et princeps Stoicorum fuerit, magnam ei tribuunt laudem moralis philosophiae cultores. Profecto quis veterum philosophorum, magis quam Stoici, vim virtutis tenuit? Eorum sententiae et praecepta erant ejusmodi; congruenter naturae convenienterque vivendum, homines hominum caussa esse generatos, ut ipsi inter se, aliis alii prodesse possint, nullum beneficentiae ceterarumque virtutum praemium expetendum, cum in ipsa conscientia magnus fructus recte factorum sit, actionem bonam aliam consequi statim debere, virtutem adeo amandam, ut prae ea nihili sint habenda pericula, vincula, exilia et mors ipsa, sapientem nulli servire, mundum hunc omnem templum esse Dei et regnum, in quo ipse principatum tenet, et in quo nos etiam partem habemus ea conditione, ut omnes

actiones nostrae ad commune bonum dirigantur. Mitto cetera sane egregia in eo praesertim, quod pertinet ad libertatem hominis, quanquam in eorum dogmatibus sint prava quaedam, quae homo Christianus nullo modo probare potest, et de quibus veteres ipsi philosophi inter se digladiabantur. Cum proseminatae essent quasi familiae philosophorum dissidentes, Augusti aevo Alexandrinus quidam nomine Potamon illam philosophandi rationem invexit, quam eclecticam *appellavit, quia in libera quadam electione alienorum dogmatum tota occupabatur. Cicero ipse hujus exemplum dedisse videtur, cum in miro de Officiis opere modo Peripatetici, modo Academici, Stoici modo partes agat. Neque aliter se se gessere Seneca et Plutarchus, quorum eadem aetas ac ferme fortuna fuit, quorumque sententiae de rebus gravioribus atque certioribus saepe consentiunt, quamvis Latinus philosophus Stoicorum studiosus adstipulator videri cupiat. Sed Plutarchus magis sibi constat, fluctuat interdum Seneca, hic arma suppeditat virtuti, ut vitiosos motus perturbationesque debellet, lenior ille eminet earum rerum commemoratione, quae magis ad defendendam tegendamque virtutem,*

quam ad vitia oppugnanda valent, Graecus, quamvis ejus natio diuturna servitute ad nimiam assentationem erudita esset, undequaque libertatem prodit, contra Hispanus tyrannidi interdum favere videtur, hic orationem quasi calamistris inurit, ille in ipsa concinnitate et venustate sententiarum gravis commovet magis animos, quam aures capit, et cum totus in eo sit, ut commonstret recti viam, et ut fieri solet, digitum ad fontes intendat, haec res magis amorem conciliat, quam ille violentus impetus, quo utitur Seneca ad vitia percellenda. Qui his proximus fuit Epictetus, simplex est, et quidquid inde haurias, purum te haurire senties; sed in illo nihil est magnum et sublime, quod inflammet animos ad virtutis amorem. Ut rapimur legentes scripta Marci Antonini, ut ejus admiramur ingenium, dum aut exponit, aut emendat, aut nova luce illustrat aliorum praecepta, vel illa, quae ex se ipso genuit, simplici oratione vestit atque ornat! Platonici, qui tertio et quarto aerae Christianae saeculo floruere, ut Plotinus, Amelius, Porphyrius, Jamblicus et Proculus, conjectores potius somniorum, quam explicatores cultoresque moralis disciplinae, quam a sectae conditore acceperunt, esse voluisse vi-

dentur . Neque haec ipsa disciplina admodum crevit Sanctorum Ecclesiae Patrum opera , qui quidem subtiliter atque copiose de rebus divinis disputarunt , sed parum feliciter de naturalis philosophiae principiis . Ex multorum saeculorum caligine et tenebris , in quibus omnia praeclara studia misere jacuerunt , ipsa quoque lucem aliquam respicere coepit , cum Arabes Scholasticam philosophiam instituerunt . Quanquam iis Deus esset Aristoteles , quo sane nemo doctior , nemo acutior , nemo in rebus vel inveniendis vel judicandis acrior extitit , tamen ita praepostere , ita confuse , ita inquinate moralia praecepta ex omnibus collecta libris exposuerunt , ut pene obsoleverint omnia , quae ab iis tradita fuerunt . Ut scientiarum omnium , sic et ethices tractandae vias vir judicio summus Baco a Verulamio tradidit . Hujus vocibus commonefactus homo Batavus Hugo Grotius omnium primus ausus est magnum extruere aedificium , cujus philosophus Anglus formam adumbraverat , et unus ex omnibus ad id maxime natus aptusque videbatur et erat . Eminebat in eo veritatis amor et ars vera ac falsa judicandi , atque differendi , omnes fere vincebat studio atque eruditione , acerrimo

ingenio erat in rebus inveniendis, et judicio prudentissimo ac certo in optimis eligendis, adeo oblectabatur industria et meditatione, ut nullis adversae fortunae casibus ab iis tanquam a suavissimo pastu posset avelli, talis denique erat, ut nemo illi superior ingenii et artis divitiis poneretur. His facultatibus jus illud, quod naturae et gentium dicitur, universe, ac certo ordine exposuit, quod fieri humani generis maxime intererat. Paullo antequam Grotius e vita decederet, in lucem hominum prodiit Thomas Hobbesius, cui si philosophari libuisset sine praejudicatis opinionibus, neque illius aetas in turbulentissimam Britanniae tempestatem incidisset, plurimum per eum morum scientia aucta fuisset. Sed aut novitatis studio, aut assentandi cupiditati nimium indulgens monstra errorum peperit, et hominibus atque virtutibus hostis fuisse judicatur, cum docuisset suae quemque utilitati servire debere, ex hac hominum societatem profluxisse, inter homines omnes a natura esse bellum, et ab imperantium voluntate atque arbitrio religionem, omneque id, quod justum aut injustum dicimus, dimanare atque pendere. Exoremus ut sileant ejus Sectatores, quorum nonnulli cum

invasissent in illa, quae satis scite instructa et composita videntur, magnas sane ediderunt ruinas. Grotii vestigia secutus Samuel Puffendorfius plurimum elaboravit in declarandis tum juribus naturalibus hominum, tum origine ac fundamentis societatis atque officiis, quae inde profluunt, ejusque opus de jure naturae et gentium, *copia electioneque rerum, harum ordine atque dispositione a Lockio et Clerico (qui quantique judices!) omnium utilissimum existimatur. Longum esset numerare omnes, qui sapienter interpretando naturae voces moralem philosophiam provexere. Atque haec cum late pateat, domineturque vel in ipsa juris prudentia, variae et diversae et in omnem partem diffusae de illa solent esse disputationes, ut non una, sed multiplex scientia esse videatur. Fere ea, quae ab Italis nostris his de rebus omnibus scripta sunt, ab exteris aut contemnuntur, aut ignorantur. Verum si quis hunc statuet esse philosophum, qui scite persequitur morum ortum atque progressum, qui quod homini cum humano genere quasi civile jus intercedat, quid ad vitae felicitatem conducat, subtiliter, presse et enucleate disserit, magna tribuat et concedat no-*

cesse erit Jacobo Stellinio (non enim mihi nunc animus est ceteros commemorare) qui in his rebus cognoscendis atque tractandis studium suum omne posuit. Quoniam vero te cupere mihi significasti, ut exponerem quibus gradibus ad tantam sapientiam pervenit, libenter parebo voluntati tuae; neque mirabitur quisquam me de ethica, ejusque vicibus tecum disseruisse, quod quamvis physicam scriptis tuis sane immortalibus illustrandam susceperis, is tamen es philosophus, qui rerum divinarum atque humanarum naturam caussasque noscis, et omnem bene vivendi rationem tenes atque studiosissime exequeris. Quod ego pluribus verbis declararem, nisi omnibus perspecta esset virtus tua, tuaque singularis humanitas, quibus omnes ad te diligendum atque colendum cogis. Ego vero quoniam tantum tibi debeo quantum persolvere difficile est, efficiam profecto, ut si non dignus amicitiae tuae, beneficiorum saltem tuorum gratus ac memor cognoscar. Vale.

Pisis Id. Nov. MDCCLXXXV.

JACOBUS STELLINIUS

JACOBUS STELLINIUS, homo abundanti doctrina et incredibili varietate rerum et copia, natus est in Foro Julii v. Kal. Majas an. MDCXCIX. Mathia et Andriana honestis quidem parentibus. E Somaschorum, sicuti vocant, scholis, quas in patria frequentavit, talis evasit, ut cum annum agens XVIII. in eorum societatem cooptatus fuisset, omnes jam tum confiderent, magno illum fore ornamento et ipsi societati et patriae. Itaque nullum fuit subsidii genus ad sapientiam adipiscendam, quod eidem minime suppeditaverint. Adolescens egregia quadam exercitatione in dialecticis, physicis, metaphysicis, geometricis atque theologicis rebus, et multarum linguarum peritus, sed praesertim Graecae, Latinae et Hebraicae, jussus est rhetoricam docere in Academia, ut appellabant, Nobilium, quae per ea tempora Venetiis fuerat instituta. Id munus non

ultra triennium sustinuit, quod Joannes Emus S. Marci Procurator amplissimus, acerrimusque ingeniorum aestimator, in quo uno Ulyssis prudentiam et Nestoris facundiam conjunctam esse dixisses, eumdem apud se habere voluit filiorum suorum praeceptorem atque educatorem. Habuit etiam vitae socium, et omnium fere consiliorum suorum participem, cum non minus prudentiam, fidelitatem et modestiam in ipso suspiceret, quam doctrinam. Trium, quos hic suscepit, liberorum natu major nomine Petrus florenti in aetate magnaque in expectatione decessit. Supersunt Aloysius et Angelus; cumque ille politica, hic nautica scientia, uterque eloquentia, omnique illustri laude sint celebratissimi, non tam grata declaratione, quam gloriosis factis fidem faciunt, se omnia adjumenta a Stellinio ad virtutem accepisse. Ab eo tempore in oculis clarissimae urbis posita fuisse videntur singularia Stellinii merita; quare facile Emus obtinuit, ut is in locum Jacobi Giacometti, qui ethicen docuerat in Gymnasio Patavino, succederet. Ingressus est munus an. MDCCXXXIX. doctissima oratione

quae si minutorum opusculorum fabricatoribus minus arrisit, in admirationen certe traxit verae solidaeque sapientiae amatores cognitoresque. In ea oratione primo quidem eos oppugnat, qui naturalia, quae dicuntur, omnia praecepta subvertunt, quasi nihil natura sanctum esset, nihil honestum, nullaque regula ostenderetur, ad quam homines vitam moresque suos conformare possent. Argumentis autem ipsorum confutatis, ostendit ipse leges quasdam esse debere nulli mutationi obnoxias, et ab ipsa natura praescriptas, quibus constringantur homines atque regantur. Principia et fundamenta honestatis in altera parte orationis indagaturus haec ait: *cum mundi fabrica, siderumque pulchritudo et concentus ex dissimilibus motibus ultro incurrat in oculos, ac rerum tantarum magnificentia ex omni tempore solertissimos homines excitarit ad eas caussas investigandas, ex quibus in summa varietate compositio tam admirabilis, et constans ordo duceretur; ex legibus iis, quibus universum hoc aspectabile regitur, compertissimis, eas item intelligi leges ac derivari praecipue posse apteque consoo, quas et mun-*

mundus rationalis esse fateatur sibi praescriptas, ac detrectare ducat nefarium, si de naturae opifice atque gubernatore Deo pro dignitate sentiat, quidque aeternam ac summam rationem illam, cujus est ipse particeps, unum deceat, animadverterit. Iis autem in legibus enucleandis et perspicax prae se fert ingenium, et acre judicium, et philosophiae scientiam omnino singularem; tum, quod difficillimum his in rebus fortasse fuerat, cum nova loqui videatur, nihil affert a veritate abhorrens, et a doctorum hominum intelligentia disjunctum. Secutus est eam orationem libellus *de ortu et progressu morum*, ex quo facile intelligas' quanta huic viro humani animi, rerumque ad animum ipsum pertinentium cognitio fuerit. Capite autem primo explicat, *quo ordine facultates hominum evolutae sint, ex iisque cognatae cupiditates effusae.* Sentit enim rerum humanarum conversiones illi praesertim animi facultati adscribendas esse; quae cum esset expedita, quam maxime rerum potita est. *A rudi victu*, inquit, *ac duro, quo robur alitur, ad eam vitae rationem gentes adductae sunt, in qua ferocitas*

et versutia confligunt inter se , resque vi peraguntur , et insidiis impotenti furore communitis . A ferino statu hoc rerum , quo dominatus occupari solent , ad eum porro devehuntur, qui fortitudine nititur et prudentia , rebusque partis tuendis , ac turbolentis ordinandis accommodatus est . Hanc *deinceps excipit optima civitatis constitutio ea , quae justitia regitur , ac devincta continetur legibus ; et cum otio abundet , atque opportunitates maximas habeat ad opes augendas , excolendasque artes , eapropter ad omnes vitae commoditates atque jucunditates percipiendas in primis idonea est . Otio vero confirmato , fortunis auctis, ac deliciis multiplicatis , cupiditas exaggerata laxare legum fraena nititur , ac justi , et aequi munimenta omnia concutit adeo , propellitque , ut aestuantem cupiditatem ea continere minime possint .* His uberius explicatis, late persequitur , quomodo a diversis hominum ingeniis diversa vitia et virtutum species existant . Eos autem vitiosos mores fuisse rationi contrarios , et eamdem oppressam tenuisse docet, cum non omnibus tamen illi probarentur . Legumlatores quidem intacta quamplurima , quae minime probabant , reliquisse dicit, quod aut removere

non possent, aut alia simili de caussa permittenda, sive toleranda judicarent. Itaque principia morum neque a cupiditatibus inter se decertantibus, neque a consuetudine, quae mutatur in dies, neque a legibus etiam sapientissimorum hominum, quae temporibus et insitae populorum infirmitati aptantur, neque a temeritate casuum incertorum, ut videlicet tempori serviatur, et iis, quibuscum agitur vita, repeti posse demonstrat. Ad extremum multo minus ex eo, quod opportunum vel intempestivum sit, totius elici dicit fontem honestatis. Ex iis efficit quidpiam nulli mutationi obnoxium, et omnino simplex esse oportere, cujus ad similitudinem mens consilia et mores dirigat. *Quapropter*, inquit, *etsi res, quae materia constant, omnes fluxae sint, et homo ipse, qua parte corpus est, mutationi tempore omni subjaceat, ... ratio tamen, qua differt a rebus aliis, constans est, ac vitae leges, quae manant ex ea, perpetuae sunt, et unius modi semper, ac sui similes*. Capite hujus libelli altero totus est in inquirendo, *qua ratione et via de rebus ad vitam pertinentibus*

opiniones exortae sint . Explicat autem quomodo judicia de rebus ,quae feruntur, ex affectione animi cujusque profluant , et affectionibus roborentur, conspirantibus aliorum , quos inter est quisque situs . Caput autem errorum esse dicit , quod plerique consensione quadam incredibili partem sui potiorem eam esse putant , quae sensuum est instrumentum , ut pote cujus evolutio prior et usus in vita frequentior est , et hinc ea vehementius omnes afficimur : at contra pars ea, quae intelligentiae et rationis particeps est, cum variis iis imaginibus prope confunditur, quas olim fluere a corporibus Epicurus existimavit. Hinc fieri docet , ut homines expetendum sibi constituant, ut, objecto impedimento nullo, voluptati obsequi possint. Hinc fieri, ut sensuum appetatur integritas , et affluens copia rerum , quae sensibus optime inserviant , et potestas perfruendi rebus ipsis arbitrio cujusque suo . Explicat etiam quomodo vehemens in nobis enascatur libertatis amor, qui aliis postea voluptatibus ipsisque divitiis antefertur; tum quomodo amori libertatis appetitio do-

minatus conjuncta fit, et quomodo hinc vires corporis in pretio haberi coeperint, at multo magis prudentia, five in agendo calliditas, ex quibus omnibus defiderium extiterit multos habendi affeclas, atque hinc defiderium laudis, honoris ac dignitatis. Ex iis rebus quaenam aliae enafcantur aperit, et cur et quomodo antiqua et remota pluris, quam noftra, fiant oftendit; ex quo pretium nobilitatis docet exiftere. Eodem capite qua ratione nobilitas, ut pluris fiat, illuftrari divitiis, aut eloquentia, aut virtute et confilio debeat, ipfe aperit; et cur plus in animis multitudinis eloquentia, quam germana fapientia poffit. Vulgus tamen hominum admiratione fapientiae percelli dicit eadem ratione, qua res difficiles atque reconditas mirari confuevimus, etfi praemiis eamdem haud foleat afficere. Philofophos quidem ridet, qui, ut admirabiliores apparerent, vanas opiniones excogitarunt, et cum ea de cauffa vulgo fpernerentur, ipfa immortalitatis fpe jacturam nominis compenfabant. Defcriptio in extremo eft fatis elegans cupiditatum, quibus homines pro diverfis ingeniis

ac vitae rationibus afficiuntur. Caput tertium explicat, qua ratione tradita, et quibus ex fontibus hausta sint praecepta de vita et moribus. Ostendit initio ea praecepta primum fuisse rudia, deinde concinniora et robustiora, denique variis modis a nimia ingeniorum subtilitate corrupta. Probat autem primum praecepta proponendi modum per exempla fuisse; alterum ab animalium similitudine fuisse ductum; denique ex animantibus ad alias naturae partes progressionem fuisse factam, ac leges obvias, quibus hae reguntur, ad cohibendas hominum cupiditates fuisse translatas. Originem quoque illarum praecipiendi rationum, quae paroemiae dicuntur, ac translationes a specie ad speciem vocari solent, quae in aenigmata evaserint multitudini propter obscuritatem incommoda, ob oculos ponit, nec non originem apologorum; quae duo poetarum ipsis documentis anteponit; et originem simul atque utilitatem allegoriarum, quae nimis etiam obscurae progressu temporis factae fuerint, cum vulgus in ipso verborum cortice haereret, neque ad rem ipsam, quae signifi-

cabatur, usque procederet. Hinc levitate et inscitia multitudinis audaciores facti nonnulli, qui sapientiae laudem affectarent, ut ipse scribit, quidquid erat in vulgus proferendum convestitum id exhibebant imagine aliqua sensibus objicienda. Philosophis vero utilissima fuere, et opportunissima integumenta haec ad ea omnia ornanda, quae sibi de rerum universa natura finxerant. Opportunus hic est exponendi locus opiniones philosophorum de natura rerum, ac de ipsa Divinitate. Itaque ubi de conversionibus aliarum rerum in alias ope, ut plerique sentiebant, Divinitatis effectis, ac de Pythagorae metempsychosi locutus est, hinc poetarum metamorphoses sumptas fuisse scribit, quae tamen cum essent temere confictae, ne apud ipsam quidem multitudinem mereri fidem aliquam potuerunt. Unde ortum habuerint brevia et acuta dicta sapientum Auctor inquirit, ac dictorum eorumdem quanta sit utilitas ob oculos ponit. Socratem philosophiae, quam Cicero moralem dixit, quasi parentem mirificis laudibus effert ad caelum, et illud Themistii probat de ipso gravissime pronuntiatum: *philosophiam*

sparsim habitantem ab eo contractam in unum fuisse, quemadmodum Athenas a Theseo. Hoc loco Sophistarum vanitatem a Socrate reprehensam fuse persequitur, et eorumdem inscitiam graphicis coloribus pingit: Aristophanem qoque confutat, qui Socratem accusavit, quasi ea revocaret in dubium, quae certissima sunt, ac vera esse permagni nostra refert. Philosophorum, qui post Socratem extitere, sectas egregie describit, Cynicam videlicet, Cyrenaicam, Epicuream, Peripateticam, Platonicam, Stoicam, Scepticam, Acatalepticam, a quibus ethicen fuisse corruptam, ac deformatam potius, quam auctam, vel illustratam arbitratur. Scribendi rationem a Platone adhibitam exhibet, quem simul facultates duas conjunxisse dicit, quae videntur oppositae; res nimirum a sensibus remotas probe percipiendi, et easdem per ornamenta eloquentiae sensibus quodammodo subjiciendi: ex quo tamen factum putat, ut cum poetarum omnes undique flosculos idem Plato collegerit, et numerorum mysteria, doctrinamque idearum ab Epicharmo adumbratam penitus introspexerit, in unum hae omnia coegerit se se invicem im-

pedientia; unde lectori obscuritas, et mox opiniones omnino vanae suboriantur. Aristotelem, quod philosophiam ex involucris aenigmatum exsculpserit, ac nudis verbis usus ratiocinationes legibus definitis, et undique enucleatis adstrinxerit, ipsi Platoni praefert. Quod pertinet ad rem nostram, Aristotelis praecepta de moribus Platonis ejusdem somniis anteponit, quod illi *visum est opportunius unumquemque putari non mundi universi, sed unius tantum reipublicae civem, atque ad hunc morum doctrinam accommodari*. Sed mediocritas illa, in qua civilis virtus posita est, quam varie a variis Philosophorum sectis declarata fuerit, fusiore sermone persequitur, et ad extremum ita scribit. *Quae cum omnia fluxerint ex opinionibus iis de natura rerum, ad quas erant forte delati, vel affectione animi cuique propria, vel analogia incerta quapiam et obscura, factum est ut rationem distorserint, aut infuscarint illi in primis, qui rationi perficiendae operam navasse maximam videbantur*. Hactenus libellum *de ortu et progressu morum* enucleavimus. Hunc excipit *Praelectio* habita Kal. Dec. an. MDCCLXI.

in qua ut probet ab angustiis humanae mentis et ingenii tenuitate ortum rudia illa et inculta sumpsisse, quae de vita regenda philosophi proposuerunt, rem ab initio repetere instituit, ejusque gradus ex ipso progressu mentis humanae ductos accurata oratione persequi. Sed illa plerisque non plane arrident, quae in eodem sermone Stellinius docet: *ut ex iis*, inquit, *quae non aliunde sibi quam ex rerum vicissitudine temporumque varietatibus accidere perincommode sentiebant, impendere sibi vim divinam quamdam humana omni potentiorem homines conjectarunt, eamque sibi placandam observantia cultuque aliquo statuerunt; sic ea quae gravia, molesta, perturbata contingebant homini ex homine, commonuerunt aliquid esse debere, quod homo homini debeat*. Gravius fortasse ac verius cum Plutarcho melioris notae metaphysici statuere solent, caelestium rerum atque terrestrium contemplationem in rudibus etiam animis hominum aut injecisse primo suspicionem, aut latentem expliuicsse notionem Divinitatis. Nonnulli etiam queri videntur, cognitionem eam, qua nihil ad veritatem illustrius, nihil ad vitam regendam utilius ho-

minibus a natura datum, non ſatis firmis a Stellinio ſuffultam fundamentis exhiberi, dum illa ſcribit: *Conjecturam eam ultro ſubortam moderatores ſocietatis excoluerunt et confirmarunt eventorum iteratione ſubinde renovatam, et rebus praeſertim improſperis alte defixam in animis. Rerum enim, quae ad voluntatem fluunt, non admodum anxie cauſam inquirunt homines occupati perceptione grata bonorum, in eaque ſubſiſtentes; quae vero adverſe accidunt, ingrato ſenſu commovent animos, et mali ſeu declinandi, ſeu repellendi cura de mali cauſa cogitationem injicit.* Iis conſentanea ſunt illa, quae poſtea ſcribit; ab adminiſtrandae ſocietati Praepoſitis ritus ac cerimonias inſtitutas fuiſſe, ac legibus communitas, ut abditae illius potentiae cultus in animis hominum altius insereretur, ac praecipue rudiores in officio continerentur. Eumdem ſi audias, cum non poſſent homines ea cognoſcere, quae *moralia attributa* divinae naturae dicuntur, ad eam ſibi conciliandam ea ſufficere judicabant, quibus nos capi ſolemus; cum tamen haud ullam animi ad honeſtatem ipſam conformandi curam eſſe ſibi ſuſcipiendam arbi-

trarentur. Ipſum enim Deum in ea dumtaxat crimina putabant animadvertere, quae ſocietatem evertunt, vim, rapinas, caedes, dolos atque alia ſimilia. Neque vero, ut idem auctor eſt, gratiae apud eam naturam alium expetebant fructum, quam hujus vitae bona. Illa etiam Stellinii plerisque diſplicent, quae de Providentia Dei res humanas adminiſtrantis differit. *Atque cum ſubinde fieret*, inquit, *ut ſimul et peragerentur ea, quibus excellentior obſcure proviſa potentia coli ſolebat, et evenirent ea proſpere, quae ſuſcipiebantur aut optabantur, ideae rerum ſecundarum et curae, conſilii, providentiae permeantis univerſum, et res humanas adminiſtrantis inter ſe colligari adeo coeptae ſunt, ut alterum alterius efficiens exiſtimatum ſit. Mens enim ad ea, quae comitari ſe mutuo ſaepe videt, inter ſe nectenda proclivis eſt, et alterum ex altero pendere putat. Neque ſolum id accidit, ubi reconditae res et penitus abſtruſae ſunt, verum etiam ubi nullo negotio pervideri poſſet, efficientiam alterius ab alterius efficientia plane disjunctam eſſe, neque habere in-*

tur se commune quidpiam. Temporis autem progressu, homines, cum exculti magis, et evoluta sensim honesti forma fuisset, denique cogitasse, *naturam mentis ac rationis compotem omnino decere, non solum aeque cum aliis agere, sed et ipsam per se compositam esse, moderatam, aequabilem*. Hinc in pretio haberi coepit verecundia, temperantia, constantia, lenitas, similesque virtutes. Cumque iidem homines rerum ipsam universitatem magis perfecte cognoscerent, *de natura*, inquit, *praestantissima, quam impendere sibi conjectura cogitabant ancipiti, cogitare distinctius, et sentire dignius exorsi sunt*: cumque non omnes homines in hac vita vel bene, vel male factorum praemia recipiant, aut poenas, de altera vita, atque hinc de animorum immortalitate cogitationem suscepere, quam Legumlatores, ut libenter unusquisque patriae serviret, pro viribus excolendam arbitrati sunt. Utiliora atque veriora esse arbitror, quae de philosophorum doctrina Stellinius habet, quos videlicet hominum vitae regendae peritorum inventa conturbasse putat. Duas autem in classes ipsos tribuit; alteram scili-

cet eorum, qui solam materiam esse rerum initium existimabant; et alteram eorum, qui materiae mentem adjungebant. Illos evertisse funditus ipsam ethicen, ab his autem paullo utiliora expectari potuisse monet. Id autem ex eo probat, quod ipse Anaxagoras, qui plus aliquid purae menti, quam reliqui omnes, tribuerat, ne ad naturales quidem effectus explicandos eamdem induxerit, de quo graviter ab Aristotele, nec non a Platone sive a Socrate in Phaedone reprehenditur: quare multo minus credibile est eamdem ad eruenda principia induxisse, quae ad affectionum animi temperationem pertinent. Sed et aliud honestatis fundamentum, quod ab animorum immortalitate sumitur, pene eversum a philosophis idem Stellinius putat, haud alia scilicet ratione docentibus animos esse immortales, nisi quatenus divinae sunt naturae partes, in quam, extinctis corporibus, revolvuntur. *Praelectionem* totam egregia Socratis laus concludit, qui se penitus ad res humanas contulit, ac primus inter philosophos de moribus unice sibi quaerendum esse statuit; sive, ut Ciceronis ver-

bis utar, primus philoſophiam devocavit e caelo, et in urbibus collocavit. Eam vero *Praelectionem* alia excepit pridie Non. Novemb. an. MDCCLXIII. habita, in qua cum pleraque ſint obſcuriora, mirandum propterea non eſt, ſi variae de ipſa extitere doctorum hominum diſcrepantesque ſententiae. Hac in *Praelectione* rectum uſum ſibi conſtabiliendum ſuſcipit humanarum facultatum. *Cum*, inquit, *ex facultatum omnium inter ſe concentu rectam affectionum humani animi conſtitutionem exiſtere neceſſe ſit, ex quo ſui cujusque ſenſus efflorefcit aequabiliterque viget, non modo jucundus, ſed etiam cumulatus, eaque complectens omnia, quibus ipſa natura facultates idoneas indidit inchoatas aut abſolutas, ideo ſingularum limites ex eo ſtatuendos eſſe planum eſt, quod afferre ipſae poſſunt ad augendum, explendumque ſenſum eum, in quo felicitas eſt animi poſita, quamdiu corpus adjunctum habet, eoque intercedente cum rebus undique circumpoſitis conſociatus eſt*. Explicat deinceps, quomodo non praeſentibus tantum homo affici debeat, ut impoſito muneri ſatisfaciat, ſed etiam e longin-

quo providere ; atque alia ſane permulta. Ex his aliqua ipſius Auctoris verbis afferemus, ne quis aliquid ejusdem ſententiis nos oratione noſtra demere vel addere ſuſpicetur. Etenim de illo ſenſu, in quo ſitam hominis felicitatem arbitratur, ea ſcribit. *Ubi ſui ſenſus ita comparatus eſt, ut conſtare ex multis debeat inter ſe varie compoſitis pro varia facultatum indole, quarum ex multigena functione pendet, quidquid a temperatione conſentanea functionum abſit, ſenſum ex univerſis redundaturum uno tenore pregredi, lateque fundi vetat, eique moleſtiae quidpiam admiſcet, aut voluptatis detrahit*. Deinde multa de ſingulis ſenſibus copioſa magis quam perſpicua oratione differit, inter quae illa, quae non leviter faciunt ad Auctoris defenſionem, nobis commemoranda. *Ex facultate*, inquit, *in mente inſita percipiendi temperationem ordinemque affectionum, quae ad vitae cultum et ſocietatis incolumitatem ornatumque pertinent, ſenſus effunditur honeſtatis ac decoris elucentis in conſiliis, et moribus inter ſe convenienter apteque compoſitis ; quem ſenſum imbibere penitus, eique congruenter agere ſummum illud eſt, quo*

ipſa

ipſa per ſe vis erecti magniquc animi poſſit. Illa etiam notatu digniſſima nobis videntur de ſenſu honeſtatis ab eodem Stellinio dicta. *Ne vi dignitati munerique ſuo conſentanea careat, mentis et rationis, in qua ſitus eſt, eatenus intendendae vires et limites proferendi ſunt, quatenus ei tributa facultatum inferiorum adminiſtratio flagitat, eo pertinens, ut uno conſenſu conſpirent omnes ad extremum illud, quo maxima bonorum adſcriptorum humanae naturae ſumma comprehenſa ſit.* Itaque Stellinius honeſtatem non ut famulam, aut adminiſtram voluptatis cum Epicuro exhibet, verum ei tum in voluptatem, tum in reliquos hominum ſenſus adſcribit imperium, eique munus committit hominem ad felicitatem perducendi, quae ſi virtutis eſt praemium, virtus ipsa profecto eſſe non poteſt. Reliqua hujus *Praelectionis*, in qua obſcurum, ut innuimus, Auctor ſequitur orationis genus, ad ſenſus ipſos explicandos pertinent, ex quibus, ut ait, vitae ſenſus extitit, et quomodo permiſceantur inter ſe, ac non raro turbentur, et alter alterius formam imitetur, aut

ſimulet, quomodo praecipue ſenſum honeſtatis ſenſus alii corrumpant, quomodo variandi, aut intendendi, aut remittendi ſenſus iidem ſint, ita declarat, ut maximam fuiſſe Stellinio in metaphyſicis rebus abſtruſa quaelibet intelligendi vim et acumen, quisquis ea legit, facillime agnoſcat. Quare non eſt mirandum, ſi ſaepe audiverim a viris doctiſſimis tum Anglis, tum Gallis, libellum, quem de rebus ad mores pertinentibus edidit Stellinius, omnium hujusmodi rerum ſcriptorum bibliothecas unum ſuperare. Dabunt vero hanc mihi veniam lectores, quod in iis exponendis paullo ultra, quam conceſſum hiſtorico videatur, ſim immoratus. Id enim feci non tam rei utilitate, quam quod occulta quaedam et quaſi involuta, quae occurrunt in Stellinii ſcriptis, aliqua ratione aperienda eſſe putavi. Verum ipſe ex multorum ſententia non ſolum probabilem, ſed etiam ſapientem hujusce obſcuritatis excuſationem habuit. Quaedam enim ſunt, quae animo magis, quam verbis complecti poſſumus; et quae hauſtus potius quos-

dam ex aeterna mente, quam verborum delectum desiderant. Ad id, quae abhorrent a communi intelligentia, novum quoddam dicendi genus postulare videntur, praesertim si periculum sit, ne in propatulo posita tumultus excitent invidorum atque imperitorum, convocata de malis scholis in auxilium quasi libera turba temulentorum. Quoniam more institutoque majorum exigebatur a Stellinio, ut in publica schola universam ethicam ac praesertim Aristoteliam explicaret, eam ita divisit, ut sex annorum spatio ejusdem absolveretur tractatio, undique eruens ea, quae non solum instruere, sed etiam delectare possent ejus auditores. Cum singulis annis argumenta rerum tractandarum in publico proponeret, ex hac forma, quale aedificium futurum esset, facile cognosci poterat; quare multi ab eo postulabant, ut distincte et ordinate disponeret, quae tradere solebat auditoribus suis, et ex iis opus morale omni ex parte perfectum componeret, et quasi coagmentaret. Quod ipse vivens multis sane de caussis

perficere recufavit, poft mortem illius praeftare ftuduit ejus collega et difcipulus Hieronymus Barbadicus, a quo Herculis laborem exantlatum dixeris in affequendis ordinandisque iis, quae fcripto confignaverat Stellinius veluti quamdam filvam atque materiam univerfam, permixtam tamen atque confufam, difputationum fuarum. Ex his fex libros confecit, qui licet doctrina et eruditione abundent, vereor tamen, ut plane fatisfaciant iis, qui cupiditatem habent ita nofcendi moralem fcientiam, ut illis perfpicua fint, omnique ex parte compofita, quae traduntur, praecepta. Ceterum quem fecutus eft ordinem Stellinius ipfe, quae fundamenta univerfae fcientiae pofuit, quae his inaedificavit, quomodo cuncta colligavit, quae pro fe aliquando amico refpondidit, ex ipfo intelliges, cujus unum (1) atque alterum (2) fcriptum his de rebus Italicum, editum jam a Barbadico, in extremum commentariolum referemus. Si pietati fumma tribuenda laus eft, profecto exiftimabimus Barbadicum fufcepiffe curam co-

gitationemque dignissimam virtutis suae, quod collegerit vulgaveritque moralia Stellinii scripta *, quodque alios exemplo suo excitaverit ad cetera ab eodem relicta edenda, ex quibus judicium facere possumus, quam is esset disputator subtilis in omni re philosophica atque theologica, quam doctus in mathesi, quam prudens in medicina, in anatome atque politica, quam denique in omnium fere optimarum artium studiis eruditus atque exercitatus. Quare minime est mirandum, si, vel dum viveret, fama de illius singulari doctrina cultiores omnes nationes peragraverit, ut, quod de Livio memoriae quoque proditum est, nonnulli ex remotissimis regionibus Stellinium noscendi et conveniendi caussa Patavium venerint. Neque id auditum, sed cognitum praedicamus; estque inter ceteros testis vir omni ornamento virtutis, ingenii et fortu-

* Haec si summatim breviterque exponere vellem, frustra laborarem. Legi illa possunt, quae per nos edita fuerunt de his ipsis scriptis in voluminibus XXXVIII. XXXIX. XL. *del Giornale de' Letterati. Pisa. &c.*

nae clarissimus Comes Mercius Caesaris ad Galliarum Regem Legatus, qui saepe mihi narravit hominem summa doctrina ac ingenio, ad quem venerat ejus congressus requirens, non modo sustinuisse, sed vicisse etiam mirificam, quam sui excitaverat, expectationem. Qui vero ad eum ventitabant, queri de illo videbantur, quod licet tot ingenii atque doctrinae divitiis abundaret, refugeret tamen ab edendis scriptis suis, quasi clarorum hominum scientia librorum magnitudine et copia metienda esset. Nullam reliquit litteram Socrates; nihilo tamen minus totius Graeciae judicio habitus est omnium facile princeps cum prudentia et acumine et venustate et subtilitate, tum vero eloquentia, varietate, copia, quamcumque se in partem dedisset. Omnino tanti viri imitator aemulatorque fuisse Stellinius mihi videtur, cum quo vultus etiam atque oris, prout veteribus in monumentis exhibentur, haud levem gessit similitudinem. Illud autem ex eo etiam apparet, quod esset dulcis, facetus, festivique sermonis; quod uti soleret ea dissimulatione, quam Graeci ειρωνειαν vocant; quod jucun-

dae concertationis ſtudio modo hoc diceret, modo illud; quodque percunctando et interrogando elicere ſolitus eſſet aliorum opiniones, ut iis cum lepore atque humanitate, quae in ejus ore atque oculis apparebat, quidpiam opponeret. Habuit Stellinius, ut Socrates, accuſatores ſuos, adverſus quos, non ſecus ac ille, adhibuit liberam contumaciam a magnitudine animi rectaque conſcientia, non a ſuperbia ductam. Et ipſe quidem ob invidiae obtrectationem nullum fecit apud aequos homines detrimentum exiſtimationis, ſed quoad vixit, virtutum laude crevit. In omnibus rebus ſingulari fuit induſtria ac prudentia; eluxitque ſemper in eo gravitas morum, mens caſta et integra, et non vulgaris modeſtia, ſive hanc eſſe dicas non elatam de ſe opinionem, ſive continentem in animo moderationem cupiditatum, ſive, ut Stoicis placuit, ſcientiam earum rerum, quae agentur, aut dicentur, loco ſuo collocandarum. Minime ſilentio praetereundum eſſe putamus, non defuiſſe Stellinio poeticum ingenium, quod etſi exercitatione non aluit, valuiſſe tamen ipſum ſuis viribus,

carmina praesertim, quae scripsit in nuptiis nobilissimi viri Paulli Antonii Labiae et Fiordalisiae Emae, satis declarant. Quanquam aptus esset ad conjungendas amicitias, et amicos coluerit, habenas tamen amicitiae laxissimas habere voluit, quas vel adduceret cum vellet, vel remitteret. Ipsum musicae perstudiosum fuisse accepimus, idque mirari licet, quod voce absonus esset, quodque recitator scripti alicujus varietates sonorum, intervalla distinctionesque parum noscere videretur. Etenim ita dicebat, ut una semper esset spiritus ac soni intentio. Et id quidem ex eo praesertim accidebat, quod jam inde a prima adolescentia edentulus esset, dentiumque inflictu et collisione voces in verba magna ex parte conformentur. At eo vitio, ut et illo altero, quod licet Latine luculenter sciret, non vitaret tamen in dicendo obscuritatem, factum puto, ut ejus schola minus, quam par erat, frequentaretur. Cum epiphora mensem aliquem laborasset, et jam tantisper recreatus videretur, repentina morte perculsus decessit Patavii VI. Kal. April. an. MDCCLXX. Sepultus est in S. Crucis

decorataeque exequiae fuerunt omnium bonorum lacrimis , pompa , laudatione musicisque modis , quos fecit amicus Stellinii Vallottius , cujus pervulgatum est nomen . Ad ejus tumulum hoc elogium appositum legitur.

D. O. M.
JACOBO . STELLINO
FOROJVLIEN.
INTEGRITATE . INGENIO
OMNIGENAQVE . DOCTRINA
PRAECLARISS.
ETHICA . PRAESERTIM
QVAM . IN . PATAV. GYMN. TRADIDIT
PATAVIN. SOMASCHENSIVM
SACERD. COLLEGIVM
SODAL. O. M.
M. P.
A. MDCCLXXII.

Non diffiteor me in Stellinii vita exponenda fuisse verecundum et parcum . Audivi enim Antonium Evangelium in hujusmodi re laborare ; neque dubito , quin homo , qui diu in manibus habuit omnia Stellinii scripta ,

qui cum eo et familiaribus illius diu vixit, quique ad elegantiam ſcribendi adjungit doctrinae ſubſidia, tale ſit opus confecturus, quod merito Stellinii ipſius, et ſuo in illum ſtudio ſingulari plane reſpondeat. Non ego is ſum, qui cum tanto viro contendere poſſim: juvit tamen aliquid tentaſſe, quod ſane pertinebat ad hoc noſtrum inſtitutum ſcribendi vitas Italorum doctrina excellentium, cujus operis cum vulgaverim duodecim volumina, et ad quindecim usque, ſi vita ſuppetet, illud perducturus ſim, ſi non laudem, veniam ſaltem datum mihi iri confido, quod pro viribus conatus ſim colligere, et Latii lingua explicare, quae monumenta et litterae prodiderunt de ſapientiſſimis viris, quorum permultos eſſe imitatores atque aemulos maxime conducit ad Italiae gloriam, humanique generis felicitatem.

(1) Egli è manifesto, che l' unico fine della Morale non è che l'acquisto dell' umana felicità naturale.

L'acquisto di questa felicità dipende dall' uso retto delle facoltà dell' uomo naturali relativamente agli oggetti loro.

L' uso retto di queste facoltà dipende dallo stabilimento degli ufizj, che la natura à prescritti ad esse, e de' limiti, dentro a' quali ciascheduna dee contenersi. Stabilire gli ufizj è lo stesso che fissare a quali cose debba determinersi l' uso di ciascheduna, e stabilira i limiti è lo stesso che determinara fino a qual punto l'uso loro possa portarsi.

Dallo stabilimento degli ufizj e de' limiti nasce l'equilibrio e l' armonia, che dee mantenersi tra tutte le facoltà umane, perchè l' uso dell' una non sia dall' uso dell' altra turbato, nè soverchiandosi smoderatamente si rendano l' una l' altra inutili: ma tutte insieme s' accordino a fara un tutto ben ordinato ed unito, e contribuiscano ognuna quella parte, che loro conviene, a' bisogni della vita umana: onde l' uomo sia capaca delle funzioni tutte, per le quali è stato fatto, e di tutti i beni, che l' Autore della natura à ad esso con atta proporzione accomodati.

Ma come l'uomo non è solitario, ma congiunto con altri uomini ad esso simili, e delle stesse facoltà provveduti, così l' uso delle sue facoltà determinar non si dee relativamenta ad esso solo, ma anche riguardo agli altri, coi quali la natura à voluto, ch' egli abbia della congiunzione; e questo pure dee proporzionarsi in modo, che di molti tutti particolari, ognuno in se stesso bene ordinato, possa formersi un tutto universale perfettamente quanto è possibila simmetrizzato. Per la qual cosa è ne-

cessario, che niuno porti l'uso delle sue facoltà fino al segno, che potrebbono portarsi, se si considerasse chi le possiede riguardo solo a se stesso; ma dee temperarlo in modo, che non impedisca l'uso convenevole anche delle facoltà di coloro, che gli sono vicini, e gli privi per conseguenza de' beni, che loro egualmente appartengono.

Quindi l'uso delle facoltà umane, perchè sia retto, dee determinarsi e riguardo all'uomo che le possiede, e riguardo agli altri, sovra le facoltà de' quali elle possono avere qualche influenza reciproca. Da questo uso così fissato dipende la perfezione dell'uomo quanto al ben essere proprio o relativo alla società.

L'esercizio delle facoltà nostre, convenevole all'uso retto già stabilito, sono gli atti virtuosi; e la costante determinazione di tenere le facoltà medesime dentro gli usizj e limiti rettamente determinati, è la virtù generale, che dee chiamarsi la vera forza dello spirito umano.

L'ultima conseguenza di questa perfezione è in chi la possiede una sodisfazione pura, solida e costante, quanto la natura delle cose umane lo può permettere, ed in tutta la società l'acquisto e possedimento de' massimi beni, di cui la vita umana è capace, quali sono la tranquillità, la sicurezza e l'abbondanza di tutte le cose, che possono rendere la vita amabile.

Posto ciò, tratteremo prima delle facoltà dell'uomo naturali, delle quali son tutti a parte in qualche grado, degli usi, che se ne fanno comunemente, e degli effetti, che ne risultano. In secondo luogo dell'uso retto di ciascheduna, considerando l'uomo in uno stato assoluto. In terzo luogo dell'uso retto di ciascheduna, considerando l'uomo in uno stato relativo agli altri uomini. In quarto luogo si applicheranno i principj stabiliti alle diverse

situazioni, in cui sogliono trovarsi gli uomini nel corso comune della vita. Finalmente in ultimo luogo si faranno delle considerazioni sovra il sistema, che ne risulta dalle leggi sopraddette, e sovra la felicità, alla quale un uomo può aspirare in questa vita, dove si esamineranno i sentimenti de' filosofi sovra questo punto.

Questo è il piano, che io mi sono proposto per non allontanarmi dal sistema d' Aristotele, che non à preso a considerare altra felicità che la puramente umana indipendentemente da qualunque relazione alla vita futura, non avendo egli in mira che di formare de' buoni cittadini, ed atti a costituire un' ottima repubblica. Quindi viene comunemente accusato d' essere un filosofo troppo materiale, e pochissimo religioso. Se questa fosse un' accusa legittima, essa tanto più dovrebbe valere in un filosofo Cristiano, che dalla Fede illuminato dee dirigere tutte le operazioni sue all' altra vita. Ma credo che per essere in questo proposito esenti da ogni giusta imputazione, basti che i principj, che si stabiliscono per la felicità della vita presente, non sieno incompatibili con quella della vita avvenire. Questo è l' ultimo grado, a cui possa arrivare la ragione umana pura, che non voglia far uso della Rivelazione; essendo ciò riservato intieramente alla Teologia, colla quale Aristotele, che io ho l' obbligo di spiegare, non à relazione alcuna. Tutto quello, che si trova dalla legge divina proibito, si troverà qui parimente contrario alla rettitudine, che la ragione prescrive all' umane facoltà; benchè tutto quello, che l' Evangelio consiglia di fare per agevolarci la strada alla beatitudine eterna, e levarci di mezzo gli ostacoli, che ci si attraversino, non si trovi qui proposto; anzi la presente felicità qualche volta dimandi, che si faccia il contrario.

E questa è la massima difficoltà, che si possa opporre al metodo nostro.

Ma se si prende a considerare la cosa più d'appresso, si vedrà prima che le cose dall' Evangelio consigliate di fuggire non lo sono, perchè sieno in se stesse cattive, ma perchè servono solamente d'intoppo ad un bene maggiore, e per l'abaso, che l'uomo ne suol fare comunemente. Onde l'abbracciarle come parti della nostra felicità presente non è fallo d'altra spezie, che d'imprudenza a di prosunzione. In secondo luogo asaminando il nostro sistema si troverà, che anche in questa parte ai non è molto lontano dal consiglj Evangelici; non potendosi ottenere quell'armonia, che si prescrive nelle facoltà umane e nell'uso degli oggetti loro, senza essere obbligati a fare de' sagrifizj di quelle cose, che prese assolutamente potrebbono senza colpa godersi. Onda quand' anche non si segni la strada che della vita presente, per li medesimi passi può tendersi alla futura, quando vi si aggiungano i lumi e le mozioni necessarie.

Al P. Gingarini.

(2) Vi sono tenuto sommamente per molti capi, ma principalmente per la bontà, che avete avuto di pensare favorevolmente di me, d'interpretare benignamente i miei sentimenti, e di procurare, che la vostra interpretazione sia ricevuta da quella persona, che prendendo forse occasione dalla mancanza d'espressioni o di metodo ha sostituito nel picciolo saggio, che avete letto, ciò, che la fecondità della sua fantasia, o la esuberanza della sua dottrina le à presentato alla mente. Quella parta, in cui più facilmente poteva darsi luogo a qualche equi-

voco, l'ò letta prima di darla fuori ad un uomo dotto ed in materia di religione scrupoloso piuttosto, che dilicato; ed avendolo interrogato su questo punto, non ò veduto ch'ei vi facesse alcuna difficoltà. Di fatto io la so alla Neutoniana: poste alcune leggi per esperienza note, ne deduco le conseguenze, senza nè indagare, nè determinare la ragione delle leggi stesse. La legge nel nostro caso è, che la natura umana è dotata di varie facoltà per operare, che queste facoltà non sono tutte egualmente facili a mettersi in atto, nè anno tutte la stessa forza. Altre non an bisogno che dell'applicazion dell'oggetto e dell'organizzazione e temperatura del corpo per essere nella massima disposizione a fare le funzioni loro; altre non anno la consistenza, ed attività necessaria, che dopo una lunga coltura ed un esercizio laborioso. I sensi e le passioni varie di vigore secondo la varietà delle costituzioni corporali non an bisogno, che d'occasione per esercitare tutta la loro forza. L'intelletto e la volontà non an molto di robustezza, se non sono con diligenza coltivate. Questo è di fatto, e già spiegato a lungo da me nella storia, che ò fatta delle facoltà umane e della loro forza diversa, per potere a ciascuna determinare i limiti convenevoli, da' quali nascono le virtù. Donde poi sia nata la diversità della forza e dell'agevolezza o difficoltà, che s'incontra nell'esercizio di queste facoltà, non tocca a me nè cercare, nè stabilire. Epicuro lo attribuiva alla natura dell'uomo, che non può essere diversa da quello che è. Platone alla malignità della materia, che impedisce la mente. Noi Cattolici dalla Fede illuminati dal peccato originale lo riconosciamo. Quanto alla parola di sviluppo lascio la libertà di cangiarla a chi vuole, mentre non mi sono servito di

essa che come di un termine metaforico, su cui non è appoggiato altro che delle altre metafore nate in conseguenza della prima, per trasportare la cosa dalla mente alla fantasia. Per altro lasciando la metafora non vo' dir altro in sostanza se non che gli uomini credono bene quello, che si trova per accidente accomodato a ciascuno, e quello ognuno stima accomodato a se, che si riferisce più alla facoltà, che lo domina. Donde poi queste facoltà nascano, come agiscano, è tanto difficile da assegnarsi, quanto la natura dell' animo, da cui nascono e dell' organizzazione delle piu minute parti del corpo, da cui dipendono in qualche parte. Ma io considero tutte queste cose come fenomeni, posti i quali, possono spiegarsene molti altri con quella evidenza, che può aversi nelle cose composte di molti elementi l' uno coll' altro in infinite maniere e proporzioni contemperati. Quanto allo Spinosismo, s' egli si trova dentro, vi si trova come lo Stoicismo e l' Epicureismo, e tutte le altre stravaganze de' Filosofi. Ma dovrebbe chiamarsi piuttosto Parmenidismo per la stessa ragione, per cui non si chiama l' Epicureismo Lucrezianismo, perchè Lucrezio l' à professato dopo. Perchè denominare da Spinosa sentenze nate tanti secoli prima di lui? Quando non fosse per conciliare dell' orrore alla sentenza dal nome di un autore esoso. *Sed non erat his locus*, come neppure lo era, perchè voi perdeste la vostra dolcezza naturale su questo punto. A censure di questa sorte si risponde con un sorriso. Ma l' amor vostro vi facea temere qualche cosa di peggio, sentendo un' accusa fatta però da uno, che se à cervello, o qualche opinione di se, non aveva letto quello che accusava.

OPE-

OPERA EDITA

Jacobi Stellini e Congregatione Somaschensi in Patavino Gymnasio Ethices olim Professoris opera omnia. Volumina IV. Patavii apud Jo. Baptistam Penadam in 4. *I. & II. Volumen edita sunt an. 1778., III & IV. anno qui consecutus est. I. continet & ea, si praelectiones duas exceperis, quarum supra mentionem fecimus, quae per se antea vulgaverat Stellinius, scilicet orationem* pro ethica, *commentariolum* de ethicae tradendae ratione, *& librum* de ortu & progressu morum, *qui primum editus fuit an.* 1740. *Post haec quatuor volumina alia a Penada typis impressa fuerunt, quae ad Stellinium pertinent. Edidit enim* 1781.

Opere sacre sulla Passione, sull' Eucaristia, sull' imitazione della vita di G. C., sull' utilità del ritiro, considerazione di altri misterj, *cum oratiunculis quibusdam Latinis varii argumenti.*

Sonetti, canzoni, versi sciolti, ode XXII. di Pindaro tradotte, e illustrate. *Continet etiam volumen carmina tum Graeca tum Latina, quae composuerat Stellinius, editumque fuit an.* 1782.

Opuscoli matematici 1782.

Praefatio lucubrationum ethicarum liber singularis 1783.

Il Parmenide di Platone compendiato colle correzioni della versione del Serrano e colle osservazioni critiche all' illustrazione dell' Ab. Ant. Conti 1783. *Volumen istud habet etiam opuscula varia ad medicinam, ad poeticam, ad oratoriam & criticen pertinentia.*

Lettere erudite, scientifiche e familiari 1784.

HIERONYMUS FERRIUS

ANGELO FABRONIO S. P. D.

SI quis alius, qui memoria nostra floruerit, inter excellentes saeculi viros locum merito tenere possit, is est profecto Camillus Zampierius Corneliensis, quo in uno et multorum humanitatem scribendique elegantiam, et in agendo prudentiam, et morum probitatem religionemque summam, qui agnoverint, suspexerint omnes. Ego certe homine usus familiarissime annos LX. amplius illud profiteri non dubitem, neque festiviorem, neque modestiorem, itemque castigatiorem comperisse alium. Habes vitam feriis autumnalibus si non eo stilo, quo tu, candide tamen scriptam et vere; quae si per te exierit, poterit fortasse sociarum gratia non ita brevi se interituram sperare. Vale, et quod facis, bonarum litterarum historiam artiumque juva et orna.

Ferraria VIII. Kal. Majas MDCCLXXXV.

CAMILLUS ZAMPIERIUS

INter eos non paucos, qui memoria nostra ſcribendi laude fecerunt, ut saeculo XVI. non videremus, video Camillum Zampierium Cornelienſem ita excelluiſſe, ut ſi non principem locum, certe ſummum tenuerit. Nactus ſiquidem ingenium cum ad excogitandum acre, tum ad ornandum promptum ac facile, ſic et domi et foris excoluit, ut omne humanitatis genus unus maxime complexus eſſe videatur. Incendebatur ad litterarum politiorum gloriam cum Antonii patrui voce et exemplo, tum eorum praeceptis et aemulatione, apud quos et quibuscum pueritiam ultimam egerat, adoleſcentiaeque ineuntis parte poſita, ea ſapientiae fundamenta jecit, quibus poſtea eloquentiae germanae ſubſtructio caput tantopere extulit. Acceſſerat loci nobilitas, qui ſtimulos adderet neque ſineret in tanta docentium dignitate, diſcentiumque frequentia

punctum temporis remorari: Bononiam dico omnium doctrinarum parentem et altricem, qua in civitate annos plures versatus, quidquid ad scientiarum artiumque robur et decus perhibent Athenas Graecia ab universa confluxisse, non una ex parte collatum gratulari poterat et admirari; praesertim vero poetarum facultatem, quae, saeculi proximi barbarie deleta, ad pristinum splendorem maximis itineribus contendebat. Fuerat illa sive rerum humanarum vicissitudine, sive judiciorum labe calamitas Italiae fere cunctae communis, ut dum volunt nostri nova consectari, neque Graecorum, neque Latinorum sorte contenti, quorum vestigiis superioribus temporibus insistentes ad invidiam usque praestitere, malunt vias facere, quam ab omni antiquitate celebratas terere; ad inanitatem, ad luxuriam, ad frigus, ad tumorem non modo turpiter deflexerint, sed praecipites se ferri passi tot bona tantis majorum laboribus parta, contagionis quadam perversitate non amiserint, sed penitus perdiderint. Bononienses ipsi publicae corruptelae damna senserant gravissima, qui A-

chillinios et Pretios habuerint auctores, quos prole adumbrarent vitiosiore, eo credo fato, ut hominum, qui consecuti sunt, major extaret industria, quorum studio factum, ut in viam redeuntes, vel primi, vel inter primos, duce potissimum Ursio, litteras, squalore deterso, ab interitu vindicaverint. Eo in animorum aestu, quo ad optima quaeque ferrentur ingenia, difficile est dictu, quanta cupiditate ad celebritatem exarserit Zampierius. Conjunxerat se cum Zannottis et Manfrediis, quorum nomina longe lateque clara: nec minus obstrictos habuit Ghedinios, Fabrios, Puteos morum studiorumque similitudine, quin ita observavit et coluit, ut mors ipsa loco divisos ne benevolentia quidem viderit disjunctos. Hos dum amat, consulit, aemulatur, brevi effecit, ut si non semper rerum reconditiorum cognitione attingeret, proxime sit assecutus: carminis vero condendi arte, varietate, affluentia aequaret saepe, interdum, absit verbo invidia, superaret. Plane si Franciscum tollas, cui ego pares paucos novi, sive Latine, sive Thusce, sive soluta, sive ligata

numeris oratione vellet scribere; quem cum Corneliense eorum, quos dixi, universa poeseos ratione conferam, praesertim Latinorum, cujus gentis humanissimae provincias visus est omnes non quasi otiandi gratia percurrere, sed tanquam qui negotiaturus est, curiosius peragrare voluisse, non ita facile invenerim. Multus fuerat in Latinis; utque Ciceronem sibi proposuerat, in quo, veluti in portu, conquiesceret, sive epistolas, sive conciones, sive vitas, sive quid aliud commentaretur, ita Catullum in primis adamavit, quem auctorem haberet in carmine. Plautum, Terentium tanquam adjutores sibi adscitos voluit, quibus ministrantibus Tulliano in fundo inaedificaret. Hendecasyllabis, elegis primum, ita refert, ut totus in illo pendeat; illaque tria *, quae in Catulliana imitatione ante oculos habenda pronunciavit, siquidem Catulliani et dici et esse volumus, quasi in succum et in sanguinem converterit; quare et urbane adinveniret omnia, et scite ac festive singula coloraret, et molliter ac facete

* Videsis ad carminum libros V. praefationem pag. IX.

non sine mirifica ea comprehensione, quae Catulli unius propria concluderet. Epigrammate ita Veronensem purum putum exprimit, ut quem cum eo comparem, vix aut ne vix quidem habeam. Legant, qui dubitant, juvenilia. Non aliter enim grandior natu erat ea solitus nominare, quae subito calore raptus genere in illo amatorio sobrio ac venusto fuderat, et sententiae huic nostrae non aderit modo, sed ultro se inscribet. Nonnulla maturioris quoque sunt aetatis sale Horatiano respersa, sine felle tamen et dicacitate, a quo vitio sive indolis bonitate, sive educationis bono longissime absuit. Qui gustaverit, non dubito quin lepore et urbanitate multis anteponat. Id autem ut non ita difficulter faceret, praeter naturae adjumenta, quorum nullis caruit, lectione, animadversione, exercitatione fuerat consecutus, multumque se debere fatebatur consuetudini, qua comicis duobus usus est; quos non domesticos, sed sive peregrinaretur, sive rusticaretur, sive quid aliud faceret, contubernales adhibuit semper et convictores. Testis quisquis intimum habuit vel hospitii lege,

vel itineris societate. Quo contubernio illud obtinuerat, ut quidquid vellet, Latine diceret quam facillime. Dum autem ad scripturam refert, non semper praestaret ita in carmine, ut aequabiliter flueret usquequaque, neque quid humile excideret et abjectum, quodque scenam interdum non redoleret. Id ei contigisse in elegia sunt, qui notaverint, in qua nollent ita Plautinum, ut Catullianus aliquando esse desierit. Ceteris in versibus sic incedit, ut poetae nobilitatem non desideres. Pauca habemus soluta, non quo parum eo genere sit delectatus: multa enim scripsit, epistolas praecipue neque adscito, sed naturali stilo magni faciendas; at paucas selegit, quibus amicis, opinor, vellet potius gratum facere, quam eruditionis laudem aucupari: quod sine dubio potuisset, si illa, quae ad Academicos suos et extraneos disseruit non raro et sententiose, voluisset emittere. Scimus vitas eorum, qui post Manzonianas Corneliensibus Episcopi praefuere, descriptas reliquisse. Quae omnia Latine. Longe plura Italo sermone, quo plurimum valuit, adhibitis in consilium probatioribus

ſcriptoribus, quibus, ſiqua alia natio, abundat noſtra: etſi non ita multi legant, et in rem ſuam conferant. Mihi ſane ſcriptione familiari ſic eminet, ut litteras qui ultro citroque miſsas colligeret, delectasque publici juris faceret, hominem ſaepius deſideraverim, quo non pueri uni, ſed plerique omnes haberent in quem inſpicerent ſequerenturque, ſi modo noſtri eſſe vellent, neque peregrini potius, ut neutri denique fierent. Quam rem ſiquis facere inſtituerit, optimorum, quibuscum amiciſſime vixit, opibus ſpartam hanc ornare maxime poſſit: extant enim volumina apud heredes diſpoſita epiſtolarum, quas ipſe ab unoquoque acceperat frequentiſſimas, quibus (mirum!) quantum ad linguam locupletandam, ad recte judicandum, ad temporum, litterarumque hiſtoriam illuſtrandam proficerent, qui quo ordine natura voluerit, nos ſequentur. Redeo ad verſus, quorum gratia, ſive Anacreontis venuſtates ad nos lepidiſſimus revocaret, ſive Pindari immenſitatem provocaret, ſive totus ſuus eſſet, famam ſibi vulgatiorem conciliavit. De quibus plura dicerem, niſi in manibus eſſent.

Illud non est praetereundum, ludicra in dictione, salsus et facetus qui erat, Bernianis proxime accessisse. Indignabatur quidquid absolutum quoque in genere non esset. Hinc oderat populare et plebejum nescio quid dicteriis et conviciis refertum, quod multos habet sectatores, neque eos vulgares; bellos sibi et beatos, si scurrilibus, histrionum more, sua infarciant putidissime. Totum aliud Zampierianum, quo rivalem sive verum, sive fictum non minus acriter, quam ingeniose perstringit. Dixeris satyricum, genere quodam intermedio illius, quo rusticos amores Florentini; alterius participe, quo Polyphemi obtrectantis insanias expresserant nostri; nisi jocus identidem se se proderet non sine aculeo, maledicto et contumelia semota. Eo fere modo Pygmaliona suum persecutus est Flaminius, quem civem, supra quam dici potest, musis omnibus probatum, credo prae oculis habuisse Zampierium, quodque ille modis Latinis, ipsum Thuscis, jocose potius, quam vere chartis illevisse. *Sed haec prius fuere*. Formarum harum quotidianarum, aetate jam ingravescente, pertaesus se totum ad altiora con-

verterat. Levia sibi videbantur, quae ceteroquin tanti faceret quisque, nec nisi naenias et ineptias appellabat, quibus primum venerat in ora hominum. Assidua librorum sacrorum lectione, a qua nullo unquam tempore abhorruit, postremo vero semper in manibus habuit, et Graeca et Latina non ea tandem esse statuebat, quae cum Hebraeis commissa si non sorderent, certe multum decoris non amitterent et venustatis. Hinc Prophetarum granditate assuefactus ea una celebrare et in caelum tollere, mirarique se ad multam aetatem humilioribus distentum ad haec operam suam non contulisse, quae jure optimo divina nominarentur, quandoquidem divino afflata numine, supernaque mirum in modum nobilitata sapientia. Rerum itaque sublimiorum amore inflammatus duo aggressus est, quae etsi nulla alia condidisset (condiderat autem plurima) sibi veram et solidam gloriam, nullaque perituram die parerent. Primum cogitavit de Jobo, fortasse primus Italorum, quanquam unus et alter, dum festinat lente Corneliensis, praeiverint. Deinde de Tobia, in quo non habuit, quos

ſciam, competitores. Quam inter ceteros emineat Jobus et rei totius compoſitione, et verborum ſplendore et ſententiarum gravitate et ſimilitudinum evidentia, neminem eſſe arbitror, qui ignoret. Eos attulit ſpiritus quisquis ille fuit, qui memoriae illa porro mirabilia tradidit, ut Homerus ipſe cum homine collatus Dares fiat cum Entello congreſſus; neque Virgilius, contra ſtet, nulli majeſtate dicendi ſecundus. Eſt qui neget? Equi deſcriptionem adeat iis naturae artisque coloribus pictam, ut tantum Graecos poſt ſe relinquat et Latinos, quantum terrena haec et caduca, ſi cum caeleſtibus et aeternis comparemus, decolorata appareant et evaneſcant. Opus id generis reddere ſe poſſe credidit Camillus, et revera reddidit, non ut fidus interpres, verbum verbo reddens, ſed ut poeta, qui nihil velit de alieno detractum, nihil ab auctoris mente abſonum velit additum, ſed Italis ornamentis ita conveſtiat omnia, ut qui legerit rerum divinitate commotus poeticae feſtivitatis gratia irretitum ſe ſentiat, et quo progreditur magis, eo plura deſideret, et ad exitum

avide ſic properet, ut ne citius deſeratur, ſit quod pertimeſcat. Id ut aſſequeretur factum miro reddentis artificio. Non enim nude et ſimpliciter tranſtulit, ſed ad leges poematis diſtinxit; quod dum facit, et locum aperit induſtriae, et operi novas faces accendit, quo clarius ſpectantium oculis ſe ſe praebeat. Nam ſive partes nectit et componit, ſive capita in libros dividit, ſive digreſſus modo ſcriptorem tuetur, modo doctrina illuminat, modo narratiunculis e re ipſa ſuborientibus legentem delectat, ita ſingula perbelle apponit, jungit, accommodat, effingit, ut unum illud fiat, quod initio propoſuerat: Providentia divina cuncta ſapientiſſime gubernari; quae dum ſanctum hominem tot tantiſque aerumnis preſſum, patientem exhibet et conſtantem; eumdemque regio de gradu dejectum, inque ſummam calamitatem nulla ſui ipſius culpa prolapſum, dum ad illuſtriorem fortunam mirabili rerum converſione traducit; id demum facere aperte viſa eſt, ut boni rebus in adverſis animum ſumant, neque abjici ſe ſinant; mali rurſus, ſi fieri poteſt, reſipiſcant, Deumque naturam hanc

mundi administrantem agnoscant, vereanturque. Longior sim, si quae detulit de suo, velim indicare. Ut enim nihil dicam de prooemiis ita concinnis et appositis, ut si cetera desint, quae abunde suppetunt, vel hoc Areostium suum repraesentasse dici possit: quis non avidissime legat, quae de uxore, frugi providaque femina et constantiae et amoris plena, quae una scilicet et matris et patrisfamilias vice functa tantum efficere potuit, ut maritus si non solutus, domesticis curis recreatus tot illa miracula promeret; quae de Rezzonico viro sanctissimo Pontifice renunciato; quae de bello Germaniam tot annos vastante; quae de Gallorum classe ad portus ipsius fauces disjecta; quae de Ulyssipone, terrae motibus undique conquassantibus, prostrata; quae de pace, Sardorum Rege sequestre, reduce aliisque sexcentis tam bene dispositis, ut non precario vocata, sed ultro oblata affuisse, nemo non affirmaverit? Praeclara, quae de Volsio, altero Britannorum Epaminonda, quae de Laudono, quae de Carolo Borbonio in Hispaniam remigrante, quae de caelitibus homini cuique re-

gendo Dei benignitate aſſignatis, quorum nulla non apta inter ſe et cum poemate cohaerentia, quae res ingenii et ſagacitatis teſtis plane locupletiſſima. Quisquis vero libri noni operisque totius concluſionem legerit, qualis et quantus in imitando fuerit, intellexerit. Prodierat Romae Jobi interpretatio, Rezzani opera ſplendida enimvero omnique laude poetica cumulata, quam ubi legit Zampierius, ita animum deſponderat, ut ſuam medio in curſu interruptam dimittere cogitaverit. Amici reſtiterunt, neque tulere tanti hominis labores tanta cum expectatione ex improviſo intercidere, hortationibusque una ſimul collatis fecerunt, ut rem bene auſpicatam ad umbilicum perduceret. Cum igitur ad opus pene intermiſſum manum admoveret, illa praefatus eſt, quae et ſcriptoris modeſtiam et virorum praeſtantium auctoritatem prae ſe ferrent, quibus ſuaſoribus in arenam iterum prodiret. Haec dum facit, illud ipſum facit, quod Ferrarienſis ad poematis ſui finem. Idem librum dimiſſurus, quem Andreae Corſinio Muſarum duci deſtinaverat, voluit cum Ho-

ratio dimittere. Qui utraque contulerit, imitationis probabilis exempla, quae sequatur, habebit. Venio ad Tobiam, quem non octonis versibus, uti Jobum, sed hendecasyllabis, quos solutos dicimus ea de caussa, quod nulla vocum similiter desinentium lege obligatos, voluit mandare. Qui attenderit, quid ad historiam illam divinam explicandam sibi noster proposuerit attuleritque, et scribentis doctrinam et voluntatem laudaverit, qui de puerili institutione benemeritus sit. Non enim rem unam ipse jejune et exiliter sibi reddendam cogitavit, quod nihilo tamen secius valde fuerat commendandum, sed ita ornare et fulcire, ut haberemus quae Genevensis civis praeceptionibus multo captiosissimis objiceremus. Quid enim aliud Aemilio illo suo homo nequam et improbus, voluerat, nisi, religione sublata, omnem recte vivendi legem tollere, cunctaque insanis prurientis naturae motibus permittere? Quae eo perniciosiora, quo eloquentiae ambitiosioris lenociniis unde unde perlita se se facilius auribus adhuc tenellis obtruderent, singulaque majorum institutis

tam

tam bene ſanctèque inducta callidiſſime contaminarent. Obſtitit Zampierius, et cum carminis elegantia ut alliceret curavit, tum Tobia optimo propoſito, vi tanta hoſtis infenſiſſimi ſophiſmata convellit refellitque, ut machinationes omnes funditus everterit, et parentes et liberos in officio dum continet, et moribus et pietati ſanctiſſime eſſet proviſum. Res eſt magna cum bonorum doctorumque gratulatione excepta, Pontificisque Pii approbatione, litteris honorifice datis, conſecrata. Herculanio Senatori Bononienſi miſit formis elegantibus Calari credita. Poeta nimirum, potentiorum atriis neglectis, poetam adire voluit, tamque gratum et munificum eſt expertus, ut beatiorum liberalitatem non deſideraverit. Homini ſic adhaeſerat annis multis ante, ut autumnali tempore, ſe urbanis turbis ſurripiens, rus viſere conſueſſet, ſecumque honeſtiſſimo in otio dies aliquot poneret, adeoque in ſuis habuit, ut diuturniore morbo confectus, jam jam diſceſſurus ex vita vacillantibus litterulis amoris et fiduciae plenis extremum compellaverit, ſuaque ſuoſque parenti tanquam alteri commendave-

rit. Rebus tot tantisque editis, Italia tota celebratus, poterat jam quiescere. Voluit tamen, quae toto vitae cursu fuerat solertia et in amicos indulgentia, Francisci Carbonii Rhetoris, Poetae, et in Calaritano Athenaeo socii flagitationibus iteratis illud postremum concedere, ut partem alteram carminum contraheret, et petenti totam permitteret. Quod dum praestat, delectum habuit accurate, nec exire quid est passus, quod et ipse, et ii, quibus se crederet, censores non probasset; multis rejectis, neque paucis in ignem conjectis, ne post obitum edentium intemperantia rebus si non inutilibus, certe mediocribus, quod amico non ita pridem contigisse indoluerat, onerarentur ingenia non sine auctoris nota. Apparuerunt iisdem e praelis in Joannis Amatii nomine, neque ego utriusque honestati melius consultum crediderim, quam si nonnulla Carbonii, cui totum se dederat, de epistola delibaverim, qua viro principi inscripserat. Ecce tibi, inquit, vates ille tuus senili gravitate spectandus, neque languore, neque rugis infuscata, eoque robore sensuque animi vigente, quo in

litterarum plausum ierat, anteqam ego, antequam tu in hanc vitae lucem prodiissemus. Ecce tibi et Thusco et Latino apparatior comitatu tantaque rerum graviorum et sententiarum dignitate stipatus dum mores format et instruit, ut philosophorum ratiocinatio quanta quanta est nunquam tantopere valuerit ad fastidientium et nauseantium attentionem sibi comparandam. Exsultat hinc gestiitque librum obtulisse aurea temporum optimorum elegantia florentem, qui de manibus otiosorum eas tandem unus extorqueat insolenti luxurie diffluentes fabellas, quae poesi, ad Dei Deique similium celebrationem nata, intemperanter abutentes nil aliud sonent, nisi amores nugasque canoras. Quare in patroni bibliotheca selectissima locum honestiorem sit habiturus perinde ac habeat in existimatione. Reapse Itala pleraque argumento se satis probant; neque secus actum de Latinis, ad quae accessere epistolae selectae, paucae ille quidem, sed ut Latinitatis, ita amicitiae vindices religiosissimae. Hactenus de studiis: quae sequuntur, breviter de republica et de moribus. Ma-

ture ad rempublicam accesserat patrui recenti adhuc memoria commendatus. Ita vero administravit, ut primos dum ordines ducit, rebus multis juverit, pluribus amplificaverit, plurimis confirmaverit. Valebat multum consilio, eaque erat in negotiis gerendis prudentia, ut fere nihil referret, quod Senatus non probaret, temporibusque difficillimis, Zampierio duce, non expediret. Quae ut obtineret, et gratia et auctoritate consequebatur. Nemo enim Aemiliae provinciae praeerat, quin et cognitum haberet, sibique benevolum et amicum vellet. Bononiettiis, Stupaniis, Borromeis, Valentiis carus; Oddiis acceptissimus, quos et frequens adiret cum Banditio Ferrioque amicis et familiariter uteretur. Neque in urbe Roma, in qua Elephantutio litibus judicandis primum XII-viro, deinde inter Patres merito relato hospite usus est amantissimo, minus nobilis; cui et ad Benedictum XIV. faciles paterent aditus, et successoribus esset quam notus: quibus annuentibus facile fieret, ut, suis prodesse vellet et posset plurimum. Non enim nominis celebritas sibi ingenio et labore con-

firmata una ſolum aderat. Morum integritas in primis commendabat, quae tanta fuit, ut ceteris ſui ordinis exemplo eſſet. Religio ſumma, pietas in Deum maxima, quam et verbis et factis quisque agnoſceret, et ſuam vellet facere. Euchariſtiam, extremum Jesu abeuntis pignus, divinis proſequebatur honoribus; neque diem ullam elabi facile patiebatur, quin humi ſtratus altaque cogitatione defixus, multa non ſine prece, adoraturus inviſeret. Die, quo naturae conceſſit, bis cibo illo caeleſti eſt recreatus. Mane ut pietati obſecundaret ſuae, veſpere ut ſe in viam daret alacrior et inſtructior, quam rem ſunt qui religioni tribuant; nec immerito. Virginem matrem colebat ut cum maxime, neque Joſepho ſe minus deditum praebuit, quorum uni valetudinem jam deſperatam referebat acceptam, alteri plura ſe debere palam eſt profeſſus, utrisque vero, ut credibile eſt, aſſidentibus, diem ſupremum pie ſancteque obiit, annos natus LXXXII. menſes V. dies XVIII. Qui talis extitit in ſuperos, non poterat non gratus et memor eſſe in ſuos, ſive generis,

joco. Sua libenter cum suis communicare; quid sentirent audire; multa eorum judicio facere; tantum cuique tribuere, quantum nunquam sibi. Hinc factum, ut quos probasset et amasset, amicitiae cultor observantissimus, perpetuo in aere suo censuerit. Qui Zampieriana legerit, intelliget profecto quantorum virorum clientela floruerit, ut nemo, modo litteris delectaretur, Zampierium ut sibi conjunctum haberet, non optaverit. Quam ob rem sui desiderium maximum reliquit, neque mortuo praecones defuerunt, qui vivus fautores omnes bonos habuit. Certe et Arcades signum posuere, et cives non unis publice collaudatum honestaverunt, et filii marmorea effigie cum epigrammate, quod forte fortuna inter schedas superstites est repertum, parentis optimi memoriae consuluere. Quos inter si locum aliquem nobis posteritas dederit, nunquam poenituerit litteris non ea, quae amor quadraginta annos amplius mutuis auctus officiis expresserit, sed quae veritatis studium postularet, consignasse.

INDEX

VITARUM QUAE IN HOC VOLUMINE XII. CONTINENTUR.

INDEX

RERUM NOTATU DIGNIORUM QUAE IN HOC XII. VOLUMINE CONTINENTUR.

ERRATA			CORRIGE
Pag.	lin.		
121.	10.	Adrianensis	Adriensia

